

T.C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BİR AİLE İŞLETMESİ OLARAK GELİBOLU PEKSİMETHANESİ
BULGAROĞULLARI AİLESİ (1710-1861)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hasan SAYBİR

Danışman:
Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

İSTANBUL
2021

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

BİR AİLE İŞLETMESİ OLARAK GELİBOLU PEKSİMETHANESİ
BULGAROĞULLARI AİLESİ (1710-1861)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Hasan SAYBİR

Danışman:
Prof. Dr. Feridun M. EMECEN

İSTANBUL

2021

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.
İSTANBUL 29 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı'nda 010319YL01 numaralı Hasan SAYBİR'in hazırladığı “*Bir Aile İşletmesi Olarak Gelibolu Peksimethanesi Bulgaroğulları Ailesi (1710-1861)*” konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 20/05/2021 Perşembe günü 14.00-16.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oy birliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. Feridun M. EMECEN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. İlhan ŞAHİN
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Doç. Dr. Yusuf Alperen AYDIN
İstanbul Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hasan SAYBİR

20/05/2021

ÖZ

BİR AİLE İŞLETMESİ OLARAK GELİBOLU PEKSİMETHANESİ:

BULGAROĞULLARI AİLESİ (1710-1861)

18. yüzyılın ilk yarısı Osmanlı coğrafyasında iktisadi refahın yaşandığı bir dönem olmuştur. Bulgaroğulları da Gelibolu'da böyle bir zaman diliminde 1710 yılına ilk izlerine rastlanılan bir Rum ailesidir. Diğer gayrı müslim esnaf gibi devlet donanması için peksimet üretimi yaparken zamanla diğer esnaftan ayrılarak belli bir itibar kazanmış ve Gelibolu peksimethanesini kendi tekellerine almışlardır. 19. yüzyıla gelindiğinde ise ailenin elinde yüksek miktarda bir sermaye birikiminin olduğu görülmektedir. En azından 1861 yılında işi kaybedişlerine kadar ellerindeki kapital hacmini genişlettikleri anlaşılan aile bu yıldan sonra farklı alanlara yatırım yapmıştır. Bu tez kapsamında iktisat tarihi ve mikro tarihin kesiştiği bir alanda, Bulgaroğulları örneğinden hareketle Osmanlılarda sermaye birikimi meselesi ele alınmıştır. Sermaye-devlet ilişkisinin karakterine dair bazı çıkarımlar yapılmış ve nihayetinde bunun niteliğini tanımlamak için ileri sürülen “Osmanlı tipi sermaye birimi” kavramı desteklenmiştir. Ailenin üretimleri incelenirken kaynakların el verdiği ölçüde bir aile tarihi çalışması da yapılmıştır. Bunun haricinde Osmanlılardaki peksimetçilik mesleğine dair bazı çıkarımlarda bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bulgaroğulları, müteşebbis, Gelibolu, peksimet, peksimetçilik, sermaye, zenginlik, aile tarihi, mikro tarih, iktisat tarihi.

ABSTRACT

THE RUSK BAKERY OF GALLIPOLI AS A FAMILY BUSINESS: BULGAROGULLARI FAMILY (1710-1861)

The first half of the 18th century was a period of economic prosperity in Ottoman geography. Bulgarogullari was a Greek family whose first traces were found in Gallipoli in such a period in 1710. While producing rusks for the state navy like other non-muslim tradesmen, Bulgarogullari separated themselves from others in time and gained a certain reputation by monopolizing the rusk bakery of Gallipoli. By the 19th century, it is seen that the family had accumulated a considerable amount of capital. The family had ostensibly expanded their capital volume at least until 1861, when their business was lost, and they began investing in other areas. Through the example of Bulgarogullari, the scope of this thesis is to discuss the issue of capital accumulation in the Ottomans at the intersection of economic history and microhistory. In doing so, this thesis makes certain inferences regarding the character of the capital-state relationship, and eventually, supports the concept of “Ottoman-style capital unit” in order to describe its character. While examining the productions of the family, this thesis also carries out a study of family history to the extent permitted by the resources. Furthermore, this dissertation also makes some inferences regarding the profession of rusk-making in the Ottomans.

Keywords: Bulgarogullari, entrepreneur, Gallipoli, rusk, rusk-bakery, capital, wealth, family history, microhistory, economic history.

ÖNSÖZ

18. yüzyıl Osmanlı tarihine yönelik çalışmalar nicelik bakımından 16. ve 19. yüzyılların gölgesinde kalmıştır. Yaklaşık son otuz yıl içerisinde 17. yüzyıla yönelik araştırmalar önem kazanmış olmakla birlikte 18. yüzyıla yönelik akademik çalışmalar diğer asırlarla mukayese edilince sayısal anlamda hâlâ “cılız” görülmektedir.

Bu çalışmada 1710-1861 yılları arasında Gelibolu’da donanma-yı hümayun için peksimet pişirme vazifesini üstlenen Bulgaroğulları ailesinin tarihi incelenecektir. Bu bakımdan çalışma 18. yüzyılın neredeyse tamamını ve 19. yüzyılın da kısmen ilk yarısında yaşananları ele alacaktır. Bulgaroğulları ailesi bu bakımdan hem devlet içerisinde ciddi değişmelerin yaşandığı ilk devirlerin hem de 19. asrın hızlı değişimlerinin bir görgü tanığı olarak karşımızda durmaktadır. Ancak ne yazık ki ailenin bu devirlerin birer şahidi olarak kendi sesinin duyabileceğimiz bir günlüğüne veya hatıratına şimdiye kadar rastlanılamamıştır. Dolayısıyla bireysel anlatıları kurabileceğimiz “ben anlatısı” (*ego documents*) örneklerinden bahsedilemez. Bununla birlikte Devlet Arşivleri’nde aileye ve bilhassa Gelibolu’daki peksimet üretimine dair çok sayıda tarihi kaynak mevcuttur.

Ailenin devlet ile iş yapması onların varlığının tespit edilebilmesine, dahası özel yaşantılarının en azından devlet belgelerinde geçebilecek kadar rutin olmayan bazı durumlarının fark edilebilmesine imkan sağlamıştır. Çünkü onların ailevi meselelerine dair veriler bir anlaşmazlık neticesinde devlete intikal etmiştir ve buradaki meseleler resmi belgelere yansımıştır. Ancak bu durumun bazı dezavantajları da vardır: Aile içerisindeki meselelere, vazifenin ailenin diğer fertlerine devredilmesinde ve daha da önemlisi meslekten el çektirilme döneminde yaşananlara iktidarın patronajından bakılması gerekmiştir. 16. yüzyılda bir değirmencinin zihin dünyasını inceleyen Carlo Ginzburg’un ifadesiyle açıklamak gerekirse “*halkın ürettiği kültürden ziyade onlara dayatılan kültür*” kendisini göstermektedir.¹ Ama en nihayetinde devlet belgeleri de meselelerin arka planı bilindiğinde, kaynaklarda alternatif okumalar yapıldığında ve resmi kayıtların içerik analizi yapılarak alt metinleri deşifre edildiğinde tarihçiye bir

¹ Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*, Çev. John Tedeschi ve Anne Tedeschi, Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1992, s.xv. Bu cümlelerin çevirisinde Türkçe baskısından da istifade edilmiştir: *Peynir ve Kurtlar Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*, Çev. Ayşen Gür, İstanbul: Metis Yayınları, 2014, s. 15.

fikir verebilir. Bu çalışmada da zaman zaman merkezin ürettiği belgelerin ihtilaflı olabileceğine yer verilmiştir ve farklı kaynaklar birbirinin alternatifi olarak okunmaya çalışılmıştır.

Kaynaklardan hareketle her bir aile ferdinin biyografisini kurmak/yazmak güç gözükmektedir. Bazılarının devrine ait sayıca fazla olması onların daha detaylı incelenmesine olanak sağlamıştır. En nihayetinde bu biyografik verilerden hareketle müteşebbis bir ailenin tarihi ortaya çıkartılmıştır. Bu anlamda bir buçuk asır boyunca devletle iş yapan sermayedar bir ailenin zenginleşmesi ele alınmış, Osmanlılarda sermaye birikimi tartışmalarına bir aile üzerinden katkı yapılmaya çalışılarak bir Rum ailesinin Osmanlı iktisadi yaşantısındaki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu mütevazı çalışmayı hazırlarken birçok kişiden yardım aldım. Başta kendisine önerdiğim tez konusunu kabul ederek, attığım her adımı yakinen takip eden, yazdıklarımı satır satır okuyan ve her takıldığımda benden yardım elini esirgemeyen danışman Hocam Prof. Dr. Sayın Feridun M. EMECEN'e teşekkür etmeyi zevkli bir vazife kabul ederim. Kendisinin engin tecrübesi ve ihtiyatlı yönlendirmeleri olmasaydı bu çalışmayı hazırlayamazdım. Bulgaroğulları ailesinin varlığını literatürdeki birkaç atıftan önce Osmanlı Arşivi'nde çalışırken fark ettim ve bu konuyu geçtiğimiz sene kıymetli Hocam Prof. Dr. Ali AKYILDIZ'ın bir dersi için ödev formatında hazırladım. Bu vesile ile çalışmanın nüvesi olarak değerlendirebileceğim metni okuyarak yapıcı katkılarda bulunan değerli Hocama müteşekkirim. Lisans yıllarımdan beri benimle yakın temas halinde olan ve bir peksimetçi ailesini çalıştığımı öğrendiği andan itibaren tecrübelerini benimle paylaşan Hocam Doç. Dr. Yusuf A. AYDIN'a şükran borcum var. Çalışma gayretlerimi daima yanımda olarak motive eden, bu tez kapsamında da kütüphanelerin kapalı olduğu bir dönemde tüm kütüphanesini ve Akdeniz tarihine dair fikirlerini paylaşan Hocam Doç. Dr. Emrah S. GÜRKAN'a ne kadar teşekkür etsem azdır. Çalışmamı takip eden ve bilhassa Birinci Bölüm ile ilgili görüşlerine başvurduğum değerli Hocam Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin S. TABAKOĞLU'na müteşekkirim. Prof. Dr. İlhan ŞAHİN'e değerli yorumları için teşekkür ederim. İstanbul Üniversitesi'ndeki Sosyoloji eğitimimden beri beni destekleyen ve bu tez için de farklı sorular sorarak, meselelere farklı perspektiflerden bakmamı sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Aynur E. COŞKUN'a minnettarım. Bulgaroğulları'na ait birkaç belge üzerindeki Rumca ibareleri benim için deşifre etme nezaketi gösteren Prof. Molly GREENE'e ne

kadar teşekkür etsem azdır. Prof. Dr. Suraiya R. FAROQHI araştırmayı takip etti ve özellikle daha çalışmanın ilk safhalarında muhalefat kayıtları hakkındaengin tecrübelerini benimle paylaşma inceliği gösterdi; kendisine teşekkürlerimi sunuyorum. Prof. Eric R. DURSTELER, Doç Dr. Yonca KÖKSAL ve Doç Dr. Özlem SERT Gelibolu'ya ve peksimetçiliğe dair literatürde gözümünden kaçanları bana hatırlattılar; her birine teşekkürlerimi sunuyorum. Dr. Mehmet KORKMAZ Devlet Arşivleri'nin bünyesine girmek üzere araştırmacılara kapatılan Deniz Müzesi Komutanlığı Deniz Tarihi Arşivi'nden kapanmadan evvel istediğim belgeleri temin etmeme yardımcı oldu; yardımlarına teşekkür ediyorum. Tezin yazım aşamasından sonra gerek metin içinde düzenlemelerin yapılması gerekse de Sosyal Bilimler Enstitüsü ile yazışmaların yapılmasında bana yol gösterip yardımcı oldukları için Ar. Gör. Cengiz YOLCU'ya ve Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Yılmaz AKBULUT'a minnettarım.

Bu tez TÜBİTAK'ın 2210-A Yurt İçi Yüksek Lisans Burs Programı tarafından finansal olarak desteklenmiştir; kendilerine maddi destekleri için minnettarım. 2021 Şubat ayından itibaren bünyesinde olduğum Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü'nün kıymetli hocalarına tezime ilgilenebilmem için bana imkan tanıdıklarından dolayı müteşekkirim. Hacettepe'nin sağladığı rahat çalışma ortamı sayesinde tezin eksik kısımlarını hızlıca tamamlama fırsatı bulduğumu belirtmek isterim.

Kıymetli arkadaşlarım Deniz VATANSEVER, Çağatay GÖNDER ve Benan KAZDAĞLI çalışma boyunca heyecanıma ortak oldular ve desteklerini bir an olsun esirgemediler; katkıları için her birine teşekkürlerimi sunuyorum. On sekiz yıldır hayatımda oldukları ve beni hiçbir zaman yalnız bırakmadıkları için A. Berkem YANIKCAN'a ve Erkan BAHADIR'a teşekkürüm sonsuzdur. En büyük teşekkürüm yaptığım her işte arkamda olan aileme ve bilhassa da annemedir. Ona olan teşekkür borcum bir satıra sığmaz...

Hasan SAYBİR
İstanbul-Ankara

İÇENDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	ii
BEYAN	iii
ÖZ.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	ix
KISALTMALAR.....	xi
FOTOĞRAFLAR VE DİĞER GÖRSEL MALZEMELER.....	xii
TABLO VE GRAFİKLER	xiii
GİRİŞ.....	1
Araştırma Kaynakları.....	11
1. BÖLÜM: PEKSİMET VE PEKSİMETÇİLİK	15
1.1 Peksimet ve Peksimetin Denizciler İçin Önemi.....	15
1.2 Peksimetin Üretimi.....	20
1.3 Bulgaroğulları Öncesi Gelibolu Peksimethanesi	32
1.4 Peksimet İhtiyacı, Tedariki ve Sorunları	35
2. BÖLÜM: İŞİ DEVRALIŞ VE GELİŞMELER.....	40
2.1 Bulgaroğlu Yorgaki ve Bulgaroğulları Ailesinin Peksimet Üretimini Devralması (1710-1741).....	40
2.2 Bulgaroğlu Drako'nun İlk Devri ve Üretim Faaliyetleri (1741-1755).....	51
2.3 Bulgaroğlu Drako'nun İkinci Devri: Kardeşlerle Ortaklık (1755-1791)	59
2.4 Bulgaroğlu Yanaki ve Aile İçindeki Meseleler	65
2.5 Bulgaroğlu Yorgaki Devri Gelibolu Peksimethanesi (1791-1814).....	68
3. BÖLÜM: PEKSİMET ÜRETİMİNDE İSTİKRAR VE BULGAROĞULLARI'NIN İŞİ KAYBEDİŞİ	79
3.1 Bulgaroğlu Yanko: Gelibolu Peksimethanesinde Peksimet Üretim Miktarının Sabitlenmesi	79
3.2 Aile İçerisindeki Meseleler ve Peksimethanenin Durumu	88
3.3 1861: Bulgaroğulları'nın İş Kaybedişi	92
3.4 1861 Sonrası Bulgaroğulları Ailesi	98

SONUÇ.....	105
KAYNAKLAR	110
EKLER	119
ÖZGEÇMİŞ	152

KISALTMALAR²

Bkz. Bakınız

C. Cilt

Çev. Çeviren

DİA Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi

dn. Dipnot

ed. Editör

hk. Hüküm

nr. Numara

s. Sayfa

vr. Varak

² Kullanılan arşiv belgelerinin ve defterlerin kısaltmaları “Kaynakça” kısmında verilmiştir.

FOTOĞRAFLAR VE DİĞER GÖRSEL MALZEMELER

Resim 1: Bulgaroğulları'nın 1710-1861 Yılları Arasındaki Aile Bağlantıları Diyagramı

Resim-2: Gelibolu Peksimethanesine Un/Buğday Tedarik Eden Kazaları Gösteren Harita

Fotoğraf 1: Gelibolu Limanının Arkada Kadı İskelesi Camii'nin Görüldüğü 19. Yüzyıldan Bir Fotoğrafi

Fotoğraf 2: Peksimethanenin Yakınındaki Kadı İskelesi Camii (Minaresi yıkılmış)

TABLO VE GRAFİKLER

Grafik 1: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Peksimet Üretim Grafiği

Tablo 1: Gemilere Taksim Edilen Peksimet Miktarı Tablosu

Grafik 2: Bulgaroğlu Drako'nun İlk Dönem Peksimet Üretim Grafiği

Tablo 2: Bulgaroğulları Nikolaki, Drako ve Konsantin'in Üretimleri

Grafik 3: Bulgaroğulları Nikolaki, Drako ve Konstantin Dönemindeki Peksimet Üretim Grafiği

Tablo 3: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Peksimet Üretimi Tablosu

Grafik 4: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Üretimlerini Gösteren Çizgi Grafiği

Tablo 4: Bulgaroğlu Yanko'nun Peksimet Üretim Tablosu

Grafik ve Tablolar 5: Kaza Paylarına Düşen Un/Buğday Miktarları (1747-1820)

Tablo 6: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Muhallefatındaki Envanterinin Dökümü

GİRİŞ

Osmanlı Devleti'nde bazı serbest girişimciler devletle belirli şartlar dahilinde üretim yaparak var olan sermayesini arttırabilir ve devlet nezdinde veya en azından yakın çevresinde belirli bir statü kazanabilirdi. Bu müteşebbisler resmen bir devlet memuru vasfında olmasa dahi kendi "üretim araçları"nı serbest bir sermayedar kimliğiyle devlet için sarf ederek üretim yapabilir ve mamul ürünleri devlete satarak maddi ve manevi olarak avantajlı konuma geçebilirdi. Dahası, devletle iş yapan bu ticaret ehli söz konusu vasfını sürdürebilir bir çizgi içerisinde uzun bir müddet devam ettirip müesseseseleşme keyfiyeti de gösterebilirdi.

Bu tez kapsamında 1710-1861 yılları arasında Gelibolu'da devlet için peksimet hazırlama görevini üstlenen Bulgaroğulları ailesinin faaliyetleri ele alınacaktır. Yüz elli bir yıl boyunca dört nesil silsilesi halinde Gelibolu peksimethanesinin işletmesini kendi monopolüne aldığı görülecek olan ailenin zaman içerisinde işe başlarken ortaya koydukları sermayeyi arttırarak zenginleştikleri ve aynı zamanda simitçi kethüdalığı, peksimetçilik, miri peksimetçilik ve galetahane müdürlüğü gibi unvanlar alarak statülerine dikey eksende bir ivme kazandırdıkları görülecektir. Devletle yapılan iktisadi bir mesele inceleneceği için tez iktisat tarihinin alanına girmektedir. Bununla birlikte bir aile tarihi de olması hasebiyle ve spesifik bir alanı ayrıntılarıyla inceleyerek, bunun çevresinde yaşanan sistemle olan münasebetlerini de tahlil etmeyi hedeflediği için tez aynı zamanda bir mikro tarih çalışmadır.³ Yani merkezinde insanın ve "insani değer" olduğu bir iktisat tarihi araştırmasıdır.

İçerisinde farklı türden değişimlerin yaşandığı yaklaşık bir buçuk asırlık bir süreç Bulgaroğulları'nın nezaretinde incelemeye tabi tutulacaktır. Bunu yaparken, yeri geldiğinde çevrede yaşanan gelişmelere, askeri faaliyetlere, iktisadi değişimlere, beşeri ve doğal oluşumlara, devlet mekanizmasındaki değişimlere işaret edilecek ve zaman zaman da İstanbul'daki peksimet üretim faaliyetleriyle mukayeseler yapılacaktır. Bir diğer ifadeyle, Bulgaroğulları ailesinin Gelibolu'daki peksimetçiliği mikro ölçekli bir konu olarak ele alınacak ve gerektiğinde bu "minyatür"/dar odaklı yapı ile ve makro sistem arasındaki etkileşim ve bağlantılara yer verilecektir.

³ Justo Serna, Anaclat Pons, *Microhistoria Las narraciones de Carlo Ginzburg*, Granada: Editorial Comares, 2019, s.7.

Literatürde Bulgaroğulları ailesine veya onların işletmeciliği esnasında Gelibolu peksimethanesine dair yapılan araştırmaların bilinmesi tez argümanının ve araştırma sorularının oluşması için önem arz etmektedir. Bu sebeple öncelikle Bulgaroğulları'na ve Gelibolu peksimethanesine dair literatür içerisindeki atıflara ve ardından problematlere yer verilecektir. Bunları takiben tezin argümanı ve araştırma soruları mevcut literatürün üzerine inşa edilecektir.

Gelibolu'da Bulgaroğulları adlı bir ailenin varlığına dair ilk gönderme Fevzi Kurtoğlu'na aittir. Yazar, Gelibolu ve civarını tanıtmak için yazdığı kitabında Gelibolu'da Osmanlıların bölgede ilk yerleşimlerinden itibaren peksimet fırınları hazırlandığını ifade etmiştir.⁴ Kitabının ilerleyen bölümlerinde Gelibolu'nun Batı sahiline yakın bir bölgede peksimet fırının olduğunu ve bu fırınlardaki pişirme görevini Bulgaroğulları adlı bir ailenin yaptığını yazmıştır.⁵ Ailenin bölgedeki faaliyetlerine dair bir başka bilgi Kahraman Şakul'un tezinde geçmektedir. 1798-1802 II. Koalisyon Savaşı esnasında Osmanlıların rolü ve bunun Napolyon dönemindeki yansımalarıyla ilgili tezin sefer lojistiği kısmında devrin etkin figürlerinden Ebubekir Efendi'nin rolünden bahsederken ilgili dipnotta Bulgaroğlu ailesinin Gelibolu'da peksimet üretiminde bulunduğunu ifade ederek ailenin uzun zamandan beri bu işle iştigal olduğuna dair bir bilgi vermiştir.⁶ Bulgaroğulları ailesine ilişkin diğer bir atıf Mısır ve ekoloji tarihi üzerine çalışmaları olan Alan Mikhail'in kitabında yemek tarihiyle ilgili bir konu başlığı altında mevcuttur. Peksimet üretimine ve bunun tedarik edilme yöntemlerine dair birkaç sayfa ayrılmış ve burada Gelibolu'da da Bulgaroğulları'nın üretim yaptığını dikkat çekilerek onların İstanbul'daki üretim eksikliklerini giderdikleri ifade edilmiştir.⁷ Şimdiye kadarki bu üç çalışmada da ailenin varlığıyla ilgili bilgi verilmiştir, bunun haricinde bir açıklamada bulunulmamıştır.

Aile üyelerinin farklı vesilelerle anıldığı bazı çalışmalar da mevcuttur. Örneğin ailenin bir ferdi olan Bulgaroğlu Yanko'ya dair bir bilgi Anna Vakalis tarafından yazılan bir doktora tezinde geçmektedir. İsviçre'de yapılan ve 1840-1860 yıllarında Tanzimat reformlarının Güney Balkanlara yansımalarını inceleyen tezde Rumeli'deki

⁴Fevzi Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1938, s.57.

⁵Kurtoğlu, *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, s. 66.

⁶Kahraman Şakul, "An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant" (Doktora Tezi, Georgetown Üniversitesi, 2009), s. 292, dn.89.

⁷Alan Mikhail, *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*, New York: Cambridge University Press, 2011, s.103.

yerel meclislerle ilgili ayrı bir bölüm açılmıştır. Burada 1840 yılında Rumeli'deki bazı mahalli meclis üyeleri arasında Gelibolu kazası içerisinde Bulgaroğlu Yanko da görülmektedir. Ayrıca Yanko'nun isminin önünde bir de "Kocabaşı" unvanı bulunmaktadır. Ancak bu bir anlamda tezin içerisindeki ilave bölümüdür ve aile veya peksimetçilik vazifeleriyle ilgili bir ilişkiye değinilmemiştir.⁸

Bölgedeki üretime yönelik literatüre geçmeden önce aile hakkındaki son bir bilgi için bir nüfus sayımını inceleyen Şerif Korkmaz'ın makalesine bakılmalıdır. Burada ailenin Nikolaki adlı üyesinin Aya Dimitri Mahallesi'nde ikamet eden bir Rum olduğu ve ilgili sayıma göre şehrin en zengin hane reisi olduğu vurgulanmıştır ve ayrıca Nikolaki'nin mallarına ait bir döküm de verilmiştir. Söz konusu makalede sunulan bir tabloya göre bölgede en çok servete sahip 10. kişi olarak yine Bulgaroğulları ailesinden Yanako'nun adı geçmektedir.⁹

Gelibolu'da peksimethaneye yönelik ilk bilgileri Dağlı İsyancıları ve bunların muhtelif bölgelerdeki etkilerini inceleyen Yücel Özkaya'nın çalışmasında geçmektedir. Burada peksimethanenin ve baruthanenin "isyancı"lardan korunmasının önemi vurgulanmıştır.¹⁰ Salahattin Tansel'in 1768 Rusya seferiyle ilgili makalesinde¹¹ 1716'daki Varadin Seferi'nin hazırlığı ve bu sefer esnasındaki lojistik yapılanmayı ele alan Bekir Gökpınar da çalışmasında¹² ve Osmanlı deniz teknolojisinde gemi teknolojisinin değişimi üzerinden yaşananları ve bu süreçleri ele alan Yusuf Alperen Aydın'ın çalışmasında¹³ Bulgaroğulları'nın gerektiği zamanlarda donanmaya peksimet verdiği atıflar yapılmıştır. Osmanlı-Sicilya ilişkilerini inceleyen Tahir Sevinç'in araştırmasında da benzer bir şekilde gemilere peksimet pişirmelerine dair atıf

⁸Anna Vakalis, "Tanzimat in the Province: Nationalist Sedition (Fesat), Banditry (Eşkiya) and Local Councils in the Ottoman Southern Balkans (1840s to 1860s)" (Doktora Tezi, Basel Üniversitesi, 2019), s.65.

⁹Şerif Korkmaz, "II. Mahmud Döneminde Yapılan 1823 Tarihli Arazi ve Emlak Sayımı: Gelibolu Örneği", *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ*, 22 (2017): 99-100.

¹⁰Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1983, s.25-26.

¹¹Salahattin Tansel, "1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 8 (1950): 509.

¹²Bekir Gökpınar, "Varadin Seferinde Organizasyon ve Lojistik (1716)" (Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), s. 288-289.

¹³Yusuf Alperen Aydın, *Sultanın Kalyonları Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*, İstanbul: Küre Yayınları, 2011, s. 312-313.

mevcuttur.¹⁴ Karadeniz’de faaliyet gösteren Osmanlı donanmasını inceleyen İlhami Danış da çalışmasında peksimet temini bağlamında aileye yönelik bazı bilgiler vermiştir.¹⁵ Rodos ve Oniki Ada’nın Osmanlılar nazarındaki durumunu inceleyen Ali Fuat Örenç’in çalışmasında Fransa’nın Mısır’a çıkartma yapması üzerine denizlerde yaşanan faaliyetlerde de Gelibolu’dan peksimet tedarik edildiği görülmektedir.¹⁶ Şakir Batmaz’ın Osmanlı gemi personelinin eğitim için İngiltere ve Fransa’ya giden gemilerin jurnali hakkında yaptığı bir yayında da Gelibolu’dan peksimet tedarik edildiğine dair bazı göndermeler vardır.¹⁷

Literatürde doğrudan peksimet tedarikinin incelendiği çalışmaların bir kısmında da Gelibolu’daki üretime dair bazı bilgiler yer almaktadır. Tüm devlet sınırları içerisinde 18. yüzyılda donanmanın peksimet tedarikini incelemeye tabi tutan Mehmet Taş makalesinde zaman zaman Gelibolu’da Bulgaroğulları ailesinin faaliyetleri hakkında bilgiler vermiştir.¹⁸ Ancak bir asrın tamamının tüm Osmanlı coğrafyasını kapsayacak şekilde incelenmesinden dolayı Gelibolu hakkında etraflı bir çalışma yapılamamıştır. İbrahim Sezgin’in XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Karadeniz’deki peksimet tedarikini ele aldığı makalesinde de ailenin adı görülmektedir. Bu makalede de Bulgaroğulları’nın devlete peksimet üretimi hakkında bilgiler mevcuttur.¹⁹ Bununla birlikte söz konusu çalışma Karadeniz kıyılarındaki peksimetçiliğe tahsis edildiği için aynı durum burada da geçerlidir.

Kadı sicillerinde aile hakkında neredeyse hiçbir bilgiye rastlanılamamıştır. Bulgaroğulları’nın bir gayri müslim ailesi olması bunda etkili olmuş olabilir. Her ne kadar kadınlara Müslüman olmayan kişiler de başvurabilse de en azından Bulgaroğulları özelinde böyle bir başvurunun olmadığı veya şimdilik buna dair herhangi bir kayda

¹⁴Tahir Sevinç, “Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi’nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)”, *History Studies*, 2 (2013), s. 422. İlgili kısımda ailenin bir üyesinin adı yanlışlıkla “Vako” şeklinde okunmuştur.

¹⁵İlhami Danış, “1736-1739 Savaşlarında Karadeniz’de Osmanlı Donanması” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007), s. 57, ve s.146.

¹⁶Ali Fuat Örenç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006, s. 246, s. 247, s. 464.

¹⁷Şakir Batmaz, “Seyir Jurnaline Göre Mir’at-ı Zafer Fırkateyninin 1850 Yılında Portsmouth Seyahati ve Personelinin Ölüm Sebebi”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23 (2007): 523.

¹⁸Mehmet Taş, “18.Yüzyılda Osmanlı Donanmasına Peksimet Tedariki”, *Journal of History School (JOHS)*, 39 (2019): 300, 302-303, 306.

¹⁹Karadeniz’deki yerleşim bölgelerini ele alan bu makalede yer alan Gelibolu peksimethanesinin üretim faaliyetleri için bkz. İbrahim Sezgin, “XVII-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Şehirlerinden Donanma İçin Peksimet Tedariki”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 27 (2009): 30.

rastlanmadığı söylenebilir. Ancak yine de Sadık Emre Karakuş'un bir yüksek lisans tezi olarak çalıştığı Edirne'nin bir kadı sicilinde onlar hakkında ailevi bir bilgi olmasa da peksimet üretimiyle ilgili birkaç bilgi yer almaktadır.²⁰

Cengiz Baysu, Gelibolu Derneği'nin neşrettiği bir dergi için “*Gelibolu Peksimethanesi*” isimli iki sayfalık bir yazı hazırlamıştır. İçerisinde Bulgaroğulları'nın ismen zikredildiği yazıda peksimetçilik, fırıncılık gibi çok farklı bahislere yer verilmiştir ve Gelibolu'daki durum gözden kaçırılarak metinde anlam bütünlüğü kaybolmuştur. Bunun haricinde Gelibolu'daki peksimet üretimine ayrılmış bu iki sayfada Amasya'daki ve Orta Doğu'daki fırınların fotoğrafları kullanılarak metinden tasarruf edilmiş gibi gözükmemektedir! Ayrıca bu çalışmada dipnotlarda Devlet Arşivleri'nden bazı belgeler kullanılsa da bunların hangi fonlara ait olduğuna yer verilmemiştir,²¹ bu bakımdan çalışma bilimsel kıstaslardan uzaktır. Gelibolu'da Bulgaroğulları'nın peksimet üretimine atıf yapılan son yayın ise Aziz Atlı ve Salih Başkutlu'nun Bebek Peksimethanesi'nin gelişimini ve faaliyetlerini inceledikleri makalede geçmektedir. Burada da yine zaman zaman kıyaslamalar yapmak adına Gelibolu'daki üretim hakkında bazı bilgiler mevcuttur.²²

Tüm bunlardan hareketle, literatürde Gelibolu'daki peksimet üretiminin de son derece dolaylı olarak anıldığı görülmektedir. Belli seferlerin lojistik hazırlıkları hakkında bilgiler verilirken, bazı gemilerin Gelibolu'dan peksimet tedarik ederek yelken açtığına dair atıflar yapılırken, bazı siyasi ve askeri olaylar hakkında bilgiler verilirken buradaki üretim ilişkilerine değinilmiştir. Peksimet üretiminin konu alındığı araştırmalarda ise Gelibolu'daki peksimet üretim ünitesi doğrudan bir araştırma fenomeni olarak alınmamış; farklı bölgelerin incelendiği çalışmalarda Gelibolu'da da bir üretimin olduğu bir yan bilgi olarak sunulmuştur. Bu tez kapsamında ise ailenin peksimet üretimi bağlamında iktisadi faaliyetleri daha detaylı incelenecek, literatürde neredeyse kendilerine dair hiçbir bilgi bulunmayan aile fertleri, bunların birbirleriyle olan bağılıkları ele alınacak ve Bulgaroğulları'nın bir müteşebbis ailesi olarak ortaya

²⁰Sadık Emre Karakuş, “270 Nolu Edirne Şer’iyye Sicili (H.1216-1217/M.1801-1803)” (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), s.134, s.374-375.

²¹Sadece ikinci dipnotun sonuna belgenin gömlek numarası, dosya numarası ve tarihi verildikten sonra “Fon:C.BH.” ibaresi eklenmiştir. Cengiz Baysu, “Gelibolu Peksimethanesi”, *Gelibolu Rüzgarı*, 13 (2013-2014): 12-13.

²² Aziz Altı ve Salih Başkutlu, “Bebek Peksimethanesi”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 18 (2020): 420-421, 429.

çıkışları, sermayelerini geliştirmeleri ve işten çıkartılmaları tetkik edilecektir. Bu anlamda bir ailenin hayatı üzerinden idari mekanizmaların dönüşümü, iktisadi faaliyetlerdeki değişimler, siyasi ve askeri boyutlar da anlaşılmaya çalışılacaktır.

Araştırma boyunca cevapları aranan bazı sorular vardır: Peksimet üretim mekanizması nasıl çalışmaktaydı? Bulgaroğulları ailesi devreye girmeden önce Gelibolu'daki peksimet üretim sistemi nasıl sürmekteydi? Bulgaroğulları'nın bir peksimetçi ailesi olarak ortaya çıkışını hazırlayan gerekçeler nelerdi? Bir gayri müslim ailesinin devletle uzun yıllar boyunca birlikte iş yapmasının iç dinamikleri nasıl işlemekteydi? "Müteşebbis" olarak adlandırılabilir bir ailenin 18. ve 19. yüzyıllardaki faaliyetleri nelerdi? Ayrıca literatürde de görüleceği üzere Bulgaroğulları'nın 19. yüzyıla gelindiğinde ellerinde ciddi anlamda zenginleşmesi ve ellerinde bir kapital birikimi söz konusudur. Bunun sebepleri ve buna ortam hazırlayan koşullar nelerdi? Sermaye birikimi ve bu zenginleşme nasıl açıklanabilir ve bu mesele Osmanlılarda sermaye oluşumu tartışmaları bağlamında nasıl değerlendirilebilir?

Tüm bu araştırma soruları kapsamında, tezin temel problemi Osmanlılarda sermaye oluşumu, daha doğrusu bunun devlet-sermaye ilişkisinin karakteridir. Bu bakımdan Osmanlı iktisadi dünya görüşünün kapital birikimini engellediği yönündeki argümana Bulgaroğulları ailesi tecrübesinden hareketle karşı çıkılacaktır. Bunun için bu aşamada karşı argüman geliştirilecek olan, "Osmanlılarda sermaye birikiminin olmadığı" yönünde telakki bulunan fikirler, onların teorik alt yapıları ve bu fikre karşı gelişen savlarla birlikte temel hatlarıyla açıklanmalıdır.

İlk olarak, Osmanlı dünyasında sermayedar oluşumların ve bunun bir uzantısı olarak müteşebbis faaliyetlerinin oluşmadığına dair iddialar İslamiyet ve dünya görüşü üzerinden kurulan fikirlere dayanmaktadır. Bu husustaki açıklamalar İslamiyet'in ilk çıktığı zamanlarda iktisadi ilerleme yönünde bir engeli olmadığına, ama sonradan "batını" anlayışın egemen olmasıyla birlikte iktisadi yaşamda "esnaflaşma" ve "Ortaçağlaşma" olduğunu dayanmaktadır.²³ Ortaçağdan beri zaman zaman bazı müteşebbisler dinamik bir zihniyetle hareket ederek sermaye koyarak faaliyetler de yapmışlardır. Osmanlı tecrübesinde de bunlara benzer sermayeciler ortaya çıkmıştır,

²³ Sabri Ülgener, *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri: Başlangıcından 18inci Asır Sonlarına Kadar ve Sanat Tarihi Boyunca Akislerle Umumî Bir Tahlil Denemesi*, İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951, s.138.

ancak sonuçları tamamen farklı olmuştur. Burada kapitalist inkişafın hukuki, manevi, teknik gibi yanları olmadığı için hiçbir fayda sağlamamış, hatta daha da istismarcı ve ihtikarcı bir zümreye dönüşmüştür. Dolayısıyla olumsuz bir yönde dönüşüme sebebiyet vermiştir.²⁴ Max Weber'in *Protestan Ahlâkı ve Kapitalizmin Ruhu* adlı eserindeki mülhazalar Osmanlı tecrübesinde aranmış ve buradaki yapılar Batı Avrupa'da yaşananların bir "similasyonu" olarak görülmüştür. Tüm bunlardan hareketle tüccar kesim "Ortaçağ insanı", enerji ve aksiyon ciheti zayıf, bireyciliğin ön plana çıkmadığı ve "ferdiyeti yarım kalmış" bir grup olarak tanımlanmıştır. Kendiliğinden davranabilme özelliği olmayan, gündelik hayatta herhangi bir şeyi kendisine verildiği gibi kabul eden, üretme/istihsal faaliyetlerini değiştirmeye muktedir olmayan ve dış dünya hakkında zihinsel bir faaliyeti olmayan insan, sözü edilen ferdiyeti yarım kalmış insanın en temel özellikleri olarak ifade edilmiştir.²⁵

Osmanlı iktisadi yapısını "ithal edilen" modellerle açıklamadan, buradaki iktisadi zihniyetin ve mentalitenin daha biricik olduğunu iddia eden araştırmalarda ise sermaye birikimi bahsine yine karşı çıkılmış ve bu kez de "Müslüman olma" kriteri genişletilerek sermayedarlaşmadan "sivil Müslüman ve gayri müslim reaya için" bahsedilemeyeceğini vurgulamıştır.²⁶ Ancak bu sefer dini inanışın olumsuz yönde bir yönlendirici olmadığı ifade edilmiştir. Osmanlı iktisadi yapısında görevlerin aksamadan yerine getirilmesi için gerektiği kadar, en az değerinde sermayenin varlığına imkan tanındığı, bu sermayenin gelişmesinin ise çok zor ve hatta genellikle de imkansız olduğu ifade edilmiştir. Böyle bir zenginlik birikiminin gelirlerin yüksek olmasına bağlı olarak sadece askeri zümrede olabileceği, bununla birlikte askeri kesimin varisinin de devlet olmasından dolayı sermaye oluşumunun kısıtlı olduğu vurgulanmış ve bu bahis altında devletin merkezden uzak yerlerdeki zenginliklere dahi Divan'dan çıkan kararlar

²⁴Bu tezi savunan Sabri Ülgener'in eğitim aldığı Alman hocaların etkisiyle Sombart ve Weber'den etkileniştir ve kendisi de bunu itiraf etmiştir, bkz. Ülgener, *Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri*, s.144-145. Onun bu fikirlerinin arka planında hocası Alexander Rüstow'un etkisi olduğu anlaşılmaktadır. Benzer yorumlar için bkz. Alexander Rüstow, "İktisat Sistemi ve İktisat İdeolojisi", *Ekonominin Bugünkü Meseleleri:1933/4 Ders Yılında Enstitü Azaları Tarafından Verilen Konferanslar Serisi*, Çeviren: Ali Hüseyin, Yayına Hazırlayan: Wilhelm Röpke, İstanbul Üniversitesi Hukuk, İstanbul: İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1934 s.9-10. Ülgener'in fikri alt yapısı hakkında detaylı değerlendirmeler için bkz. Rıdvan Turhan, "Türkiye'de Cumhuriyet'in Erken Döneminde Max Weber Etkisi ve Bu Etkiyi Anlamak", *Sosyoloji Dergisi*, 29 (2014): 272-278.

²⁵ Ülgener, *Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri*, s.201-202.

²⁶Mehmet Genç, "Osmanlı İktidarı Dünya Görüşünün Klasik İlkeleri ve Temel Değerleri", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötügen Neşriyat, 2014, s. 80.

neticesinde el koyabileceğine dair bir örnek de verilmiştir.²⁷ Tüm bunların yanı sıra “kâr tahdidi” ve narh konulması gibi denetim mekanizmalarının varlığı karşısında bir sermaye oluşsa dahi bunun diğer sektörlerde kullanılabilecek bir yatırım malına dönüşmesine izin verilmediğine dikkat çekilmiştir.²⁸

Kapital birikiminin mümkün olmadığına yönelik bu fikirlerin haricinde ticaretle uğraşan zanaatkarların belli bir ölçüde sermaye birikimi sağlayabileceğine yönelik bazı örnekler de mevcuttur. Nitekim ticarete dayalı bir sermaye birikimini savunanlar, bunu savaşların getirdiği iktisadi bunalımlara ve olağandışı vergilendirmelere rağmen 18. yüzyılın kendi iç yapısındaki gelişmelere dayandırmaktadır. 18. yüzyılın kendi iktisadi dinamikleri ve girişimciler için hazırladığı imkanlar Bulgaroğulları ailesi bahsinde detaylı bir şekilde açıklanacaktır.²⁹ Burada bahsedilen sermayedarlaşma yine bir ithal kavramla, “ön-burjuvazi” (*protobourgeoisie*) ile açıklanmış ve bu kesimin genellikle gayri müslimler olduğu ifade edilmiştir. Bununla birlikte, gün yüzüne çıkan örnekler niceliksel olarak şimdilik az olsa dahi bu bahsedilen “ön-burjuvazi” içerisinde Müslüman kesimden bazı kişilerin de olduğu ifade edilmiştir.³⁰ Bundan hareketle sermayenin saklanmasına yönelik bazı teorik yapıların istisnai haller olsa dahi tekrardan gözden geçirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.³¹

Elinde belli bir sermayesi olan ve bunu müteşebbis bir zihniyetle işleyip zenginleşen bazı örnekler mevcuttur. Bu hususta Kahire’deki İsmail Ebu Takiyye’nin ve ailesinin faaliyetlerine bakılabilir. Bu tüccar ailesinin birkaç nesil boyunca iktisadi zenginliğini elinde tuttuğu görülmektedir.³² Bu ailenin 17. yüzyılda etkin oluşu ve merkezden kilometrelerce uzak bir yerde bulunmaları “devlet otoritesinin uzaklığa bağlı olarak zayıflaması” ön kabulüyle açıklanabilir gibi gözükse de tek örnek onlar değildir.

²⁷ Genç, “Osmanlı İktidarı Dünya Görüşünün Klasik İlkeleri”, s.71.

²⁸ Genç, “Osmanlı İktidarı Dünya Görüşünün Klasik İlkeleri”, s. 72 ve s. 80.

²⁹ Burada yeri gelmişken ifade edilmesi gereken husus müteşebbislerin yalnızca 18. yüzyılın kendi iç dinamiklerinde ortaya çıkmamış olduğudur. Önceki yüzyıllarda da devletle iş yapan bu gibi girişimcilerin varlığı bilinmektedir. Bu anlamda 16. yüzyıldan askeri gereçlerden güherçile ile ilgili müteşebbisler bir örnek teşkil edebilir, bkz. Gábor Ágoston, *Guns for the Sultan Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, New York: Cambridge University Press, 2005, s. 106-112.

³⁰ Suraiya Faroqhi, “A Builder as a Slave Owner and Rural Moneylender: Hacı Abdullah of Bursa, Campaign Mimar”, *Stories of Ottoman Men and Women: Establishing Status, Establishing Control*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002, s. 96.

³¹ Suraiya Faroqhi, “How to Prosper in Eighteenth Century Bursa: The Fortune of Hacı İbrahim, tanner”, *Stories of Ottoman Men and Women*, s. 113.

³² Nelly Hanna, *Making Big Money in 1600: The Life and Times of Isma‘il Abu Taqiyya, Egyptian Merchant*, New York: Syracuse University Press, 1998.

Bursalı Hacı Abdullah adlı birisi sefer mimarı olarak çalışmış ve merkeze çok yakın olan Bursa'da devletin sermayeyi kısıtlayıcı teşebbüslerinin dışarısında kalmıştı.³³ Ayrıca yine Bursa'da Hacı İbrahim adlı bir debbağ da aynı yüzyılda gerisinde yüksek miktarda bir zenginlik bırakmıştı. Terekesinden hareketle yakın çevresiyle de ticari ilişkiler kurarak elindeki parayı işlemişti.³⁴ Aynı şekilde yine 18. yüzyılda Konya'da da devrin tanınmış menzildilerinden biri olduğu anlaşılan Hızır Çavuş'un adı da burada anılmalıdır. Her ne kadar ölmeden önce iflas etse de elindeki sermayeyi müteşebbis bir zihniyetle işlediği anlaşılmaktadır.³⁵ 18. yüzyılda Bulgaroğulları ailesiyle aynı meslek kolundan olan peksimetçi Nureddin Ağa'nın da adı zikredilmelidir. Kendisi ve vazifesini devrettiği oğlu Salih devletle iş yaparak önemli bir zenginlik elde etmişlerdi. Bir kiracı konumunda göreve başlamışlarsa da zaman içerisinde kendi fırınları ve bunun haricinde ciddi anlamda bir sermaye elde etmişlerdi. Dahası onların tüm bu faaliyetleri başkent İstanbul'da, devletin merkezinde ve tüm siyasi çekişmelerin/hizipleşmelerin yaşandığı yerde gerçekleşmişti.³⁶

Tüm bunlardan hareketle meselenin sadece merkeze yakınlık ve uzaklıkla açıklanamayacağı görülmektedir. Bu durumda yeniden Mısır'daki bu sefer farklı bir yüzyılda yaşamış bir ailenin tanıklığına başvurulabilir. Kahire'deki Kazdağlılar ailesi ve bilhassa ailenin İbrahim adlı ferdi devrinde ellerinde yüklü miktarda bir sermaye birikiminin olduğu bilinmektedir. Kazdağlı Abdurrahman Kethüda aileden gelen bu servetini Fransızlar ile ticaret yaparak korumaya çalışmıştır. Ancak sonradan servetini politik bir güce yatırmaktansa daha kalıcı olacağını düşündüğü mimari eserlere sarf etmiş gibi gözükmektedir.³⁷ Kapital birikime dair son bir örnekle yetinilebilir: 19. yüzyılda etkili olan Edremitli Müridzade Hacı Mehmed Ağa da politik gücünün de desteğiyle önemli bir zenginlik elde etmiş gibi gözükmektedir; elindeki parayı diğer ticari faaliyetlerle geliştirmişti.³⁸ Ayrıca zenginlik oluşumunu engelleme

³³ Faroqhi, "A Builder as a Slave Owner and Rural Moneylender", s.95-112.

³⁴ Faroqhi, "How to Prosper in Eighteenth Century Bursa", s. 113-129.

³⁵ Cemal Çetin, "İtibar ve İflas Sarmalında Bir Müteşebbis: Menzilci Hızır Çavuş", *Toplumsal Tarih*, 322 (2020): 32-38.

³⁶ Yusuf Alperen Aydın, *Müteşebbis ve Devlet: 18. Yüzyılda Peksimetçibaşı Nureddin Ağa'nın Yükselişi*, İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2016.

³⁷ André Raymond, *Yeniçerilerin Kahiresi Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999, s. 12-13, s.45 ve s. 54.

³⁸ Suraiya Faroqhi, "Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyanından Müridzade Hacı Mehmed Ağa'nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak. Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, s. 82-100.

yöntemlerinden birisi olan müsaderenin kendisinin ele alınması gerektiği iddia edilmiştir. Buna göre her ne kadar bazı örnekler mevcutsa da bunların gün yüzüne çıkan istisnai durumları yansıtmadığı sorusu sorulmuştur.³⁹

Tüm bu tartışmalar çerçevesinde Bulgaroğulları ailesinin tarihi, onların Gelibolu'daki peksimetçiliği bağlamında değerlendirilecek ve bu gayri müslim ailenin iktisadi tecrübesinden hareketle “sermaye oluşumunun” varlığı iddia edilecek ve buna olanak sağlayan koşullar araştırılacaktır. Nitekim ellerinde yüksek miktarda kapitali olan bu gibi müteşebbislerin varlığı hâlâ sınırlı örnekler olarak kalsa da onların faaliyetleri sermaye birikiminin olduğuna işaret edecektir. Bundan hareketle sermayenin varlığına işaret ettikten sonra asıl bakılması gereken husus bunun oluşum kaynaklarını incelemektir. Bu anlamda söz konusu sermayenin Batı Avrupa'daki oluşum kaynakları, devletle olan bağlantıları ele alınmalıdır. Bu sebeple tezin Sonuç kısmında Bulgaroğulları kapsamında “devlet-sermaye ilişkisinin karakteri” incelenecek ve bu devlet-sermaye ilişkisinin Batı Avrupa tecrübesinden farkları göz önüne alınarak değerlendirilecektir.

İlk olarak Araştırma Kaynakları başlığı altında çalışma boyunca sıklıkla başvurulan kaynaklar tanıtılacak ve bunlar hakkında ana hatlarıyla bilgiler verilecektir. 1. Bölüm'de Bulgaroğulları ailesinin Gelibolu'daki peksimet üretimini devralmadan önceki süreçler üzerinde durulacaktır. Bir denizci besini olarak peksimetin ne olduğuna, önemine, İspanya ve Venedik gibi diğer bazı Akdeniz devletlerindeki donanma peksimetçiliğine yer verilecektir. İkinci olarak bir peksimet imalatının Osmanlı ülkesinde nasıl cereyan ettiği ve hangi aşamalardan geçtiği ele alınacaktır. Yalnızca peksimetin pişirme aşaması değil, donanmanın sefer kararından başlayarak peksimetin üretilmesi ve gemilere teslim edilmesi gibi merhalelere yer verilecektir. Üçüncü alt başlıkta Gelibolu bir deniz üssü olarak mercek altına alınacaktır. Bölgede Bulgaroğulları'nın varlığından ve teşebbüslerinden önce nasıl bir yapının, nasıl askeri teşkilatlanmanın olduğu ve ayrıca buradaki peksimethanenin mahiyetinin ne olduğu sorusuna cevap aranacaktır. Bu kısımda “peksimethane” tanımlamasının sınırlılığında da değinilecektir. Dördüncü ve son başlıkta da Osmanlılarda peksimet üreten zümre, esnaf-

³⁹ Hanna, *Making Big Money*, s. 103.

devlet ilişkileri ile birlikte yüzyılın iktisadi durumunun Bulgaroğlu Yorgaki gibi müteşebbislerin ortaya çıkışı için sunduğu imkanlara değinilecektir.

2. ve 3. bölümler ise Bulgaroğulları ailesinin faaliyetlerine ayrılmıştır. 2. Bölüm'de ailenin vazifeyi devralışı ve bu meslekte belli bir noktaya gelişi ele alınacaktır. Bölümün alt başlıkları da aile fertlerine göre düzenlenmiştir. Bu dönemlerde yaşananlar, gelişmeler ve aksaklıklar incelenecektir. Üçüncü Bölüm ise ailenin işi kaybetmesine giden sürece tahsis edilmiştir. Ailenin bu vazifeden el çektilirilmesi sebepleri analiz edilecek, bu süreçten sonraki durumları ve etkinlikleri ele alınacaktır.

Araştırma Kaynakları

Öncelikle ifade edilmesi gereken mesele Osmanlı kroniklerinde Bulgaroğulları ailesi hakkında şimdiye kadar hiçbir bilgiye erişilemediğidir. Gelibolu'daki peksimet üretimi hakkındaki bilgiler de yok denebilecek kadar azdır. Bununla birlikte peksimet üretimi, tedariki, kullanımı ve devrin şartlarının anlaşılması için zaman zaman yine de kroniklerin tanıklığına müracaat edilecek ve onlardan yararlanılacaktır.

Bu tez kapsamında temelde T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde (BOA) muhafaza edilen farklı belge tasniflerindeki perakende haldeki belgelerden istifade edilecektir. Bunlar Ali Emiri, Cevdet, Hatt-ı Hümayun, İbnülemin ve Bab-ı Defteri gibi farklı tasniflerdeki belgelerdir. Bunun haricinde mali kayıtları ihtiva eden Maliyeden Müdevver Defterler serisi içerisinde özel bir seri olan Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri'nden yararlanılacaktır.

Söz konusu Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri ilk zamanlar tek bir cilt halindeyken zaman içerisinde de sayıları üçe kadar çıkan ciltler halinde muhafaza edilmiştir. İlk cildi daha çok tezkire kayıtları ihtiva eden bu defter serilerinin özellikle ikinci ciltlerinden yararlanılmıştır. Bu ciltlerdeki kayıtlar, başlarda yirmiye yakınken ilerleyen yıllarda da otuz kadar ayrı başlık olacak şekilde düzenlenmiştir. Tersane-i Amire kayıtları ile Matbah-ı Amire kayıtları arasında peksimet kayıtları için özel bir yer ayrılmıştır. Her ne kadar defterlerin son kısmı vefat eden kişilerin geride bıraktıkları maddi varlıklara dair muhalefat kayıtlarını oluştursa da yapılan incelemelerde Bulgaroğulları'na dair bir kayda rastlanamamıştır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından başlayan ve neredeyse XIX. yüzyılın ilk yarısına kadar tutulmaya devam eden bu defterler en azından seri halinde olan devamlılığı gösterdiği için Gelibolu'daki peksimet üretim hacminin belirlenmesinde bir örüntü sunacaktır.⁴⁰ Ayrıca defterler sırasıyla gözden geçirildiğinde başlarda bir veya birkaç varaktan oluşan kayıtların geçen yüzyıllar içerisinde çok daha kapsamlı ve kayıtların tutulması bakımından daha düzenli bir hale geldiği görülebilecektir. Eksik olan yıllar ve defterlerin tahrif olması sonucunda bugüne gelemeyen veya peksimet kayıtlarını ihtiva etmeyen kısımlar için de alternatif olarak diğer kaynaklardan istifade edilecektir. Bu noktada adı anılması gereken defterler Rikâb-ı Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri'dir.

Burada ifade edilmesi gereken nokta hem Kuyûd-ı Mühimmât hem de Rikâb-ı Kuyûd-ı Mühimmât Defterleri'nin sayfa veya varak numaralarındaki karmaşadır. Defterlerin yaprakları bazen sayfa usulüyle (1, 2, 3...) bazen de varak usulüyle (1b, 1a, 2b...) numaralandırılmış, hatta bazılarında her iki yöntem birlikte kullanılmıştır. Dahası, aralarda bazı yaprakların kaybolmasına bağlı olarak bazı sayfalarda birden fazla numara bulunmaktadır. Defterler sırasıyla incelendiğinde aralarda kopuk veya eksik sayfalar olduğu gibi bazılarında ne sayfa ne de varak numarası vardır. Bu sebeple eğer referans olarak gösterilecek bir sayfada birden fazla numara veya hem varak hem sayfa numarası şeklinde ikili bir usul varsa her ikisi birlikte gösterilecektir. Örneğin kaynak olarak kullanılacak sayfa 16. sayfa ise ve ayrıca bu kısım 3b varağı ise dipnotta her ikisi birlikte verilecektir. İlerleyen zamanlarda bu kaynakları görmek isteyenlere kolaylık olması için böyle bir referanslandırma tekniği benimsenmiştir.

Bahsedilen Maliyeden Müdevver Defterler serisi içerisinde de kayıp ve eksik kısımlar mevcuttur. Bu durumda yararlanılacak bir diğer defter serisi de Peksimet Eminliği Defterleri'dir. Donanmaya, kara ordularına veya halka dağıtılması gereken peksimet, bunların üretimi veya tedarikiyle ilgili defterler de XVII. yüzyılın ortalarından yaklaşık iki yüz yılı içine alacak şekilde tutulmuştur. Yaklaşık otuz kadar defter günümüze gelebilmiştir. Kaynakların sessiz kaldığı durumlar için bu defter serisinden de yararlanılmaya çalışılacaktır.

⁴⁰ İlgili serinin bir tanıtımı için bkz. İdris Bostan, "Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teşkilât Tarihi Bakımından Önemi", *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri 30-31 Mayıs 1994*, Bildiriler, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1995, s.143-163.

Osmanlı Arşivi'nden temel olarak istifade edilecek son kaynak türü ise yine Başmuhasebe'ye bağlı olan Kalyon Peksimeti dosyalarıdır. Beş dosya halinde tasnif edilen bu dosyalarda kaptanların ilgili bölgeden teslim aldıkları peksimetlere karşılık, oradaki görevlilere bu teslimat karşılığında teminat için verdikleri “temessük”⁴¹ isimli belgeler yer almaktadır. Ayrıca bu dosyalar içerisinde peksimetin üretilmesi ile ilgili bazı kayıtların kopyası mahiyetindeki “suretler” de bulunmaktadır. Bu dosyalar hakkında söylenmesi gereken bir şey de zaman zaman belgeler arasında konudan yani peksimet hususundan alakasız belgeler çıkabileceğidir. Aynı şekilde burada bulunması gereken temessükler diğer başka tasnifler arasına da karışmış olabilmektedir.⁴² Osmanlı Arşivi'ndeki tüm bu kaynaklar birbirleriyle mukayeseli bir analize tabi tutulacaktır ve birisinin eksik olduğu veya veri sağlamadığı durumlarda birbirlerinin alternatifi olarak kullanılacaktır.

Ayrıca bu tez kapsamında ağırlıklı olarak XIX. yüzyıl Osmanlı denizcilik tarihine yönelik belgeleri ihtiva eden Deniz Müzesi Komutanlığı Deniz Tarihi Arşivi (DTA) bünyesinde muhafaza edilen birkaç belgeden de yararlanılacaktır. Bunlar hem daha önceki yüzyıllar için işleyişin anlaşılması noktasında bir fikir verecek hem de ailenin 1861'de sonra bu vazifeden çekildikten sonra devletle olan ilişkileri için bir fikir verecektir. Ancak bu noktada ifade edilmesi gereken şey Deniz Tarihi Arşivi'nin yeni mevzuat gereğince Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'ne taşınmaya başladığıdır. Araştırma hizmetlerinin henüz sonlandırılmadığı zamanda Gelibolu'daki peksimet üretimi hakkındaki belgelerin görüntüleri bu arşivden alınmıştı. Ancak bu arşiv günümüzde araştırmacılara hizmet vermemektedir; içerisindeki malzemeler Devlet Arşivleri'ne aktarılmaktadır. Yine de önceden tedarik edilen belgeler ilgili arşivin kendi belge tasniflerine ve ilgili numaralarına göre verilecektir. Yani Deniz Tarihi Arşivi'nin kendi tasnif kodları ve numaraları kullanılacaktır.

Çalışma boyunca dipnotlarda kullanılan perakende evrağın Hicri ve Miladi tarihleri de verilmiştir. Birden fazla eki olan evrakta ise hangi ek kullanıldıysa onun tarihi verilmiş, birbiriyle bağlantılı olanlarda ise ekteki son belgenin tarihi yazılmıştır.

⁴¹ Daha sonra tekrardan ele alınacak bu temessükler hakkında bilgi için bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, “Temessük”, *DİA*, XL, 413-414.

⁴² Bu Kalyon Peksimeti dosyaları (BŞM.KNP.) içerisinde olması gerekirken Ali Emiri'nin Sultan Ahmed III (AE.SAMD.III.) adlı kataloğu içerisinde bulunan bir belge örneği için bkz. BOA.AE.SAMD.III.64/6498.

Defterler içerisinde bir varakta bazen birkaç ayrı kayıttan istifade edildiği için defterlerde tam tarih verilmemiş, metin içerisinde bunların hangi yıla ait olduğuna işaret edilmiştir. Ayrıca temessüklerin birçoğunda tam tarih atılmadığı için bütünlüğü sağlamak adına sadece önemli olanların tarihleri gösterilmiştir. Tablo ve grafiklerde ise Hicri tarihleri Miladi tarihe çevirirken bazen bir Hicri yıl, iki ayrı Miladi seneye karşılık gelmiştir. Eğer ilgili tarih o yılın ilk iki aya denk gelen bir tarihe denk geliyorsa, ilk yıl kullanılmış, aynı şekilde son iki aya denk gelinmesi durumunda ise bir sonraki yılın tarihi girilmiştir. Bu haller dışında iki Miladi tarih de eklenmiştir. Belgelerdeki tarihlendirmenin nasıl yapılacağına dair bilgi verildikten sonra Birinci Bölüm'e geçilebilir.

1. BÖLÜM: PEKSİMET VE PEKSİMETÇİLİK

1.1 Peksimet ve Peksimetin Denizciler İçin Önemi

Tarım toplumuna geçen insanoğlunun temel besin kaynakları arasında ekmeğin çok büyük yer tuttuğu bilinmektedir. Öyle ki ekmeğin tek başına adeta temel gıda maddesi olarak önemli bir yer işgal etmiştir. Karşı karşıya kalınan kıtlıklar, besin kaynaklarının düzgün şekilde her zaman bulunamama ihtimalleri, ekmeğin türlü şekillerde saklanması, hatta uzun süre dayanabilecek raddelerde kurutulmuş olarak muhafazasını mecbur kılmıştır. Uzun yolculuklar veya seferlerde yiyecek ihtiyacının pratik olarak karşılanmasında bu tedbirlerin önemli bir payı olduğunu hatırdan uzak tutmamak lazımdır. Sadece karada değil uzun deniz yolculuklarında da aynı gereksinimlerin öne çıktığı kolayca tahmin edilebilir. O kadar ki gerektiğinde aylar boyunca denizde yolculuk eden ve tüm zamanını bir güverte üzerinde geçirmek zorunda kalan denizciler için bu temel gıda maddesinin hayati rolü, belki de karadakilere nispetle hayli büyük olmuştur.

Denizciler her ne kadar limanlardan veya diğer gemilerden taze veya bayat ekmeğin tedarik edebilseler de onların en önemli gıda maddelerinin başında peksimet gelmekteydi.⁴³ Özellikle kürekle hareket ettiği için bordası yani gemi yüksekliği çok fazla olmayan ve içerisinde yelkenle hareket eden kalyonlara göre çok fazla yerin olmadığı kadirgalarda yaşamak son derece zordu. Ayrıca bunun savaş, akın veya gaza amaçlı olduğu düşünüldüğünde denizcilerin daha yolculuk süresinde bitap düşebileceği de göz önüne alınmalıydı. Bu sebeple enerjilerinden ve elbette motivasyonlarından bir şey kaybetmemeleri için iyi beslenmeleri ve vücutlarına karbonhidrat almaları gerekmektedir. İşte tam da bu noktada iki kez fırınlanması sebebiyle *bis-coto*⁴⁴ yani peksimet, uzun ömürlü olan bir diğer ifadeyle kolaylıkla bozulmayan, hatta üretimde bir sorun olmadığında ve iyi şartlarda muhafaza edildiğinde ömrü bir yıla kadar çıkabilen

⁴³ Bu ve peksimete dair bilgi için bkz. Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 9-11.

⁴⁴ Peksimetin tanımlamaları için bkz. Henry Renée Kahane, Andreas Tietze, *The Lingua Franca in the Levant Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*, İstanbul: ABC Kitabevi, 1988, s.555-556.

temel bir gıda maddesiydi.⁴⁵ Peksimet bu sebeplerden dolayı hayatlarını su ve tahta üzerinde geçiren leventlerin en temel besiniydi.

Kişi başına düşen peksimet miktarını somutlaştırmak için 18. yüzyılda Osmanlı dünyasına bir bakış atılabilir. Buna göre esirler dahil olmak üzere tüm personel içerisinde bir kişiye iki, kalyon kaptanlarına on altı, teğmenliğe yakın bir mevkiye karşılık gelen mülazım kaptanına ise on kantar peksimet verilirdi.⁴⁶

Bununla birlikte, sanılanın aksine denizcilerin tek yiyeceği peksimet değildi. Bunun haricinde pirinç, kuskus, hayvansal gıdalar, bazen balık veya tavuk gibi protein içerikli besinler de vardı.⁴⁷ Bu noktada ifade edilmesi gereken diğer bir husus da peksimetin yalnızca donanmalar için önemli olmadığıdır. Her ne kadar kara orduları için belli menzillere fırınlar kurulsa da dayanıklı olması peksimeti kara orduları için de önemli kılmıştır.⁴⁸ Kara ordusunun bulunduğu bölgelere hayvanların çektiği arabalar içerisinde kantarlarca peksimet bölgeye ulaştırılırdı ve böylece bu gıda maddesinden onlar da istifade ederdi.⁴⁹

Hem denizciler hem de kara askerleri için önemli olan şey söz konusu peksimetin suyla temasının önüne geçmektir. Çünkü yağmur suyu da dahil olmak üzere herhangi bir sıvı ile etkileşime girdiğinde bu peksimet yumuşayacak ve bir an önce tüketilmezse bozulmaya başlayacaktır.⁵⁰ Bununla birlikte peksimetin tüketiminden hemen önce belli bir sıvıyla yumuşatılması gerekmektedir. Çünkü aksi takdirde son derece sert olan ve bu iki kez kavrulmuş unlu mamul, sertliğinden dolayı mekanik sindirimde, dişlerde, sorunlar teşkil edebilirdi. Eğer bu sert gıda maddesinde herhangi bir küflenme yoksa, sadece bir kısmında çürüme gözüküyorsa çok zorda kalındığında

⁴⁵ Emrah Safa Gürkan, *Sultanın Korsanları Osmanlı Akdenizi'nde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*, İstanbul: Kronik Kitap, 2018, s.220

⁴⁶ Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s. 311.

⁴⁷ Yiyecekler ve içecekler bakımından tayfaların beslenme alışkanlığı için bkz. Gürkan, *Sultanın Korsanları*, s.220-227.

⁴⁸ Bu anlamda birkaç örnek için bkz. Rhoads Murphey, *Ottoman Warfare 1500-1700*, Londra:Ucl Press, 1999, s.55, s. 62, s. 71.

⁴⁹ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlil)*, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003, s.140.

⁵⁰ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi*, s. 221, s. 340.

suya atılarak da tüketilebilirdi.⁵¹ Bu bağlamda peksimetin hem şekil özelliği hem de sertliğiyle ilgili fikir vermesi açısından bir anekdota göz atılabilir.

Osmanlı devri tarihçilerinden Şanizade'nin aktardığına göre artık 19. yüzyılın ilk çeyreğinde ülke ekonomisi kötüye gitmektedir. Bunun üzerine askerler de ihtiyacı olan paraları alamadıkları için içinde bulunduğu buhran sebebiyle isyan etme noktasına gelmiştir. Bu esnada seyyid ve şeriflerle ilgilenen bir zümre olan nakibü'l-eşraftan birisi onlara etkili bir konuşma yapmış ve bu nutku esnasında da ulufelerin alınamaması, cizyelerin eksik olması ve hazinenin kötüye gitme üzerine “İşte ben koynuma bir takoz beksemâd sokup gazâyâ giderdim.” demiştir.⁵² Böyle bir konuşmanın geçip geçmediği bu tez bağlamında önemli değildir, ancak modern dünyaya ait olan okur için bu örnek peksimetin ne kadar temel bir besin maddesi olduğunun şekil itibarıyla de tahayyül edilmesi noktasında fikir verici olabilir.

Şanizade'nin tanımlamasıyla “takoz” olarak nitelendirilen bu sert besin ifade edildiği üzere bir içecek ıslatılır ve yumuşatılırdı. Söz gelişi Portekiz köle ticareti yapan gemiler seyr ü seferden sonra karaya yaklaşır buradan belli bir miktar mayasız bir ekmeğin türü olan peksimeti alır, bunun haricinde yine daha çabuk tüketilebilen unlu mamulleri ve fasulye, nohut, pirinç gibi bakliyatı da tedarik eder ve bunu genellikle suyla veya şarapla ıslatıp tüketirlerdi.⁵³ Sirke de peksimetin ıslatılması için, ayrıca C vitamini eksikliğinden kaynaklı bir denizci hastalığı olan iskorbütün önlenmesi için şaraba bir alternatif olarak kullanılan maddeler arasındadır.⁵⁴

16. yüzyılda yaşamış ve Osmanlıların eline esir olarak düşmüş Brettenli Michael Heberer bu “yemek kültürünün” anlaşılması için hakkında bazı ipuçları vermektedir. Bu anlamda modern çağlara ait olan bizler için onun anlatısı, devrine ait birçok olgu gibi peksimetin anlaşılmasında da kıymetli bir kaynak olacaktır.

Heberer, peksimetin zeytinyağı veya sirke ile tüketilmesi sayesinde bütün gün kürek çeken veya güvertede yorgun düşen bir denizcinin peksimetin bu şekilde tüketimi

⁵¹ Felix de Azara, *Diario de la navegación y reconocimiento del rio Tebicuari*, Buenos-Aires: Imprenta del Estado, 1836, s. 32, elektronik erişim: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k82966h> (erişim tarihi: 27.11.2020).

⁵² Şânî-zâde Mehmed 'Atâ'ullah Efendi. *Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, Yay. Haz. Ziya Yılmaz, Cilt II, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008, s. 1285.

⁵³ Linda A. Newson, Susie Minchin, *From Capture to Sale The Portuguese Slave Trade to Spanish South America in the Early Seventeenth Century*, Leiden: Brill, 2007, s. 25, s. 79.

⁵⁴ Gürkan, *Sultanın Korsanları*, s. 221.

sonucunda bir miktar enerji alabileceğini ve yorgunluğunu atabileceğini yazmaktadır.⁵⁵ Eğer yine peksimetin başına herhangi bir şey gelmediyse, kemirgenler veya kurtlar henüz onu keşfetmediyse, bu sefer peksimetler dövülerek un haline getirilebilir ve adeta bir yulaf lapası biçiminde yenebilirdi. Ayrıca eğer mürettebatın şansı yaver giderse buna soğan veya donyağı eklemek suretiyle bu “takoz”dan farklı bir yemek ortaya çıkartabilirdi. Nitekim bu haldeki bir besini Heberer gemideki en kaliteli yemek olarak tarif edecektir.⁵⁶

Daha iyi şartlarda özel görevlendirmeler ile yelken açan gemilerde peksimet daha iyi koşullarda da tüketilebilmekteydi. Buna da yüzyıllar sonrasında, 19. yüzyıldan, sabahları süt ile birlikte tüketilebilen peksimetler bir örnek teşkil edebilir.⁵⁷ Ancak yine de geçen yüzyıllar içerisinde peksimetin yapımı ve tüketimindeki alışkanlıkların da zamanla bazı değişikliklere uğrayabileceği de gözden kaçırılmamalıdır.

O halde gemiciler için bu kadar önemli olan temel gıda maddesi peksimet nasıl tedarik ediliyordu? Osmanlı tecrübesinde bunun nasıl bir sisteme ve işleyişe sahip olduğu Bulgaroğulları özelinde ileride ele alınacaktır; bu sebeple şimdi lojistiğin bazı Akdeniz devletlerinde nasıl işlediğine göz atmak yerinde olacaktır. Böylece Osmanlı tecrübesiyle Akdeniz’e kıyısı olan bazı devletlerin pratikleri birlikte düşünülebilir. Her ne kadar devlet, din, kültür gibi unsurlar ve parametreler farklılıklar arz etse de, temel bir gıda maddesinin üretiminin ve dağıtımının muhtelif coğrafyalardaki oluşumlarda büyük farklılıklar göstermeyeceği aşikardır.

Öncelikle İspanya sistemine bakılacak olunursa; 16. yüzyıl İspanyol donanmasında peksimet temini işi filoların düzenlenmesiyle ilgilenen müteşebbislere verilmiştir. Daimi bir devlet donanması kurmak ve bunun bakımını yapmak iktisadi açıdan zor olduğu için devlet bu görevi birkaç yıllık sözleşmelerle ilgili kişilere tevdi edebilirdi. Bu anlamda diğer askeri mühimmat gibi peksimetin temini de bu gibi

⁵⁵Michael Heberer, *Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, Çeviren: Türkiş Noyan, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003, s. 170.

⁵⁶ Heberer, *Osmanlıda Bir Köle*, s. 163; *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande*, yay. Haz. Reinhold Röhrich und Heinrich Meisner, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1880, s.403 (elektronik erişim: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k102007c> , (erişim tarihi: 19.07.2020).

⁵⁷ Gerhard Rohlf, *Meine Mission nach Abessinien auf Befehl Sr. Maj. des deutschen Kaisers im Winter 1880-81*, Leipzig: F.A.Brockhaus, 1883, s. 173 (elektronik erişim: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k104087p> (erişim tarihi: 27.11.2020)

şahıslara verilmiştir.⁵⁸ Söz konusu girişimcilerin gerekli mühimmatı eksik veya düşük kalitede vermesini önlemek için bazı kişiler de görevlendirilmiştir. Ancak bu gibi suistimallerin önüne geçilemediği için de sonradan bu sözleşme usulünün uygulanması engellenip tüm donanma devletin tekeline alınmaya çalışılmıştır.⁵⁹

İspanyol donanması için peksimet, İber Yarımadası'ndan veya İtalya'daki belli başlı bölgelerde üretilmekteydi. Bu durum donanmanın istikametine, bulunduğu yere göre yahut seferde olma durumuna göre de değişiklik gösterebiliyordu. Mesela yine 16. yüzyıla ait bir örnekte Tunus'tan peksimet tedarik edildiği bilinmektedir. Ayrıca İspanyol donanmasına suyun ve peksimetin bölüştürülmesi için seferin önemine göre özel kayıklar da tedarik edilebilmekteydi.⁶⁰ Ancak peksimet özelinde İspanyolların- en azından hal-i hazırda tespit edilen 16. yüzyıl verilerine göre- en önemli üretim bölgesi Kuzey kesimleri ve buralardaki liman kasabalarıydı. Örneğin 1539'da buğday Santander yakınlarındaki Laredo'dan getirilerek peksimet o bölgede pişiriliyordu. Yine tuzlu balıklar ve diğer et ürünleri Galiçya bölgesinden karşılanmaktaydı.⁶¹ Aynı şekilde bu yüzyıldaki bir donanma levazımı için peksimetin %52'si Kastilya'dan, kalan kısmı da dışarıdan tedarik edilmiştir.⁶² Yine 1557'ye ait bir kayıta da peksimetin on altı ayrı peksimetçiden tedarik edildiği görülmektedir. Buna benzer bir durumun Bulgaroğulları'ndan hemen önceki dönemde, 18. yüzyılın başlarında, Osmanlılarda da olduğu ve bu parçalı sistemin devlete zorluk çıkarttığı görülecektir. Nitekim ele alınacak olan Bulgaroğulları ailesinin miri peksimetçi olarak yükselişi de bu parçalı yapı ile ilişkili olmalıdır. İspanyol örneğine döndüğünde bu on altı imalatçının altısının kadın olduğu ifade edilmelidir. Bazıları kocalarıyla birlikte bunu bir aile mesleği olarak yürütürken bazıları da bir kadınlar loncası gibi yalnızca kadınlardan oluşmaktaydı. 1557'den önce de Bilbao'da kadınların peksimet üretiminde çalışmalarına dair bu örnekler bu anlamda dikkat çekicidir.⁶³

⁵⁸ Hüseyin Serdar Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş Osmanlı İspanya Mücadelesi*, İstanbul: Kronik Kitap, 2019, s. 126-127.

⁵⁹ Bu kişiler ve sistemin işleyişi için bkz. Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş*, s. 88-93, s. 126-130.

⁶⁰ Fernández Duro Cesáreo, *Estudios históricos del Reinado de Felipe II: El desastre de los Gelves (1560-1561), Antonio Pérez en Inglaterra y Francia (1591-1612)*, Madrid: 1890, s. 150, s. 157.

⁶¹ Carla Rahn Phillips, *Six Galleons for the King of Spain: Imperial Defense in the Early Seventeenth Century*, Londra: Johns Hopkins University Press, 1992, s.97.

⁶² Phillips, *Six Galleons for the King of Spain*, s. 97.

⁶³ Phillips, *Six Galleons for the King of Spain*, s. 99.

Venedik özelinde ise peksimet tedarikinden sorumlu özel bir devlet görevlisi vardı. Bu kişi de üst düzey bir denizcilik organizasyonuna bağlı olarak çalışmaktaydı. Ancak filo komutanlığından ayrı olduğu için yine İspanyol modelindeki gibi parçalı bir yapılanma görülmemektedir.⁶⁴ Venedik'teki peksimetin gemilere veya farklı bölgelere ulaştırılması için de yine gemiler kiralanabiliyordu. Hatta ücretsiz bir şekilde taşıma yapan birisi suçlu duruma düştüğünde devlet nazarında bu karşılıksız vazifesi onun lehine bir tutum da oluşturabilmekteydi.⁶⁵

Sonuç olarak bu örnekler peksimetin denizciler için ne kadar önemli bir besin maddesi olduğu hususunda yeterince açıklayıcıdır. İlerleyen bölümlerde, Osmanlılardaki peksimet tedarikiyle mukayese edebilmek için erken modern İspanyol ve Venedik tecrübeleri bağlamında peksimet teminine, kendi bağlamları içinde atıflar yapılacaktır.

1.2 Peksimetin Üretimi

Denize açılacak donanma için elzem olduğu görülen peksimetlerin nasıl üretildiği konusu da ayrıca cevap beklemektedir. Kurutulmuş ekmek gibi telakki edilmekle birlikte bu iş ayrı teknik beceriler gerektiriyor muydu? Peksimetin üretimi, hazırlanışı, gemilere yüklenmesi aslında sanıldığından çok daha kompleks bir dizi işlemin sonucuydu. Tüm bu işlemlerden birisinin aksaması bu organik yapının işleyişinde sorunlar yaratabilir ve bu da tüm askeri operasyonları geciktirebilirdi. Bu sebeple bunun sağlıklı bir şekilde uygulanması sadece teorik anlamda değil fiiliyatta da son derece önemliydi.

Bu bakımdan burada bir undan veya buğdaydan hazır edilerek dalgalar üzerinde seyr ü sefer eden denizcilere teslim edilmesine kadar peksimetin hangi aşamalardan geçtiğini ele almak gerekmektedir. Temel amacımız, bu karmaşık sistemin nasıl bir işleyişe sahip olduğunu ve hangi prosedürlerin takip edildiğini ortaya çıkartmaktır.

⁶⁴ “*Provveditore sopra i biscotti*” adlı görevli ve bunun Venedik, İspanya ve Osmanlı mukayesesini için bkz. John Francis Guilmartin, *Gunpowder and Galleys Chancing Technology Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*, Londra: Conway Maritime Press, 2003, s.115; Tabakoğlu, *Akdeniz'de Savaş*, s. 166.

⁶⁵ Buna dair bir örnek ve yorumlama için bkz. Maria Fusaro, “The Invasion of Northern Litigants: English and Dutch Seamen in Mediterranean Courts of Law”, *Law, Labour, and Empire: Comparative Perspectives on Seafarers, c. 1500-1800*, Ed. Maria Fusaro, Bernard Allaire vd., New York: Palgrave Macmillan, 2015, s. 32.

Bu bakımdan izahatımızda her ne kadar betimleyici ve “tahkiyeci” bir anlatım tercih edilse de sistemi, üretim ağlarını görebilmek ve prosedürün nasıl sürdürüldüğünü tetkik edip, kaynaklardaki “anlatıyı diriltmek” için bu anlatım tercih edilmiştir. Söz konusu karmaşık durumun anlaşılmasını kolaylaştırmak ve analitik bir inceleme yapmak adına bu yapıyı “üç halka” metaforuyla izah etmeye çalışacağız. Buna göre un veya buğdayın tedarik edilmesinden bunun peksimetçilere verilmesine kadar geçen lojistik devir birinci halkayı, peksimetin üretilmesi, hazır edilmesi ikinci halkayı ve bunların gemilere tahmil edilmesi de üçüncü halkayı teşkil edecektir.

Öncelikle ilk halkada teorik bazı hesaplamalar ve planlamalar yer almaktadır. Buna göre o yılki gemi varlığı yani donanma mevcudu hesaplanırdı. Bu yapılırken donanmanın mutad olarak bahar ayında Akdeniz’e yelken açması, yahut esaslı bir hazırlığı gerektiren savaş hali olup olmadığı göz önüne alınırdı. Donanmanın teşekkülü bu mutad sefer veya savaş haline göre gerçekleştirilirdi. Bundan sonra gemilerin sayısı ve bunların niceliğine bağlı olarak içerisindeki asker, denizci, esir ve kaptan gibi beslenmek durumunda olanların sayıları tespit edilir ve buna göre de peksimethanedeki peksimet mevcudu araştırılır ve ardından ilgili bölgelere peksimet hazırlanması için emirler gönderilirdi.⁶⁶ Bu işlemde de kaptan-ı deryanın ve emri altındaki personelin rolü önemlidir. Çünkü bu tespit tersanede çalışanlar tarafından yapıldıktan sonra devrin kaptan paşasının takriri ile ne kadar peksimet gerektiği devlete bildirilirdi. Söz gelişi eğer kaptanlar, zabıtlar, esirler ve neferler için o sefer için toplamda 20.000 kantar peksimet gerekliyse bunun büyük bir kısmı Tersane-i Amire fırınlarından karşılanırdı. Diğerleri de ülke sınırları içerisindeki diğer peksimet fırınlarından tedarik edilirdi. Ancak 18. yüzyılın ilk çeyreğinden sonra artık Gelibolu’nun burada öne çıktığı görülmektedir.

Yıllara göre değişiklikler olmakla birlikte bir örnek vermek lazım gelirse, donanma için 20.000 kantar peksimetin gerekli olduğu hallerde, bunun 12.000 kantarı Tersane-i Amire’den ve ona bağlı çalışan ekmekçilerden, geriye kalan 8000 kantarı da Gelibolu peksimethanesinden karşılanırdı.⁶⁷

⁶⁶ Örneğin zimmetlerinde ne kadar peksimet olduğu tespit edilerek ana üretim miktarına bu eklenebilirdi, bkz. BOA.MAD.d.10422, s. 179.

⁶⁷ BOA.C.BH.86/4112 (3 Zilkade 1196/10 Ekim 1782).

Gelibolu'dan ne kadar peksimet tedarik edilecekse oradaki imalatçıya bu sipariş bildirilirdi ve ambarlarının teftiş edilerek ellerinde kalan peksimetin miktarı sorulur, ayrıca ne kadar un veya buğday olduğunun bildirilmesi istenirdi.⁶⁸ Bunu takiben durum Baş Muhasebe'ye bildirilir, un veya buğdaydan hangisi kullanılacaksa bunun ne kadarının gerekli olduğu tespit edilirdi. Aslında bütün bunların ölçüleri önceden belirlenmişti, devlet genellikle bu standartlar üzerinden talepte bulunurdu. Nitekim bir kantar peksimetin 2,5 kile buğdaydan üretileceği açıktır⁶⁹; ileride sözü edilecek olan peksimet imalatçısı olarak Bulgaroğulları özelindeki hesaplamalarda da bu durum neredeyse her defasında bu şekilde olmuştu. Neticede hangi kazadan ne kadar buğdayın veya unun birim fiyatının kaç akçeye satın alınacağı ve bu iş ile de kimin ilgileneceği tespit edilirdi. Böylelikle de hem ilgili kazalara haberler gönderilerek ilgili tedariklere başlanır hem de tüm bunların bir mali dökümü için ilgili evrak Baş Muhasebe'ye sevk edilir ve orada ilgili hesaplamalar yapılırdı.⁷⁰

Bu noktada bir parantez açılarak ifade edilmesi gereken husus, Osmanlılardaki paranın dönüşümüdür. İncelenen kaynakların büyük bir kısmında hesaplamalarda akçe ve kuruş (daha erken devirli kayıtlarda guruş-ı esedî/esedi kuruş) para birimi olarak gözükmektedir. Ancak tüm hesaplamalar, söz gelişi unun birim fiyatı, bunların kiralanan gemilerle ilgili limandan Gelibolu'ya veya herhangi farklı bir yere taşınma bedeli (navl-ı sefine), peksimetin pişirme ücreti (tabh-ı peksimâd) gibi tüm işlemlerde akçe birimi baz alınmış, ancak her işlemin sonunda bu para birimi 120'ye bölünerek kuruşa çevrilmiştir. Çünkü temel hesaplama gereğince 1 Osmanlı kuruşu 120 Osmanlı akçesine karşılık gelmektedir.⁷¹ Tabii ki bu şekilde hareket edilmesinin tamamen para sistemlerindeki değişimlerin eseri olduğu bilinmektedir.

1585'ten sonraki tağşişler akçenin ağırlığını düşürmüştü ve onu ince bir sikke haline getirmişti.⁷² 17. yüzyılda ise bakır sikkeler tedavüle sokulamamıştı. Böylece iktisadi hayatta gümüş ve bakır sikke darlığı yaşanmıştı. Aslında Avrupa'nın büyük boy gümüş miktarı yüksek sikkelerinin Osmanlı piyasasına girmesi 16. yüzyılın ortalarından

⁶⁸ Mesela emri çukadar Halil Ağa'nın bildirdiği bir örnek için bkz. BOA.C.BH.178/8371.1 (28 Safer 1125/26 Mart 1713).

⁶⁹ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 17.

⁷⁰ BOA.AE.SMST.III.165/12955 (19 Zilkade 1187/1 Şubat 1774).

⁷¹ Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007 s.178, dn.1.; Şevket Pamuk, "Kuruş", *DİA*, XXVI, 458.

⁷² Pamuk, *Paranın Tarihi* s.156.

itibaren hızlanmıştı. Giderek bunlar piyasalara hakim olmaya başladı. Mali bürokraside hesaplamalar için guruş birimi kullanımı, değer mefhumu çerçevesinde öne çıktı. Devlet bu yabancı menşeli sikkeleri engellemedi. Hesaplamalarını bu kurlar üzerinden yapmayı tercih etti. 1640'lardan itibaren Osmanlı akçesi adeta bir hesaplama birimine doğru dönüşmeye başladı. 17. yüzyılın sonlarına doğru ise yeni bir hamleyle Osmanlı darphanesinde basılan büyük boy gümüş sikkeler (guruş) ortaya çıktı. 18. yüzyıl başlarından itibaren esedi guruş standartları örneğinde Osmanlı guruşları darbedildi ve bir guruş 120 akçe, 40 para ölçüsü oluştu. Akçe ve para zaman içinde guruşun alt kesirleri olacaktır.⁷³ İşte bu sebepten dolayı Bulgaroğulları özelinde de neredeyse bütün kayıtlarda ve hesaplamalarda akçe ve kuruş birlikte geçmiştir. Dolayısıyla asıl hesaplama kuruş üzerinden yapılmış, onların küsuratı için ise akçeye ve paraya başvurulmuştur.⁷⁴

Bu iktisadi meseleleri ihtiva eden bir parantezden sonra yeniden peksimet imalinin halkalarına dönersek; önceden tayin edilen kazalardan belirlenen kişi aracılığıyla malzemenin satın alınarak Gelibolu'ya gemilerle indirilmesi gerekmektedir. Bunun için Edirne veya Malkara gibi bölgelerden bir görevli (mübaşir) seçilebilir veya örneğin Gelibolu cizyedarları da bu vazifede bulunabilirdi.⁷⁵ Çok nadiren olsa da Bulgaroğulları ailesi özelinde bazı durumlarda ilgili tedarik aile fertleri yani üreticiler tarafından da yapılabilirdi.⁷⁶ Söz gelişi Gelibolu'da üretilecek olan peksimet için yakın bölgelerden Edirne, Keşan, Malkara, Tekirdağ gibi farklı kazalardan bu malzemeler tedarik edilirdi.⁷⁷ Fakat bu ilk halkada zaman zaman aksaklıklar da olmuştur. Gerekli üretim maddesinin bölgeden tedarik edilememesi, fiyat yetersizliği, gemi bulunamaması veya görevlilerin işi yavaştan almaları gibi durumlar malzemenin Gelibolu'ya naklini geciktirebiliyordu. Bu durumda Bulgaroğulları sipariş edilen peksimeti bu gecikmeden dolayı hazır edemeyeceklerini devlete bildirirdi.⁷⁸ İlgili miktarda unun veya buğdayın

⁷³ Pamuk, *Paranın Tarihi* s.159-161.

⁷⁴ Pamuk, "Kuruş", s.458.

⁷⁵ Gelibolu cizyedarı Yusuf Efendi'nin görevi için bkz. BOA.MAD.d.10359, s. 238.

⁷⁶ Bir örnek için bkz. "Yorgaki yediyle", BOA.AE.SSLM.III.196/11772 (4 Rebiülahir 1206/1 Aralık 1791).

⁷⁷ Ne kadar un veya buğdayın hangi kazalardan satın alınacağına belgelerin birçoğunda yer verilmiştir. Birkaç örnek için bkz. BOA.MAD.d.4629, vr.99b/s.274; BOA.MAD.d.10388, s. 233. Detaylı liste için Ekler kısmına bakınız.

⁷⁸ BOA.AE.SLM.III.393/22727 (19 Şevval 1213/26 Mart 1799); BOA.C.BH.162/7670 (25 Şevval 1228/21 Ekim 1813); BOA.AE.SMHD.I.53/3217 (8 Şaban 1154/19 Ekim 1741).

bölgeden karşılanamaması durumunda diğer kazalardaki miktarlar arttırılabilir veya eğer İstanbul'daki tersane ambarlarında bu mevcut ise doğrudan Gelibolu'ya da aktarılabilirdi.⁷⁹

Tahıllar pazar yerlerinin yakınlarında veya ticareti kolaylaştırmak için liman çevresindeki ambarlara konulurdu ve buradan gemilere yüklenirdi.⁸⁰ Neticede gemilere de taşınma karşılığında belli bir miktar ücret ödendikten sonra bunlar Gelibolu'da karaya çıkartılırdı ki bu güzergah genellikle Tekirdağ İskelesi ve Gelibolu İskelesi istikametinden işlerdi.⁸¹ Eğer gerekli miktar bir ödenek olarak ilgili satın almayı yapan mübaşire ödenmediyse bu buğday veya unun ücretini devletten alan Bulgaroğulları oradaki görevliye teslim ederdi. Karşılığında da ilgili ödemenin yapıldığına ve peksimet pişirilmesi için de malzemenin alındığına dair bir belge verirdi.⁸² Artık buradan sonra tedarikçilerle olan iş kesildiği için tüm sorumluluk peksimetçilerde olacaktır. Malzemenin ulaştırılmasıyla metaforun birinci halkası tamamlanmıştır.

İlgili malzemenin tedarikinden sonra imalatçı bölgedeki fırınlarda⁸³ veya kendi özel fırınında sipariş edilen peksimeti pişirmeye başlar. Böylece de sistem içerisinde ikinci halkaya geçilir. Somun ekmekten farklı olarak maya ilave edilmeden un, su ve tuz karıştırılarak öncelikle bir hamur elde edilir ve bu hamur yoğrularak dinlenmeye bırakılırdı. Ardından peksimet olacak şekilde parçalara ayrılıp şekil verilir ve fırınlanmak üzere hazır edilirdi. Peksimetin üretiminde asıl önemli aşama bundan sonra başlamaktadır. Uzun ömürlü olabilmesi için sözü edilen iki kez fırınlama işlemine geçirilir ve içerisindeki nemi ve rutubeti kalmayana kadar fırınlarda pişirilirdi ve ardından da tekrardan nemlenmemesi için rutubetsiz bir yerde muhafaza edilirdi.⁸⁴ Tüm bu işlem yaklaşık üç hafta kadar sürmekteydi; bu işlemin daha kısa zamanda yapılmasında henüz olgunlaşmamış peksimet çabuk küflenip bozulabiliyordu ve bu durumda da tüketilemiyordu. Örneğin Bulgaroğulları'ndan 2000 kantar peksimet istendiğinde bunun yirmi bir günde imal edildiği ve on bir gün de sergide durması

⁷⁹ BOA.HAT.617/30381

⁸⁰ Namık Erkal, "Reserved Abundance: State Granaries of Early Modern Istanbul", *The Journal of the Society of Architectural Historians*, S. 79 (2020), s. 19.

⁸¹ BOA.MAD.d.2844, s. 140.

⁸² BOA.C.BH.247/11459 (23 Muharrem 1198/18 Aralık 1783). Gelen buğdayın ıslak olmasından dolayı ambara konulmadan önce kurumması için bekletilmesi gerekirdi. Buna dair bir örnek için bkz. BOA.C.BH.7/341 (15 Muharrem 1208/23 Ağustos 1793).

⁸³ Bölgedeki fırınların izinsiz kurulması da bazen sorunlar yaratabilirdi, bkz. BOA.MAD.d.3925, vr.69a.

⁸⁴ Sezgin, "Donanma İçin Peksimet Tedariki", s. 28

gerektiği, aksi takdirde henüz tazeyken gemilere verildiğinde küfleneceği ifade edilmiştir.⁸⁵ Bu gibi durumlarda da ambarlardaki eski peksimete veya yakın bir zamanda Tersane-i Amire fırınlarında hazırlananlara müracaat edilebilirdi.⁸⁶

İlerleyen bölümlerde Bulgaroğulları tecrübesinde de görüleceği üzere donanmaya peksimetin küflü halde verilmesi çok ciddi sorunlara yol açabilecekti. Hatta 18. yüzyılın son çeyreği için önemli bilgiler aktaran Taylesanzade de eserinde bunun önemine vurgu yapmıştır. Buna göre 1786'da miri peksimetin pişirilmesi ve toplanarak askere verilmesiyle Aydos'daki bu iş için alım satımla ilgilenen Abdulgaffar Ağa adlı şahıs vazifelendirilmişti, fakat ürettiği peksimet yenmeyecek düzeyde olduğu için bozuk olduğu gerekçesiyle ibret-i alem için sarayın önünde idam edilmişti. Hatta bu katlin gerekçesini açıklayan bir yazı ve bozuk peksimet örnekleri de naaşının üstüne konulmuştur. Daha sonra da kendisinin tüm mal ve eşyasına devlet el koymuştu.⁸⁷ Bu olayın gerçekten yaşanıp yaşanmamasından ziyade devrin entelektüel kesiminden birisinin eserinde dahi böyle bir anekdota yer verilmiş olması meselenin önemini ve ciddiyetini gözler önüne sermektedir. Yine zaman zaman peksimet üretimine müdahale eden kişiler de cezalandırılmıştır. Malkara'da yaşayan Mehmed Haseki adlı kişi buna bir örnek teşkil edebilir. Kendisi hem ayanlıkla ilgili bir davası sebebiyle hem de Malkara'dan gerekli ürünü ulaştırmayarak halktan da haksız yere ücret talep etmiştir. Böylece Kale-i Sultaniye'ye sürgün edilmiştir, ancak daha sonradan ailesi devreye girerek onun Malkara'daki borçlarını ödemek kaydıyla serbest bırakılmıştır.⁸⁸

Bu gibi gecikme veya bozuk peksimet üretilmesi gibi durumların yaşanmaması için gemiler denize açılmadan önce gerekli miktar malzemenin hazır edilmesi işlerin aksamaması için özel bir önem taşımaktaydı. Nitekim Gelibolu'da ve malzemenin tedarik edildiği bölgelere gönderilen haberler daha erken tarihlidir. Söz gelişi baharda denize açılacaksa bunlar donanmanın tersaneye döndüğü zamandan itibaren gelecek seneki üretim için gönderilirdi. Buradaki retorik olarak da belgelerde “şimdiden bir

⁸⁵ BOA.A.)MKT.UM.466/96 (11 Şevval 1277/22 Nisan 1861).

⁸⁶ BOA.A.)MKT.MHM.215/82 (11 Şevval 1277/22 Nisan 1861).

⁸⁷ *Taylesanzâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul'un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*, Yay. Haz. Feridun M. Emecen, İstanbul: Tatav Yayınları, 2003, s.29, s.152.

⁸⁸ BOA.C.ZB.42/2052 (16 Receb 1205/21 Mart 1791).

miktar peksimet tabh edile” ifadesi dikkat çekmektedir.⁸⁹ Şimdi peksimetler gemilere yüklenmek için olgunlaşana kadar, üçüncü halkaya geçmeden önce ilgili ödemelerin nasıl yapıldığına bakılabilir.

Donanmanın yelken açacağı tarihten önce ne kadar peksimet hazırlanması gerektiğinin kararlaştırılması aşamasında durumun Baş Muhasebe’ye bildirildiği ifade edilmişti. Peksimetin pişirme (tabh) ücretlerinin de yine buradan alınan kararlar neticesinde karşılandığı görülmektedir. Bunun için İstanbul’daki Hacı Nureddin ve kardeşi Mehmed’in faaliyetlerine bakıldığında Hazine-i Amire’de yeterli nakit paranın olmaması sebebiyle ocaklık gelirlerin tahsisi söz konusu olmuştur. Buna göre 18. yüzyılın hemen başlarında onların alacaklarına karşılık İstanbul kahve gelirleri mukataası malının ilk taksiti ve eksik kalan meblağ için de Babadağı cizyesinin ilk taksiti tahsis edilmiştir.⁹⁰

Bulgaroğulları özelinde ise örneğin ailenin Yorgaki adlı ferdinin miri peksimet hazırladığı dönemde aynı usulün takip edildiği gözükmemektedir; 18. yüzyılın ortalarına yaklaşıldığında Bulgaroğulları için de benzer bir uygulamaya gidildiği anlaşılmaktadır. 1742’de (h.1555) peksimet bahasının Hacı İsmail Ağa ve Hacı Salih Ağa’nın elinde bulunan Erzurum’a bağlı Kığı madeni mukataası akçesinden verilmesi istenmiştir. Burada Gelibolu’da ne kadarlık bir üretimin olduğu da belirtilerek Baş Muhasebe’ye bağlı muhasebe-yi evvel kaleminden işlem yapılmıştır.⁹¹ Ancak buradaki gelirlerin İstanbul’daki peksimetçi kardeşlerde olduğu gibi onların alacaklarına yetmemiştir. Bunun haricinde Gümüşhane emini Emin Ağa’nın uhdesindeki Trabzon’a bağlı Gümüşhane kazasının 1741-1742 (h. 1154) senesi avarız ve bedel-i nüzul akçesi ve de Türkmenoğlu Ali Ağa’nın elindeki Kınık’a bağlı Çatal mezrası mukataası akçesi de ilave edilmiştir.⁹² Bunların haricinde zaman zaman Gelibolu cizye kaleminden de

⁸⁹ Birkaç örnek için bkz. BOA.C.BH. 156/7403 (10 Muharrem 1148/2 Haziran 1735); BOA.C.BH.265/12252 (28 Şaban 1191/1 Ekim 1777); BOA.AE.SABH.I.221/14623 (14 Rebiülevvel 1200/15 Ocak 1786).

⁹⁰ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 35.

⁹¹ BOA.AE.SMHD.I.156/11720 (1 Cemaziyelahir 1155/3 Ağustos 1742).

⁹² BOA.AE.SMHD.I.157/11744 (1 Cemaziyelahir 1155/3 Ağustos 1742) ve BOA.AE.SMHD.I.157/11729 (1 Cemaziyelahir 1155/3 Ağustos 1742).

ödemeler yine ocaklık usulüyle yapılabilmekteydi.⁹³ Yine Ağrıboz'daki cizye gelirleri ve nüzul akçeleri de bunun için sarf edilebilirdi.⁹⁴

Zaman zaman farklı yöntemlere de başvurulduğu görülmektedir. Söz gelişi 1743 senesinde aile her yıl olduğu gibi peksimet üretimi için devletin yönlendirmesiyle buğdayı temin edecekken bir kısmını kendisine almıştır. İstenen 35.000 kile buğdayın (hınta) 3950 kilesinin bir kilesi 60 akçeden olmak kaydıyla kendileri için satın alındığı, kalan 31.050 kile ile de 12.420 kantar peksimet pişirilmesinin taahhüt edildiği görülmektedir. Burada kendi şahısları için satın alınmak istenen 3950 kilenin her bir biriminin 60 akçeden satılması kaydıyla 237.000 akçe yani 1975 kuruşluk bir fiyat açığa çıkmıştır. Bu yıllık 12.420 kantarlık peksimet üretiminde de her bir kantar peksimetin 28 akçeden üretilmesi üzerine toplamda devletin onlara 347.760 akçelik yani 2898 kuruşluk bir ödeme yapması gerekmektedir. Alınan karar gereğince pişirme ücreti olan 2898 kuruşun 1975 kuruşunun zaten ailenin vereceği paradan, geriye kalan 923 kuruşun da o yıla ait Filibe cizyesi malından karşılanması kararlaştırılmıştır.⁹⁵ Dolayısıyla nakdi paranın aynı yere geri ödenmesi gibi bir yöntemin de en azından peksimet üretimi masrafları için başvuru olan bir yol olduğu bu örneklerden açıkça anlaşılmıştır.

19. yüzyılın başlarından itibaren ise ödemelerde değişikliklere gidildiği dikkati çekmektedir. Çoklu hazine sistemine geçilmesiyle artık Hazine-i Amire'nin yoğunluğu azalmış ve diğer spesifik hazinelerin tahsisıyla finansal meseleleri daha derinlikle incelemeye yönelik bir sisteme geçilmiştir. Burada 1805 yılındaki Tersane Hazinesi ve ona bağlı olarak ortaya çıkan Tersane Hazinesi Defterdarı (Şıkk-ı salis) önemli bir yere sahiptir. Bundan sonra tersaneyi alakadar eden gelir ve giderlerin buraya bağlı kalemlerde görülmesi zorunluluğu ortaya çıkacaktır.⁹⁶

Aynı yıla ait bir kayda göre Bulgaroğulları ailesinin -daha sonra detaylı incelenecek olan- Konstantin ve Yorgaki adlı üyelerinin donanma için hazırladıkları 5000 kantar peksimetin pişirme bedeli olan 10.000 kuruşun Tersane-i Amire

⁹³ BOA.AE.SABHI.228/15119 (3 Safer 1192/3 Mart 1778).

⁹⁴Hacı Hasan Ağa'nın tahvilindeki Ağrıboz kazasına ait gelirle ilgili kayıt için bkz. BOA.AE.SMHD.I.156/11716 (1 Cemaziyelahir 1155/3 Ağustos 1742)

⁹⁵ BOA.C.BH.220/10236 (29 Cemaziyelevvel 1156/21 Temmuz 1743).

⁹⁶ Yavuz Cezar, "Osmanlı Devleti'nin Malî Kurumlarından Tersâne-i Âmire Hazinesi ve Defterdarlığı'nın 1805 Tarihli Kuruluşu Yasası ve Eki" *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası: Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan*, 1-4 (1985): 361-362.

Hazinesi'nden karşılanması kararlaştırılmıştır.⁹⁷ Nitekim ilerleyen yıllarda da ödemeler bu hazineye yapılmaya devam etmiştir.⁹⁸ Bu ödeme faslından sonra o sırada hazır hale gelen peksimetlerin gemilere yüklenmesi işlemine bakılabilir.

Üçüncü halkayı peksimetin donanmaya teslimi oluşturur. Bir süre bekleyip nemi tamamen giden peksimet artık tüketilmek üzere donanma gemilerine yüklenebilirdi. Bunun için ne kadar miktarda peksimetin hangi bölgelerden verileceğine dair tekrar bir karar çıkardı. Büyük bir askeri deniz hareketinde normal şartlarda 18. yüzyıldan itibaren gerekli peksimetin ortalama %40'ı Gelibolu'dan karşılanmaktadır.⁹⁹ Bunun için ayrıca Bulgaroğulları'na bazı emirler gönderilmektedir. Bunlarda peksimetin verileceği kalyonun veya herhangi başka bir gemi türünün ismi, bazen kaptanın adı ve içerisinde toplam nefer miktarı belirtilir ve buraya ne kadar kantar peksimet yükleneceği belirtilirdi. Bazı durumlarda da bir kalyon için peksimetin bir kısmının İstanbul'daki tersane ekmekçilerinden kalan kısmının da Gelibolu'dan karşılanması istenebilirdi.¹⁰⁰ Burada ifade edilmesi gereken bir husus da Gelibolu'dan konumu gereği sadece Akdeniz'e açılan gemilere peksimet verilmediğidir. Her ne kadar Gelibolu Akdeniz'e açılan bir kapı görevi görse de Karadeniz'e çıkacak olan donanmaya da peksimet tedarik edebilirdi.¹⁰¹ Bu noktada aşamada söylenmesi gereken bir nokta da zaman zaman peksimethane ambarlarına peksimet haricinde soğan gibi devlet donanması için tahsis edilen bazı miri malzemelerin de konulabileceğidir. Bunlar gerektiğinde ilgili gemilere yüklenir veya bazen de ihtiyaç halinde İstanbul'daki Tersane-i Amire'ye gönderilebilirdi.¹⁰²

Zaman zaman teftiş görevinde olan bir kalyonun deniz üzerindeyken peksimeti azabilirdi. Bu gibi durumlarda kalyonlar katibi devreye girerdi. Bu katip gemi içerisindeki denizcilerin iâşesinden sorumluydu ve bunu teftiş etmek için de levazıma dair bir tertip defteri tutardı. Yalnızca peksimet değil diğer zeytinyağı, kandil gibi

⁹⁷ BOA.C.BH.121/5851 (2 Cemaziyelevvel 1220/29 Temmuz 1805).

⁹⁸ Bulgaroğlu Yanko'ya buğdayı öğütmek için (tahniyye) bir kilesi 45 paradan ödeme yapılması ve buna 60'şar para zam ile 105 para bedelinden Tersane hazinesinden ödeme yapılması için bkz. C.BH.164/7761 (5 Zilkade 1246/17 Nisan 1831); yine aynı hazineye ödeme bir ödeme örneği için bkz. BOA.İ.DH.202/16602 (9 Zilkade 1265/26 Eylül 1849).

⁹⁹ BOA.MAD.d.3864, s. 146-147; BOA.MAD.d.10395, s. 226, s. 232; BOA.MAD.d.3988, s. 276

¹⁰⁰ Birkaç örnek için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.3/123; BOA.D.BŞM.KNP.3/125; BOA.D.BŞM.KNP.3/137.

¹⁰¹ BOA.MAD.d.4629, vr.98b/s.272.

¹⁰² Gelibolu'dan levent tayinatı olan soğanın Tersane-i Amire'ye sevki için bkz. DTA.MKT.10/171 (29 Ramazan. 1267/28 Temmuz 1851).

ihtiyaçları da not eden katibin bu defteri kalyonlar ruznamçesi tarafından mühürlenerek Baş Muhasebe'ye havale edilir ve masraflar hesaplanırdı.¹⁰³ Sözü edilen bu kalyonlar katibi önceden tutmuş olduğu deftere binaen ilgili gemi için ne kadar peksimet gerektiğini merkeze bildirir ve bu durum da Gelibolu'ya bir tebligat olarak haber verilirdi. Söz gelimi 1754'de bir kalyonun 706 kantar peksimete ihtiyacı olduğu kalyonlar katibi Daniş Süleyman Efendi'nin mühürlü defteri gereğince bildirilmiş ve merkezden gönderilen emirde bu 706 kantarın 200 kantarının Bulgaroğulları'ndan geriye kalan 506 kantarının da İstanbul'daki Nureddin'in yerine bakan oğlu Salih Çelebi'den tedariki istemiştir.¹⁰⁴ Yine ilerleyen yıllara ait bir kayıt durumun anlaşılması için bir örnek oluşturabilir. 1756'da Akdeniz'e açılacak beş adet kalyon için toplamda 5046 kantar peksimet gerektiği kalyonlar katibi Süleyman Efendi tarafından ibraz edilmiş ve buna dayanarak bu 5046 kantarın 3546 kantarının yine Salih Çelebi'den geriye kalan 1500 kantarının da Gelibolu'dan tedariki kararlaştırılmıştır.¹⁰⁵

Bu aşamada belirtilmesi gereken şey Bulgaroğulları'nın Rum asıllı bir aile olması sebebiyle bu gibi kendilerine gelen emirlerin kağıtlarının arkalarına ve boş yüzlerine kendileri için notlar aldıklarıdır.¹⁰⁶ Devletten gelen emirler doğrultusunda bu belgelerin bir kısmı kendi mesleki işleyişleri için bazıları da sonradan tekrar devlete bildirilmek için iyi bir şekilde muhafaza edilmiştir. Gerektiğinde tüm belgeyi okumaktansa hangi gemiye ne kadar peksimet verileceğini görebilmek için pratik bir usul benimsemişlerdir. Genellikle İstanbul'dan yazılan emirlerin sol üst köşelerine Rumca olarak geminin adı -bazen kaptan adı da ayrıca yazılabilirdi- ve ona ne kadar peksimet verileceği kayıt edilmiştir.¹⁰⁷ Söz konusu temessükler ailede kaldığı için özellikle ailenin Drako adlı mensubu devrinde bu belgelerin arka yüzlerine yine Rumca notlar alınarak aynı şekilde geminin türü ve ne kadar peksimetin verildiği belirtilmiştir.¹⁰⁸

Yine peksimete ihtiyacı olan kaptanlar Gelibolu'ya veya oraya yakın bir bölgeden gerekli miktarda peksimeti tedarik edebilirlerdi. Dolayısıyla bu toplu olarak

¹⁰³ Kalyonlar katibi için bkz. Mehmet Taş, "18. Yüzyılda Osmanlı Donanmasında Peksimet Tedarik", s. 300.

¹⁰⁴ BOA.D.BŞM.KNP.5/5.

¹⁰⁵ BOA.D.BŞM.KNP.5/30.

¹⁰⁶ Bu mesele daha sonra detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

¹⁰⁷ Daha sonradan ele alınacağı üzere Kalyon Peksimeti dosyalarında bunun gibi birçok belge mevcuttur, birkaç örnek için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.4/55; BOA.D.BŞM.KNP.7/131; BOA.D.BŞM.KNP.7/130.

¹⁰⁸ Birkaç örnek için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.4/23; BOA.D.BŞM.KNP.4/37; BOA.D.BŞM.KNP.4/59.

gemilere tahmil edilen peksimetlerin haricinde yılın herhangi bir zamanında peksimet gereksinimi duyan kaptanların bir tercihi şeklinde gerçekleşmiştir. Bu durum Gelibolu'nun stratejik olarak bir geçiş bölgesi olması, Akdeniz'e açılma noktasında bir koridor rolü üstlenmesi ayrıca bölgede yılın neredeyse her anında –daima büyük bir miktar olmasa da- peksimet bulundurulması etkili olmuştur. Dolayısıyla Gelibolu'da hem bir peksimet üssünün hem de baruthanenin bulunması sebebiyle bölge önemli bir askeri takviye ünitesi işlevi görmüştür.¹⁰⁹ Ancak bunun için temel kaide açıklandığı üzere kaptanların aldıkları peksimet karşılığında ne kadar peksimeti eksiksiz olarak kimden teslim aldığını bildiren imzalı bir belge vermesiydi. Temessük¹¹⁰ olarak adlandırılan bu belgeler aile tarafından muhafaza edilirdi. Çünkü peksimetçi ne kadar peksimeti verdiğine dair maliyeye bir hesap bildirmesi gerekiyordu ve bu temessükleri bir kanıt olarak ibraz edebilirdi.¹¹¹

Dolayısıyla gemiler zor durumda kaldıklarında en yakınlarındaki yerlerden veya ihtiyaç malzemesinin hazırda bulunduğu bölgelerden bu ürünü tedarik edebilmekteydi. Kaptanlar verdikleri temessüklerde bazen ne kadar süredir deniz üzerinde olduklarını ve bindikleri geminin adını da yazabilirdi.¹¹² Böylece söz konusu temel ihtiyaçları olan peksimetleri bu senetlere karşılık gemilerine yüklerlerdi. Mesela bir örneğe göre bir kalyon gerekli peksimeti Gelibolu'daki Bulgaroğulları'ndan Bozcaada'da teslim almıştır. Düşünülduğünde peksimetin Gelibolu'dan küçük bir gemiyle bölgeye aktarıldığı anlaşılmaktadır.¹¹³ Söz konusu işleyişi daha açık ifade etmek adına, bir anakronizme düşmemek kaydıyla, günümüzdeki “*akaryakıt istasyonları*” metaforuyla ilişkilendirmek mümkündür, yani tedariki biten gemiler en yakındaki mahalle giderek belli bir ölçüde malzemeyi tedarik edebilmekte ve buna mukabil de teslim aldığına dair

¹⁰⁹ Bölgeden barut alınmasıyla ilgili de birçok kayıt mevcuttur. Söz gelişi Kaptan-ı derya Hüseyin Paşa'nın İstanbul'dan çıktuktan sonra bir gece Gelibolu'da demirleyerek oradan barut ve peksimet alması için bkz. BOA.AE.SSLM.III.22/1265 (13 Şevval 1206/4 Haziran 1792).

¹¹⁰ Söz konusu temessükler arşivde Kalyon Peksimeti dosyalarında bulunmaktadır, ancak Cevdet-Bahriye tasnifinin arasına da yanlışlıkla bu belgelerden karışmıştır, bkz. BOA.AE.SAMD.III.64/6498 (17 Rebiülevvel 1123/5 Mayıs 1711); BOA.AE.SAMD.III. 57/5729 (7-11 Rebiülevvel 1123/25-29 Nisan 1711).

¹¹¹ BOA.AE.SAMD.III. 57/5729 (7-11 Rebiülevvel 1123/25-29 Nisan 1711); BOA.C.BH. 101/4879 (16 Muharrem 1149/27 Mayıs 1736).

¹¹²On bir aydan fazla bir süredir Şehbaz-ı Bahri'ye süvar olan kaptanın temessüğü için bkz BOA.D.BŞM.KNP.4/81; yirmi beş gündür denizde olan Galatalı Mehmed Kapudan da bunlara birer örnek teşkil edebilir, bkz. BOA.D.BŞM.KNP.4/178.

¹¹³ BOA.AE.SAMD.III. 57/5729.1.

bir belge vermekteydi. Bu temessükler karşılığında belli miktarda peksimet zaman zaman korsanlığa çıkan miri kalyonlara da verilebilirdi.¹¹⁴

Sefer veya Akdeniz teftişinde olan gemiler haricinde bazı diğer görevlendirmelerde de gemilere peksimet bir kumanya olarak verilebilirdi. Bunları da fevkalade veya istisnai vazifeler olarak değerlendirmek mümkündür. Söz gelimi Bodrum'da eğer bir kalyon inşası varsa bölgeye yine Gelibolu'dan peksimetler gönderilmiştir.¹¹⁵ Yine Silistre muhafazasındaki askerin Bozcaada'ya nakli için kiralanacak gemi mürettebatına da temessük almak kaydıyla peksimet verilebilirdi.¹¹⁶

Tüm bu işleyiş içerisinde peksimet yapılmak üzere birinci halkada unun veya buğdayın tedarikinde sorunlar olduğu gibi, ikinci halkada üretimin aksaması veya yetiştirilmemesi gibi problemler haricinde nihayetinde üretilen peksimetlerin gemilere teslimi oluşturan üçüncü halkada da sorunlar yaşanabilmekteydi. Zaman zaman Gelibolu'dan peksimet alınmasına rağmen temessük verilmemesi veya birkaç ayrı gemi için alınıp tek bir imzada temessük verilmesi veya başka usulsüz peksimet teslimi uygulamaları da yaşanmıştır. Daha sonra aile bahsinde etraflıca incelenecek olan bu gibi problemlerde devlet en azından belgelerin diline yansıyan anlam bakımından kaptanları ikaz etmekteydi. Bazı kaptanların İstanbul'da hapsedildiği de vakiydi.¹¹⁷

Üçüncü halkaya ait yani hazırlanan peksimetin gemilere yüklenmesiyle ilgili bir diğer sorun da bunların yanlış gemilere verilebilmesidir. Bunun daha çok para kazanmak için kasıtlı olarak mı yapıldığı veya yanlış bir uygulama mı olduğu tam olarak anlaşılmaktadır. 1722 yılına ait bir uyarı bu uygunsuz duruma işaret etmektedir: Bulgaroğulları'nın ürettiği peksimetlerin donanma-yı hümayun kalyonlarına ait leventler için üretildiği ve onların tasarrufunda olduğu, söz konusu peksimetin temessük alınsa bile derya beylerine ait gemilere verilmemesi gerektiği ifade edilmiştir.¹¹⁸

¹¹⁴ Akdeniz'de korsanlığa çıkacak olan Kadırgakıçlı, Kuşbahçeli, Maviarslanlı, Sarıkuşaklı ve İnbağçeli (?) kalyonlarına verilecek peksimet için bkz. BOA.AE.SAMD.III.204/19664 (15 Zilhicce 1131/25 Ekim 1719).

¹¹⁵BOA.C.BH.138/6661 (21 Zilhice 1206/11 Temmuz 1792); BOA.C.BH. 57/2671 (3 Cemaziyelevvel 1209/26 Kasım 1794); Taş, "Osmanlı Donanmasında Peksimet Tedariki", s.293.

¹¹⁶ BOA.C.AS.59/2770 (21 Rebiülevvel 1186/22 Haziran 1172).

¹¹⁷ Bu duruma dair iki örnek için bkz. BOA.C.BH.98/4709 (15 Cemaziyelevvel 1207/29 Aralık 1207) ve BOA.AE.SSLM.III.247/14352 (11 Rebiülevvel 1204/29 Kasım 1789).

¹¹⁸ BOA.MAD.d.10313, s. 124.

1.3 Bulgaroğulları Öncesi Gelibolu Peksimethanesi

Peksimet üretimi ve bürokrasisinin oluşum süreçleri itibarıyla Gelibolu peksimethanesinin önemine yukarıdaki bahislerde işaret edilmişti. Bulgaroğulları'nın 18. yüzyılda Gelibolu'daki peksimet üretimini devralışına kadar bu peksimethanedeki sistemi anlamak, Bulgaroğulları ailesinin idaresi altındaki peksimet üretiminin mahiyetini mukayese edebilmek açısından önemlidir.

Gelibolu 1354 yılında Süleyman Paşa'nın marifetiyle Osmanlıların hakimiyetine geçmiştir ve daha bu yüzyıl kapanmadan önce burada Saruca Paşa'nın faaliyetleriyle bir deniz üssü kurulma girişimleri başlamıştır.¹¹⁹ Gelibolu'nun stratejik ve jeopolitik önemi bunda şüphesiz etkili olmuştur. Anadolu ve Avrupa arasında bir kilit işlevi gören Gelibolu, hem Marmara'yı ve Karadeniz'i hem de Akdeniz yolunu denetim altına alabilme özelliği sebebiyle tarih boyunca önemini korumuştur.¹²⁰ Nitekim bu önemi sebebiyle de Osmanlılar Gelibolu'yu kendi ihtiyaçları doğrultusunda düzenleyerek içerisinde gemi inşa tezgahları, mühimmat depoları, baruthane, çeşme ve de peksimethane yer alan bir gemi inşa ve ikmal ünitesine çevirmiştir. Burası gemi üretim vasfını İstanbul'da kurulacak olan Galata Tersanesi'ne kadar etkin bir şekilde devam ettirmiş, ancak bir süre sonra ikincil planda kalmıştır.¹²¹ Ancak bu durum Gelibolu tersanesinin Osmanlı donanması için ehemmiyetini yitirmesine yol açmamış, faal bir liman olarak burası pozisyonunu korumuştur. 17. asrın önemli bir tanığı olan Polonyalı Simeon gemilerin Gelibolu'da toplandıklarını ve yelken açmaya buradan başladıklarını kaydetmiştir.¹²² Polonyalı Simeon'un gözlemi doğrudur, çünkü donanmalar Akdeniz'e açılırken daima burayı bir levazım/mühimmat ikmal üssü olarak kullanmıştır. Mesela 1570'de Kıbrıs'a harekete geçen Osmanlı donanması Gelibolu'da bir araya gelmiş ve bu toplanma süresi için iki gün burada kaldıktan sonra güzergahına devam etmiştir.¹²³ Aynı durum 1757'de denize açılan bir kalyon için de söz konusudur.¹²⁴ Buna yönelik olarak

¹¹⁹ İdris Bostan, "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu" *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, s. 33.

¹²⁰ Feridun M. Emecen, "Gelibolu" *DİA*, C. XIV, 2; İdris Bostan, "Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu" s. 33.

¹²¹ Tüm bunlar ve Gelibolu'nun bir deniz üssü olarak kuruluşu için bkz. Bostan, "Gelibolu", s.33-43.

¹²² Aktaran: Bostan, "Gelibolu", s.42.

¹²³ İdris Bostan, "Kıbrıs Seferi Günlüğü ve Osmanlı Donanmasının Güzergâhı", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, s.93.

¹²⁴ Tüm güzergah için bkz. Aydın, *Sultanın Kalyonları*, s.392-394.

bölgenin konumundan kaynaklanan bir geçiş yolu olduğuna dair söz konusu devamlılığı görmek adına son bir örnek 19. yüzyıldan verilebilir: Osmanlı denizcileri İngiltere ve Fransa'ya eğitim için giderken et, soğan ve peksimet ihtiyaçları için Gelibolu'da konaklamışlar ve gemi ikmallerini burada yapmışlardır.¹²⁵

Gelibolu bir gemi ikmal ünitesi olarak önemini korusa da tersanenin işleyişi eski parlak günlerini kaybetmiş gibi gözükmektedir. Her ne kadar burasının harap olduğuna dair doğrudan bir görgü tanığı yoksa da bugüne ulaşan bazı belgeler bu önermeyi doğrulayacak düzeyde bazı şeyler söylemektedir. Buna göre 16. ve 18. yüzyıllar arasında tersane birçok kez tamir edilmiştir. 18. yüzyılın hemen başında 1702'de deniz tarafındaki duvarların yıkılmasından dolayı iç limanın lodosun da etkisiyle dolması ve gemilerin burayı artık kullanamaması söz konusu olmuştur. Bununla beraber burası temizlense de depremler dolayısıyla duvarlar harap olmuş, taşlar bölgedekiler tarafından alınarak kendi mahzen ve dükkanları için kullanılmıştır.¹²⁶ Bu denli bir tarumar hali artık tersanenin bakımsız olduğunu göstermektedir. Her ne kadar bu süreçte tersane içindeki peksimethanenin durumu takip edilemese de hem Tersane-i Amire'nin bir peksimet üretim merkezi olması veya gerektiğinde Yeniköy'deki veya Galata'daki esnafa peksimet siparişleri verilmesi¹²⁷ hem de tüm bu deprem gibi harici sebepler tersane bünyesindeki peksimet fırınlarının işleyişini durdurmuş olmalıdır. Nitekim hikayenin sonunda, 1861'de, Bulgaroğulları ailesinden işin alındığı ve devletin tekeline geçtiği zaman, idareciler burada bundan sonra peksimet üretiminin nasıl yapılacağını tartışmıştır. Çünkü peksimethane ailenin kendi fırınlarından devşirdikleri bir yer haline gelmişti. Ancak bu noktada tersaneye bağlı olan peksimet fırınlarının harap halde olduğuna dair bilgi sahibi olmak için işin sonuna bakmak gerekmektedir. 1861'de işi kaybedişleriyle ilgili belgede zaten Gelibolu tersanesine bağlı altı adet peksimet fırınının bulunduğu, bunların üçünün tamamen yıkık olduğu, diğer üçü de ancak tamir edildikten sonra kullanılabileceği vurgulanmıştır.¹²⁸ O halde buradan şu sonuç çıkmaktadır: İstanbul'daki tersanenin gelişmesiyle ve doğal afetlerin etkisiyle Gelibolu tersanesindeki peksimethane bir süre sonra işlevsiz hale gelmiştir. Nitekim bu durum da

¹²⁵ Şakir Batmaz, "Portsmouth Seyahati ve Personelinin Ölüm Sebebi", s.44-45.

¹²⁶ Bostan, "Gelibolu", s.42-43.

¹²⁷ Aydın, *Miiteşebbis ve Devlet*, s.11, s.15-16.

¹²⁸ BOA.MVL.845/27.1 (tarihsiz, bir sonraki belgeden hareketle hicri 1278 yılının ilk ayları, miladi 1861 senesi)

aslında ileriki bölümlerde görüleceği üzere Bulgaroğulları'nın işi almasına ve üretimini kendi peksimethanelerinde yapmasına vesile olacaktır. Ancak o kısma geçmeden önce ifade edilmesi gereken bir diğer şey ise peksimethanenin konumundaki belirsizliktir. Çünkü yine sonradan görüleceği üzere kaynaklarda devletin tersanesindeki fırınlar da peksimethane, Bulgaroğulları'nın imalathanesi de peksimethane olarak geçmektedir. Bir diğer ifadeyle hem Gelibolu Tersanesi'ne bağlı olan peksimet fırınları hem de yerel fırınlar için "peksimethane" tabiri kullanılmıştır.¹²⁹ Dolayısıyla "peksimethane" tanımı fırınlarda peksimet üretilen farklı yerler için kullanılan bir kapsayıcı terimdir (*umbrella term*). Bu noktada Fevzi Kurtoglu, peksimethane ile ilgili bilgi verirken böyle bir ayırım yapmadan şehrin batısında ve sahil yakınında bulunan bir peksimet fırınından bahsetmiş ve burada Bulgaroğulları'nın varlığına işaret etmiştir.¹³⁰ Yine aslında tamamen farklı konulara ait iki belgenin içerisinde buraya atıf yapılarak bu eski peksimethanenin iskele tarafında bulunduğu belirtilmiştir.¹³¹ Bununla birlikte 19. yüzyılda Bulgaroğlu Nikolaki devlete bir dileğini arz ederken galetahanesinin şehir içinde olmadığını ve kenar bir beldede kaldığını ifade etmiştir.¹³² Dolayısıyla şu an için eldeki verilerle peksimethanenin konumu kesin olarak bilinmemektedir.

Kısacası Gelibolu Tersanesi'nin atıl kalmasına bağlı olarak bünyesindeki peksimet fırınlarının işleyişinde de sorunlar ortaya çıktığı görülmüştür. Bunun bir sonucu olarak devlet peksimet üretimini ağırlıklı olarak İstanbul'da yaptırmaktadır. Ancak yine de Gelibolu peksimet üretimi için önemini korumuştur. XVII. yüzyılda Galata Tersanesi'nin işleyişini inceleyen İdris Bostan Gelibolu'daki peksimet üretimine de atıflar yapmıştır. Bu yüzyılda Gelibolu'da 1000 kantardan 20.000 kantara varıncaya kadar peksimet üretimi yapıldığı ve bu pişirme ücretlerinin de Gelibolu'nun gümrük gelirleriyle ve nüzul bedeli gelirleriyle ödendiğini ifade etmiştir.¹³³ Yine ihtiyaç doğrultusunda gerektiği kadarı da söz gelişi 1638 yılındaki 3000 kantar civarında

¹²⁹ Krş. BOA.MAD.d.3925, vr.69a.

¹³⁰ Kurtoglu, *Gelibolu ve Çevresi*, s.67.

¹³¹ Kadı İskeleyi'nin tamiri ve Todoraki Papa Yani adlı kişinin atik peksimethane karşısındaki un fabrikası için satın aldığı mallar ile ilgili bu iki belge için bkz. BOA.DH.MKT.159/29 (9 Mayıs 1310/21 Mayıs 1894) ve BOA.ŞD.1201/21 (28 Safer 1312/31 Ağustos 1894).

¹³² BOA.HR.MKT.137/76.2 (19 Cemaziyelahir 1272/26 Şubat 1856). Bu belge daha sonradan etraflı bir şekilde ele alınacaktır.

¹³³ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s.247, dn.546-548.

peksimet gibi belli bir miktarı Gelibolu'da hazırlanabilmekteydi.¹³⁴ Bulgaroğulları ailesinin Gelibolu'daki peksimet hazırlama vazifesini devralmasıyla ve istikrarlı bir şekilde sürdürmesiyle buranın yeniden önemli bir peksimet üretim ünitesi olduğu görülecektir.

1.4 Peksimet İhtiyacı, Tedariki ve Sorunları

18. yüzyılın başında Osmanlı organizasyonunda da İspanyol teşkilatlanmasındaki gibi devlete ait gemiler için gerekli olan peksimetin ve ekmeğin esnafa sipariş olarak verildiği görülmektedir. Bu anlamda donanma-yı hümayunun ihtiyacı olan peksimetin büyük bir kısmının Tersane-i Amire'nin İstanbul'da olması hasebiyle burada hazır edilmesi mantıklı bir tercihtir, ancak görüleceği üzere peksimet ihtiyacı yalnızca İstanbul'dan karşılanamayacak kadar fazladır. Bunun en büyük sebebi de gemi tipinin değiştirilmesidir. Osmanlı gemi teknolojisinde 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra tedricen bir değişikliğe gidilmiştir ve temel hatlarıyla kürekle hareket eden, alçak bordalı kadirga tipi gemilerden daha hacimli olan ve içerisine hem yük taşıma kapasitesi hem de personel miktarı bakımından çok daha yer alabilen yelkenli bir gemi türü kalyonlara geçilmiştir. Dolayısıyla kadirgalar gibi ikmal yapmak için sıklıkla konaklamak zorunda kalan bir gemi türünden nispeten daha uzun bir süre bağımsız bir şekilde hareket edebilen bir gemi türüne geçiş söz konusudur. İşte bu şartlar halinde donanmada görev yapan kaptanlar, mürettebat, tayfa ve esirler için çok daha fazla miktarda peksimet gerekli olmuştur.¹³⁵ Dolayısıyla söz gelişi 16. yüzyıla ait peksimet kayıtlarının 18. yüzyıl ile mukayeseye edildiğinde daha az olması önemli olmakla birlikte yalnızca iki asrın getirdiği kaynak deformasyonu ve teşkilatlanma yapısıyla açıklanamaz, açık bir şekilde kalyon tipi gemilerin tam anlamıyla yaygınlaşması da bunda etkili olmuştur. Bunun birbiriyle ilişkili iki sebebi vardır. İlki kalyon tipi uzun bordalı gemilerin kadirgalara göre çok daha kalabalık mürettebatı barındırabilmesidir; tayfanın sayısındaki artış peksimet ihtiyacını arttırmıştır. İkinci sebep ise kalyon tipi

¹³⁴ Taş, "18. Yüzyılda Osmanlı Donanmasında Peksimet Tedariki", s.294. Bu çalışmada okunan tüm hükmün transkripsiyonuna kadar yer verilmesine rağmen belgenin numarasına yer verilmemiştir.

¹³⁵ Osmanlıların kadirgadan kalyona geçiş denemeleri için bkz. Aydın, *Sultanın Kalyonları*; İdris Bostan, "17. Yüzyılın İkinci Yarısından Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadirgadan Kalyona", *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*, s. 183-206.

gemilerin ambar hacimleri kadırgalarla mukayese edildiğinde çok daha geniştir. Buna bağlı olarak su veya peksimet ikmal yapmak için sıklıkla karaya yanaşmak zorunda kalan kadırgalara kıyasla kalyonlar açık denizlerde daha uzun süre boyunca görece bağımsız olarak seyredilmekteydi.¹³⁶

Her savaş öncesinde ne kadar peksimet gerekeceğinin belirlenmesi, depolarda hal-i hazırda ne kadar peksimetin bulunduğu tespiti, yeni üretim miktarı için gerekli unun veya buğdayın nerelerden hangi miktarda, ne kadar akçeye alınacağını tespit edilmesi ve üretimin yapılması gibi çok kapsamlı hazırlıklar vardı. Ancak bu durum yalnızca fevkalade savaş dönemleri için değildi, her yıl bahar ayında denize açılan donanma neferleri için de peksimet gerekmekteydi.¹³⁷ Bu da her sefer dönüşünde yani sonbaharda bir sonraki yıl için ciddi anlamda bir hazırlığı ve çalışmayı gerektirmekteydi.

Devlet bu üretim için, ifade edildiği üzere, belli bir esnafa sipariş verebilirdi veya farklı vazifelerde bulunan bazı devlet görevlilerine bu işi tevdi edebilirdi. Yani bir “memur” kendi asli işi haricinde peksimet tedarikinden sorumlu bir amir de olabilirdi. Bu kişiler -istisnalar olmakla birlikte- genellikle denizcilikle yakın ilişkisi olan ve hem donanma hem de ilgili esnafla bağlantıları olan kişiler olurdu. Bu bağlamda adları zikredilmesi gereken kişiler tersane eminleri, tersane ruznamçecileri veya gümrük eminleridir.¹³⁸ Söz gelişi 1710 yılının ilk aylarında Gelibolu’da peksimet üretiminde Bulgaroğulları haricinde görev alan diğer kişi Gelibolu’daki tersane kethüdası Hasan Reis’tir ve devlete 2000 kantarlık peksimet hazırlamaktadır.¹³⁹

Söz konusu peksimetin üretimi de ilgili kişi tarafından genellikle esnafa dağıtılırdı ve aslında bu peksimeti, söz gelişi Yeniköy peksimetçileri, çörekçi esnafı veya simitçi esnafı üretir ve görevli olan kişiye bunları verirdi böylece de devletin muhatap olarak gördüğü tek bir temsilci ile bu iş çözüldü. Dolayısıyla işlem adeta bir “fason üretim” şeklinde bir kişinin esnafa hazırlatması üzerine kuruluydu.¹⁴⁰ Ancak teorik olarak basit gibi gözükse de fiiliyatta (*de facto*), görüldüğü kadar da

¹³⁶ Guilmartin, *Gunpowder and Galleys*, s.18-19; Gürkan, *Sultanın Korsanları*, s.112.

¹³⁷ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.14.

¹³⁸ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.15.

¹³⁹ BOA.MAD.d.3435, vr. 82b

¹⁴⁰ Bostan, *Tersâne-i Âmire*, s.246-247. Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.13-16.

aksaksız işlemiyordu; peksimet üreten esnafın tavrı değişiklik gösterebiliyordu. Dolayısıyla işleyiş sanıldığı kadar da kusursuz değildi.

Esnaf peksimet üretimini için devletin ödediği fiyatlara direnç gösterebiliyor ve bu da iki taraf arasında bir gerilimli durumu ortaya çıkartabiliyordu. Bu anlamda esnaftan gelen en önemli itirazlardan birisi devletin onlar için tedarik ettiği undan buğday yaparak bunu da peksimet formuna getirmek için devletin verdiği paranın yeterli olmamasıydı. 17. yüzyılın sonunda Galata'daki bir örneğe göre devlet esnafa 20 akçe veriyor, ancak bu üretim için 45 akçe gerekiyordu. Ayrıca buğdayın o yıl hazır edilmesi planlanan miktar peksimetin imali için yetersiz olduğu da bu itirazlar arasındaydı.¹⁴¹ Bu gibi fiyat dalgalanmaları ve peksimetin uygun fiyata belli bir miktar buğdaydan pişirilmesine dair esnaf-devlet arasındaki bu durum uzun bir süre gündemde kalmış gibidir. Bununla birlikte, peksimetin önemiyle ilgili bölümde ifade edildiği üzere, bu gıda karadaki orduların ve özellikle de denizcilerin temel ihtiyaç maddesiydi. Dolayısıyla esnafın direncine karşı devlet bu yüksek tansiyon karşısında bazı durumlarda yelkenleri suya indirmek durumundaydı. Savaş halinde ve acil ihtiyaç halinde donanmanın sefere çıkması için peksimet gerekliydi. Aksi takdirde büyük bir donanma kurulmuş, içerisi leventlerle doldurulmuş, savaş stratejileri yapılmış, gerekli mühimmat uzun siparişler ve masraflarla tedarik edilmiş, bunlar için büyük miktarda ücretler ödenmiş ve diplomatik adımlar atılmışken tüm bu planların denize açılmak için yeterli peksimetin olmaması sebebiyle iptali söz konusu olamazdı. Bu sebeple devlet en azından bu savaş hallerinde esnafın fiyat direncine karşı duramamıştır.¹⁴²

Tüm bunlardan hareketle peksimet tedarikiyle ilgili şöyle bir tablo gözükmektedir: Peksimet donanmalar için birinci derecede bir ihtiyaç malzemesiydi; bunların üretimi birisine ek bir vazife olarak verilmekteydi, bu kişi de bunu esnafa fırınlarda pişirterek devlete teslim etmekteydi. Ayrıca zaman zaman yüksek miktarda peksimetin hazırlanması gerektiğinde bazen bunu esnaf yetiştiremiyordu veya daha doğrusu çok sayıda esnaf bu işe dahil olduğu için bunların bir kısmı siparişleri yetiştiremiyordu. Dahası bu üretimde yine farklı miktarda esnafın fiyat konusunda itirazları vardı. Bazıları fiyatı yeterli bulmuyor ya da bir kısmı buğday miktarının yeterli olmadığını ileri sürerek işleyişte aksaklıklar çıkartıyordu. İşte tüm bu şartlar altında çok

¹⁴¹ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 17.

¹⁴² İlgili örnekler için bkz. Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.16-24.

sayıda yerel esnaf ile muhatap olmak ve onların sorunlarıyla ilgilenmek savaşın eşiğinde olan veya normal zamanlarda bile aynı anda birden çok meseleyle uğraşmak zorunda olan devlet için bir engel teşkil ediyordu.¹⁴³ Böylece büyük masraflar yapılarak planlanan askeri seferler peksimetçilerin bu dayatmaları sebebiyle devletin askeri planlarını aksatıyordu.

Devlet akli bu zahmetli ve direnç gösteren yapı karşısında bir çözüm bulmakta gecikmemişti: Artık devlet bunu peksimetçilikten veya ekmekçilikten anlayan tek bir kişiyi görevlendirerek yaptırmak istiyordu ve bu sayede bir taşla iki kuş vurabilecekti. Bu devirde Çorlulu Ali Paşa donanma için birçok reform yaptığı gibi bu peksimet üretimi veya temini meselesine de yönelmiştir ve onun devrinde “peksimetçibaşılık” bir vazife olarak ortaya çıkmıştır.¹⁴⁴ Bu tesis edilen yeni görev sayesinde devlet hem düzenli olarak aynı kişiden peksimet tedarik edecek hem de çok sayıda esnafla görüşmek ve onlarla mücadele etmek zorunda kalmayacaktı. Dolayısıyla devlet için düzenli olarak çalışan, ama resmîyette bir memur gibi hareket etmeyen bir ara form mahiyetindeki müteşebbisler devreye girecektir. Gelibolu’daki ekmekçilerden Bulgaroğlu Yorgaki de 18. yüzyılın başlarında bu alana yatırım yaparak sermayesini geliştirmeye çalışan bir girişimci olarak böyle bir misyonla ortaya çıkacaktı. Ayrıca devrin iktisadi konjonktürü de bu gibi bir atılım için uygun görülmeekteydi.

Devlet 17. yüzyılın sonlarındaki Avrupa’da cereyan eden savaşların maddî zararlarını telafi etmiş ve elindeki ana parayı 18. yüzyılın ikinci yarısına kadar da ciddi anlamda askeri bir operasyona tahsis etmemiştir.¹⁴⁵ Dolayısıyla 1689-1691 arasındaki mali bunalımdan sonra bir iktisadi kalkınma dönemi ortaya çıkacaktır.¹⁴⁶ Bu ekonomik refah döneminin yansımaları yerel üretime de yansımıştır. Bursa, Edirne, İstanbul ve Halep gibi birçok yerde zanaat alanında ciddi gelişimler yaşanmış, söz gelişi Tokat’taki basma üretimi 1730-50 arasında iki katına çıkmış, Girit’teki sabunhane sayısı neredeyse aynı yıllar içerisinde on katı artmıştır. Bu gibi birçok atölye, imalathane veya dükkanın piyasaya girmesiyle burada istihdam edilecek personelin de artışına olanak sağlamıştır. O kadar ki demir üretim merkezlerinde ücretlerin arttırılması yoluna gidilerek işçi

¹⁴³ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 23-24.

¹⁴⁴ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 32.

¹⁴⁵ Mehmet Genç, “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ankara: Ötüken Neşriyat, 2014, s.209.

¹⁴⁶ Pamuk, *Paranın Tarihi*, s.169.

toplama rekabeti dahi yaşanmıştır.¹⁴⁷ Bu iktisadi refah ortamı ve canlanma hali aynı tarihlerde Akdeniz’de, Orta-Batı Avrupa ekseninde ve Balkanlarda da görülecektir.¹⁴⁸

Ekonomik olarak bu şartlar altında hali hazırda bir miktar sermayesi olan kişilerin ya da zaten kendi mesleğinde belli bir seviyeye gelmiş olanların ekonomik atılımlar yapması kaçınılmaz olmuştur. Bu anlamda adı anılması gereken kişi sadrazam Çorlulu Ali Paşa’dır. 1706’da göreve gelmesiyle kendi maiyetindekileri ve kendi kadrosunu devletin önemli makamlarına yerleştirmiştir. Aşçı Hacı İbrahim Paşa kaptanı deryalığa ve yine bağlantıları olan Hacı Nureddin ve kardeşi de peksimetçilik görevine getirilecektir.¹⁴⁹

Bulgaroğulları’nın ortaya çıkacağı iktisadi ve ona bağlı olan askeri konjonktür bu şekilde cereyan etmiştir. Bu ekonomik refah ortamı gözden kaçırılmamalıdır, çünkü Bulgaroğulları içerisinde ailenin kendisini tanıştıran ilk ferdi Bulgaroğlu Yorgaki, bu koşullarından farkında olarak Gelibolu’daki diğer esnaftan sıyrılacak ve devletin gözünde diğerlerinden ayrı bir konuma gelecektir.

¹⁴⁷ Genç, “18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş”, s. 210-211.

¹⁴⁸ Pamuk, *Paranın Tarihi*, s.176.

¹⁴⁹ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.30, s. 32.

2. BÖLÜM: İŞİ DEVRALIŞ VE GELİŞMELER

2.1 Bulgaroğlu Yorgaki ve Bulgaroğulları Ailesinin Peksimet Üretimini Devralması (1710-1741)

Gelibolu'da donanma hizmeti için peksimet üretiminde yeni tedbirlerin alınması ve daha sistematik bir şekilde üretim kapasitesinin artırılması çerçevesinde bilhassa 18. yüzyılın başlarından itibaren yeni bir "işletmeci" aile olarak Bulgaroğulları'nın devreye girdiği anlaşılmaktadır. Bu durum 18. yüzyılda kalyon tipi yelkenli büyük gemilerin asıl gemi türü olarak kabul edilip kullanılmaya başlamasıyla da bağlantılı bir özellik gösterir. Donanmanın yeni terkihi çerçevesinde lojistik hizmetlerin de giderek çağın ihtiyaçlarına göre aksamaksızın sürdürülmesi büyük önem kazanmış görünmektedir.

18. yüzyıl öncesine ait kayıtlardan anlaşıldığına göre Gelibolu'da peksimet üretimi tekelleşmiş bir tarzda değil, muhtelif kesimlerden alımlarla sürdürülmüştü. 1692'de, Gelibolu'da donanma için peksimet tedariki bir kişinin uhdesindeydi, fakat farklı esnaf kesimine gördürülen bir sistem dahilinde işliyordu. Bu vazife için o dönemlerde Gelibolu'daki peksimetçiler kethüdası olan ve pişirme ücretini İstanbul gümrük gelirlerinden alarak donanmaya peksimet hazırlayan Apostoloğlu Nikola yürütmekteydi.¹⁵⁰ Gelibolu'da Müslüman olmayan nüfusun mahalli nüfusunun artışıyla doğru orantılı olarak bazı meslek kollarında istihdam edildiği görülecektir.¹⁵¹ Dolayısıyla birçok meslek grubunda ve elbette peksimetçilik veya daha genel bir tabiriyle pişirici esnafında da gayri müslimlerin mevcudiyeti söz konusudur.

1697'de bu işle ilgilenen bir başka isim ortaya çıkmıştır. Artık donanma için peksimet tedariki görevini üstlenen kişi Karabaşzade Ali'dir. Bu vazifedeki Ali'den donanma için gerekli buğdayın satın alınarak 20.000 kantar peksimet pişirilmesi istenmiştir.¹⁵² Geçimini sağlamak ve hatta kâr elde etmek için devletin donanmasına yüksek miktarlarda peksimet hazırlayan veya bunu siparişi olarak "fason üretim" yoluyla bölgedeki fırınlara hazırlatan peksimetçi başı Karabaşzade Ali bu işin karşılığında ücretini Gelibolu "gebran cizyesi" gelirlerinden almıştır; yani harcamalar devletin başka kalemleri için de bir finans kaynağı olarak zaman zaman başvurulan,

¹⁵⁰ BOA.İE.ADL.8/536 (20 Muharrem 1104/1 Ekim 1692).

¹⁵¹ Gelibolu'nun nüfus yapısı için bkz. Emecen, "Gelibolu", s. 3-4.

¹⁵² BOA.İE.BH.9/775 (7 Zilhicce 1108/27 Haziran 1697).

bölgedeki gayri müslim halkın ödemiş olduğu cizye vergilerinin bir kısmının tahsisıyla karşılanmıştı.¹⁵³

1710 yılında donanma-yı hümayun için peksimet üreten yeni isimler ortaya çıkmıştır. Acil durumlarda kullanılması için tersane kethüdası Hasan Reis'e 2000 kantar peksimetin hazır edilmesi emri gönderilmişti. Aynı yılın aralık ayında ise devreye peksimet üreten ve bu meslekte çok daha kalıcı olacağı görülecek olan yeni bir kişi girdi: Bulgaroğlu Yorgaki¹⁵⁴.

Gelibolu'da ikamet eden Rumlardan biri olan Yorgaki aslında sıradan bir peksimet üreticisi konumundaydı ve devlet donanması için Sultaniye Kalesi'nde 1000 kantar peksimet hazırlayarak peksimet mevcudiyetini 3000 kantara çıkartmıştı. Bunun için de devletten üretimi karşılığında Gelibolu cizyesinden 155'er akçelik bir ödeme almıştı.¹⁵⁵ Yorgaki aslında daha önce de belirtildiği gibi bölgeden talep edilen peksimeti üreten esnaftan biriydi. Muhtemelen bir fırın sahibiydi ve kendisi gibi bu işle uğraşanlarla müşterek işler yapıyordu. Verilen siparişlerin bir kısmını onun karşıladığına da şüphe yoktur. Modern öncesi yerleşim yerlerinde taşınma ve göç gibi fiziksel hareketliliğin nispeten düşük olduğu ve aynı bölgede belli bir esnaf ağı olduğu düşünüldüğünde bölgedeki insanların birbiriyle yakın bir temasının bulunduğu tahmin edilebilir. Dolayısıyla da bu gibi üreticiler arasında yoğun bir ilişki ağının mevcut olduğu açıktır. Bundan hareketle Yorgaki'nin de bölgedeki fırıncılarla ve değirmencilerle irtibat halinde olduğu düşünülebilir.

Bulgaroğlu Yorgaki'nin adı, 1711 yılında devlet Gelibolu'daki peksimetçi esnafına donanma gemileri için 4000 kantar peksimet sipariş ettiğinde yeniden ortaya çıkar. Bu durum peksimet üretimi ile ilgili bir mesele dolayısıyla kadıya intikal eden bir davadan anlaşılır. Mahkemeye başvuran gayri müslim peksimetçi taifesinin içerisinde Bulgaroğlu Yorgaki, Köroğlu Nikola, Yorgi ve Mihal gibi başka isimler de vardır. Dava konusu, bir kantar peksimet için 155 akçelik ödeme bedeli taahhüdüne karşılık buğday ücreti ve navlun için harcamaların bu fiyatın içinde olup olmadığıdır. Zira bu

¹⁵³ Cizye için bkz. Halil İnalcık, "Cizye", *DİA*, VIII, 45-48.

¹⁵⁴ 1699 ve 1704 yılları arasında İstanbul Yeniköy'de üretim yapan ve bir dönem de "peksimetçiler kethüdası" olarak zikredilen Yorgaki adlı birisi daha vardı, bkz. Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.22-23. Bu Yeniköy'deki Yorgaki'nin yıllar sonra Gelibolu'da gözüken Bulgaroğlu Yorgaki ile aynı kişi olup olmadığı bilinmemektedir. Bulgaroğlu Yorgaki'nin önceden İstanbul'da çalıştığına dair bir ifadeye rastlanılamamıştır, ancak yine de aynı meslek kolunda olmaları ve dahası adaş olmaları böyle olası bir durumun da olabileceği anlamına gelmektedir.

¹⁵⁵ BOA.MAD.d.3435, vr.83a.

masrafların dahil edilmesiyle ve üreticiye yüklenmesiyle bir kantar peksimetin karşılığı 180 akçeyi bulacaktı. Aralarında Yorgaki'nin de bulunduğu bu gayri müslim peksimetçiler bu duruma itiraz ediyorlardı.¹⁵⁶ Devletin koyduğu fiyata karşı esnafın bu gibi reaksiyonlar göstermesi- ilk bölümde de zikredildiği üzere- ciddi bir sorun ortaya çıkartabiliyordu. Bundan dolayı devlet hem birden fazla esnafla uğraşarak siparişleri denetlemektense hem de bu türlü finansal engellerle karşılaşmaktansa tek bir kişiyi kendisine muhatap olarak seçme yolunu tercih edecekti. Tam da bu noktada Bulgaroğulları ailesinin miri peksimet üreticiliğinde temelini atacak olan Bulgaroğlu Yorgaki ortaya çıkacaktır.

Dönemin belgelerinden Bulgaroğlu Yorgaki'nin diğer peksimet siparişlerinde artık tek başına zikredilmeye başlandığı görülür. İlk olarak bir kantar peksimeti 30'ar sağ akçe pişirme bedeli ile 3000 kantarlık bir sipariş almıştır ve bunun için de 7500 kile buğday tedarik edilmiştir; buğday için de bir kilesine 110 sağ akçelik bir hesap çıkartılmıştır.¹⁵⁷ Bu ve buna benzer siparişlerde bölgeden bir kimse gerekli buğdayı kazalardan tedarik edip, gemilere yükleyip Gelibolu'ya nakletmek için görevlendirilirdi. Söz gelişi 1713 yılına ait bir siparişte İnöz/Enez'den buğdayın tedarik edilmesi için Ali adlı bir şahıs vazifelenmiştir.¹⁵⁸

Her ne kadar devlet artık tek bir şahıs ile muhatap olsa da yine buğday miktarında sorunlar çıkmaktadır; 2,5 kile buğdaydan bir kantar peksimet imal edilmesi bu problemlerin başında gelmektedir. Aslında bu yalnızca Gelibolu'ya ait bir sorun değildir; miri peksimet tabhıyla ilgilenen esnafın genel itirazı bu yöndedir. Ancak bu gibi şikayetlere rağmen yine de 18. yüzyılda ve devamında da 2,5 kile buğdaydan bir kantar peksimet üretilmeye devam edilecekti. Bu anlamda devletin bu yöndeki yaptırımını başarılı olmuş gibi gözükmektedir. Yine de Yorgaki devrinde malzeme yetersizliğiyle ilgili bir örnek verilebilir: Buna göre Çukadar Halil, İstanbul'un emrini Bulgaroğlu Yorgaki'ye bildirmiş ve üretime başlanması için görüşmeler yapılmıştır. Ancak Yorgaki önceden esnafın "kolektif" tepkisini şimdi tek başına göstermiş ve üretimin fiyatıyla ilgili bir itirazda bulunarak buğday rayicinin arttırılmasını talep etmiştir.¹⁵⁹ Sürecin

¹⁵⁶ İstanbul'dan 3750 kile buğdayın ve navl-ı sefine hesaplarının yapılması sonucunda böyle bir itiraz ortaya çıkmıştır, bkz. BOA.İE.BH.15/1406 (15 Şevval 1123/26 Kasım 1711).

¹⁵⁷ BOA.MAD.d.2756, vr.81b/s.160.

¹⁵⁸ BOA.C.BH.270/12478 (28 Muharrem 1125/24 Şubat 1713).

¹⁵⁹ Detaylı bilgi için bkz. BOA.C.BH.178/8371 (28 Safer 1125/26 Mart 1713).

devamını takip etmek eldeki verilerle mümkün değilse de ilerleyen yıllardaki üretimlerde görüleceği üzere yine de peksimetler aynı gramajdan pişirilmeye devam edilmiştir.

Yorgaki'nin tüm bu aksaklıklarına rağmen işi artık kademeli olarak kendi tekeline aldığı görülmektedir. Nitekim kaptanlar da teslim aldıkları peksimete karşılık verdikleri imzalı temessüklerinde Yorgaki için “Gelibolu’da peksimetçiler kethüdası” tabirini kullanmıştır.¹⁶⁰ Bu anlamda statüsünde bir ilerleme ve dikey bir hareketlilik olduğu görülmektedir. Bununla birlikte devlet nezdinde henüz net bir tanımlama yapılmasa da en azından bölgeye uğrayan kaptanlar devrin görgü tanıkları olarak onu bu “unvan” ile nitelemişlerdir. Burada yalnızca “peksimetçi” tabiri yerine “peksimetçiler kethüdası”nın kullanılması içi boş bir tanımlama olmamalıdır. Çünkü önceki yıllara ait kayıtlarda “Gelibolu sakini”¹⁶¹ ifadesi geçmekteydi. Yine 1730 Ocak ayında bir kaptan onun için “peksimetçi başı” unvanı kullanılmıştı¹⁶² ve Karabağlı Süleyman adlı bir başka kaptan da Bulgaroğlu Yorgaki’den aldığı 450 kantar peksimet karşılığında bir temessük vererek onu “peksimet emini” olarak zikretmişti.¹⁶³ Ayrıca kaptanlar bu tarihlerde zaman zaman sadece “peksimetçi”, “Gelibolu peksimetçisi” veya bazen de “Gelibolu’da miri peksimet tabhına memur olan Bulgaroğlu” gibi tabirleri de kullanmayı sürdürüyorlardı.¹⁶⁴ Bu devirlerde devlet belgelerinde ise “peksimetçi” ve “pişirici” gibi adlandırmalar geçmektedir.¹⁶⁵

Tüm bunlardan hareketle birbirlerinden farklı tanımlamalar kullanılsa ve bu hususta tam bir mutabık hal veya statüyü tespit etmeye yönelik mutlak bir sıfat mevcut değilse de “peksimetçiler kethüdası”, “peksimet emini” veya “miri peksimetçi” şeklindeki tanımlamalar sıradan ifadeler olarak değerlendirilmemelidir. Bir diğer ifadeyle, bunlar temeli olmayan boş, alelusul unvanlar değildir. İlgili temessük kayıtlarında da yer almaları itibarıyla bir ölçüde “resmileşmiş” mahiyeti haizdirler. Aslında devlet nezdinde belirli bir görevlendirmeye verilen unvanlar olmamakla beraber, temessük kayıtlarına giren ve kaptanların kullandığı tanımlamalar olmak

¹⁶⁰ BOA.AE.SAMD.III.57/5729 ve ekleri (h. 11 Rebiülevvel 1123/29 Nisan 1711).

¹⁶¹ BOA.D.BŞM.KNP.3/2.

¹⁶² BOA.D.BŞM.KNP.3/8.

¹⁶³ BOA.D.BŞM.KNP.3/11.

¹⁶⁴ BOA.D.BŞM.KNP.3/7; BOA.D.BŞM.KNP.3/12; BOA.D.BŞM.KNP.3/16; BOA.D.BŞM.KNP.3/15; BOA.D.BŞM.KNP.3/17; BOA.D.BŞM.KNP.3/18; BOA.D.BŞM.KNP.3/19; BOA.D.BŞM.KNP.3/22; BOA.D.BŞM.KNP.3/21.

¹⁶⁵ Bir örnek için bkz. BOA.İE.BH.14/1240 (19 Safer 1135/ 29 Kasım 1722).

itibarıyla bir nevi statü belirleyen vasıftadırlar. Yani Yorgaki'nin böyle bir itibarının olduğu ve diğer esnafla mukayese edildiğinde onun daha yüksek bir sosyal statüye veya itibara sahip olduğu söylenebilir. Hattizatında devlet ile iktisadi bir işe girişmek her zaman kârlı bir iş olmuyordu, çünkü piyasa fiyatından daha aşağı bir ücrette bu işi yapma mecburiyeti ortaya çıkabiliyordu. Bu her ne kadar düzenli bir iş gibi görülse de parasal anlamda daha düşük bir ücretle iş görmeyi gerektirebilirdi. Bu bakımdan Bulgaroğlu Yorgaki'nin peksimet üretimindeki durumu ve bu işi sürdürebilirliği özel bir önem kazanmaktadır. Devletle çalışmanın getirdiği zarar veya kâr yanında muhtemelen böyle bir ilişkinin ortaya koyduğu statünün de ehemmiyetini göz ardı etmemek gerekir. Şu halde Bulgaroğlu Yorgaki'nin Gelibolu peksimethanesi ile olan bağlarını anlamak ve bunu nasıl sürdürülebilir bir iş haline getirdiğini tespit etmek konumuz açısından elzem görünür.

Yorgaki'nin diğer gayri müslim esnafla birlikte devlet donanması için peksimet hazırladığı yıllarda pişirme ücretleri 110 akçeyken, Yorgaki'nin tek bir üretici olarak devreye girmesiyle bu fiyatlarda tedricen bir düşüş yaşanarak fırınlama fiyatı 80 akçeye indirilmiştir. Bu fiyat indirimiyle alakalı olarak esnafın kolektif üretimi ve bireysel teşebbüs arasındaki bir diğer fark ise buğdayın tedarik edilmesi olmuştur. Esnafa siparişler verilirken gerekli madde olan buğdayı da kendilerinin satın alması gerekiyordu, ancak Yorgaki'nin işletmeciliğinde ve ilerde görüleceği üzere tüm Gelibolu miri peksimetçiliğinde gerekli buğdayı devlet onlar için tedarik edecektir. Bunu yaparken de bazen Gelibolu'dan veya civardan satın alma işiyle ilgilenmek için görevliler atanacak ve ödemeler yapılarak buğday Yorgaki'ye teslim edilmek üzere doğrudan Gelibolu iskelesine indirilecektir. Bazı durumlarda da aynı yolla iskeleye indirilen buğday ücretleri peksimetçiye ödenecek ve ödemeyi indirme esnasında oradaki görevliye kendisi yapacaktır.

Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken nokta buğday alımında teorik hesapların ve planların bazı dönemlerde piyasaya uymayabileceğiydi. Bunun bir örneği 1714'de yaşanmıştır: 6000 kantar peksimet üretimi için 15.000 kile hınta satın alınması ve bunun bir kilesinin de 80 akçeden satın alınması kararlaştırılmıştır, ancak bunun üç ayrı fiyattan alındığı görülmektedir. Piyasada uygun malzemenin olmaması veya varsa da satıl(ma)maması gibi durumlarda devletin bu iş için tahsis ettiği para yetmeyebilirdi ve bu gibi hallerde de tekrar bir hesap çıkarılması iktiza etmekteydi. Bu örnekte buna

benzer bir durum yaşanmıştır.¹⁶⁶ Dolayısıyla devlet her ne kadar işi tek bir şahsın bünyesinde toplasa da bazı sorunlar hala devam etmektedir.

Piyasa fiyatı ile reel ücret arasındaki uyumsuzluk ve müteşebbisin kar hedefi arasındaki gerilimler Bulgaroğlu Yorgaki'nin peksimet pişirme ücretlerinde de kendisini göstermiştir. 30'ar akçeden üretilen bir kantar peksimetin birim fiyatına 1715 yılında beş akçelik bir zam yapılmıştır. Bu zammın Yorgaki'nin talebi üzerine yapıp yapılmadığına dair bir ibareye rastlanılamamıştır. Ancak devrin koşulları düşünüldüğünde bu konu daha açık hale gelecektir. Bu dönemde gündemde olan konu Mora Seferi'dir. İstanbul dışında kalan fırınların peksimet pişirmek için gerekli olan odunu kolayca tedarik edememeleri sebebiyle devlet İstanbul dışında kalanlara pişirme bedeli üzerinden zam yapmıştır; bu zammın Gelibolu için de geçerli olduğu açıktır.¹⁶⁷ Gelibolu'da 30'ar akçeden 35 akçeye çıkartılan pişirme bedeli ile 40.000 kile buğdaydan 16.000 kantar peksimetin üretilmesi istenmiştir ve bu aynı miktardaki üretim peş peşe iki yıl devam etmiştir.¹⁶⁸ Önceki 3000 veya 6000 kantarlık üretimler karşısında 16.000 kantarın kat be kat fazla olduğu açıkça görülmektedir. Bu yüksek miktardaki üretimi takiben ise yeniden eski miktarlara yakın olan 4000 kantarlık peksimete dönülmüştür, ancak zam yapılan beş akçe geri alınmamıştır; yine 35 sağ akçeye peksimet pişirmeye devam etmiştir.¹⁶⁹ Dolayısıyla devlet içinde bulunduğu bu zor durumda peksimetçilere zam yapmak zorunda kalmıştır.

1720 senesine gelindiğinde ise ödemelerde bir değişimin olduğu görülmektedir. Devlet, Bulgaroğlu Yorgaki'ye 3000 kantarlık peksimet siparişi vermiş, ancak kantar başına pişirme ücretini 28 sağ akçe olarak değiştirmiştir. Bu değişimin tam olarak hangi yılda olduğu şimdilik muğlaktır, çünkü önceki yıllara ait örüntüyü yakalamak adına görülmesi gereken deftere ulaşılamamıştır. Bu defterde de önceki yıl 3500 kantarlık bir üretim yapıldığına dair atıf olsa da bunun ücreti hakkında bir bilgi yoktur.¹⁷⁰ Dolayısıyla eldeki verilerle pişirme fiyatındaki düşüşü 1720 yılında ve bu dolaylarda görmek yanlış olmayacaktır. Her halükarda önceki fiyat olan 30 akçenin de aşağısına düşülmüştür. Üretim hacmindeki artış ile gelen beş akçelik zam, yine pişirme

¹⁶⁶ BOA.MAD.d.3171, vr.67b, vr.68b.

¹⁶⁷ Akt. Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.21 ve s.46.

¹⁶⁸ BOA.MAD.d.2850, s. 126, BOA.MAD.d.6266, s. 174-175.

¹⁶⁹ BOA.MAD.d.3918, s. 182.

¹⁷⁰BOA.MAD.d.3925, vr.69b.

miktarındaki bir düşüş ile de azalarak 28 akçeye düşmüştür ve neticede uzun yıllar devam edecek olan fiyat sabitlenmiştir. Neredeyse aynı yıllarda İstanbul'daki fiyatlara bakıldığında orada da bazı değişimlerin olduğu görülecektir. Çünkü bir süredir peksimetçi başlı olarak çalışan Hacı Nureddin'in, Fokaz ve Dimitraki adlı iki kişinin 28 akçeden peksimet pişirebilme iddiası karşısında işten çekilmiş, ancak bu iki gayri müslimden birisinin ölmesiyle ortaya çıkan karışıklık neticesinde vazife yeniden Nureddin'e tevdi edilmiştir. Böylece başta 28 akçeyi pişirme ücreti olarak kabul etmeyen Nureddin 1721'de bu miktar üzerinden peksimet hazırlamak üzere yeniden göreve gelmiştir.¹⁷¹ Yorgaki'nin fiyatındaki indirim İstanbul merkezli bu rekabete benzer bir durumla ilgili olabilir. Söz konusu meblağı kârlı bulmayan Nureddin, bir süre sonra bu fiyattan üretmeye razı olduğuna göre çok da zarar etmemiştir denebilir ve bu durum aynı yüzyıllarda taşradaki meslektaşları Yorgaki için de geçerli olmalıdır. Devletin buğdayı Bulgaroğulları için tedarik ederek pişirme bedeli olan söz konusu miktarı ödemesi Gelibolu özelinde bu işi kârlı hale getirmiş olabilir. Bununla beraber Yorgaki'nin karşı karşıya kaldığı tek problem bu değildir. Bu sıralarda Gelibolu'da eski peksimetçilerden Haydar Ağa da tekrardan gündeme gelmiş ve 4000 kantar peksimet hazırlamıştır.¹⁷² Bunun sebebi konusunda kesin bir şey söylenemese de öncelikle Yorgaki'nin üretim yetersizliği öne sürülebilir. Belki de bu iş kârlı gözüktüğünden aynı kâra ortak olmak isteyenlerin yeniden eski işlerini canlandırmak arzusu da buna eklenebilir.

İlerleyen yıllarda yine 3000 kantar peksimet siparişi aynı 28 akçelik birim fiyattan verilmiştir. Bunun için 7500 kile buğday gereklidir ve bu da üç kısımda tedarik edilmiştir. En çok buğdayın en ucuz olduğu yerden olacak şekilde bu satın alınma işlemi nihayet tamamlanabilmişti.¹⁷³ Sonucunda 3000 kantar peksimet pişirilmiş, bununla birlikte geçen seneden kalan 1034,5 kantarlık bir peksimet de ambara konulmuştur. Ancak bunun tamamı Yorgaki'ye ait değildir. Yeniden ortaya çıkan önceki senelerdeki peksimetçi Haydar Ağa bunun 478 kantarını, kalan 556,5 kantarını da Yorgaki üretmiştir. O halde hem önceki seneden Gelibolu'da kalan 1034,5 kantar hem de bu sene Yorgaki'nin ürettiği 3000 kantar peksimet ile toplamda Gelibolu'da

¹⁷¹ Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s.63-72.

¹⁷² Yorgaki'nin diğer üretimleri ve Haydar Ağa'nın siparişi için bkz. BOA.MAD.d.3925, vr.70b.

¹⁷³ BOA.MAD.d.3874, vr.69b. İlk bölgeden 2000 kile 72'er akçeden, ikinci bölgeden 2500 kile 68'er akçeden ve de üçüncü bölgeden 3000 kile 70'er akçeden alınmıştır.

4034,5 kantar peksimet hazırlanmıştır. Bunlar da yine temessük alınmak kaydıyla kaptanları teslim edilmiştir.¹⁷⁴

Bu arada bir mukayese yapmak açısından, 1735 yılında İstanbul'da üretim yapan Hacı Nureddin'in peksimetin bir kantarını 28 akçeden pişirdiği hatırlatılabilir.¹⁷⁵ Dolayısıyla bu 28 akçelik üretimin birim ücreti Gelibolu'ya mahsus bir fiyat indiriminden ziyade en azından bu dönem için genel bir teamüldür. Yine de burada gözden kaçırılmaması gereken husus peksimet pişirme ameliyesinin benzerliğine rağmen, işgücünün bölgesel olarak yerel piyasaya göre belirlenmesidir. Buna dair Gelibolu ve İstanbul merkezli fiyat farklılıkları ilerleye bölümlerde görülecektir.

Bu arada vurgulanması gereken bir husus da bu peksimetlerin pişirilmesi için Yorgaki'nin fırınının üretim hacmi açısından yeterli olup olmadığı meselesidir. Bu dönemlerde Yorgaki'nin tüm siparişleri yetiştirebilecek kadar donanımlı kendisine ait bir peksimet fırınının/peksimethanesinin olmadığı anlaşılmaktadır. Bunu, işleyişteki bir aksaklık vesilesiyle öğrenmekteyiz. Çünkü Yorgaki'nin aldığı bu siparişleri fason üretim olarak Gelibolu'daki beş ayrı fırına hazırlattığına, ancak ilgili kayıta yasal olarak orada dört fırının olması gerektiğine dair bir bilgi mevcuttur. Bu konu aslında esnafın kendi loncaları içinde izinsiz olarak yeni bir işletme açma girişimlerinin engellenmesi yolunda çok bilindik bir hususla alakalıdır. Nitekim bu işin dört fırına tevdi söz konusu iken şimdi tespit edilenin hilafına Ali isimli birisine ait olan beşinci fırın ortaya çıkmıştır. Bundan dolayı hukuken yetkisizce işe soyunan bu fırının kapatılması konusunda mahkemeye başvurulmuştur ve Gelibolu naibinin oradaki fırını kapatması istenmiştir.¹⁷⁶ Bundan hareketle Yorgaki'nin bir müteşebbis kimliğiyle aldığı siparişleri çevresindeki fırıncılara hazırlattığı anlaşılmaktadır.

Tarihi kaynaklarda Yorgaki'nin adına ilk rastlandığında kendisi de bölgede fırın sahibi bir peksimetçi olarak geçmekteydi, dolayısıyla sıradan bir esnaftı, ancak artık – zaman zaman eski peksimetçi Haydar Ağa'nın da adı zikredilmekle birlikte- Gelibolu'nun miri peksimetçisi olarak yükselmesi ve işi tedricen kendi monopolüne alması söz konusudur. Her ne kadar bu siparişleri ve özellikle de 16.000 kantara kadar çıkan peksimet pişirme işlerini üzerine alsa da bunu tek başına hazırlaması mümkün

¹⁷⁴ 3314 kantar peksimet kaptanlara verilmiştir, bkz. BOA.MAD.d.3874, vr.69b, ayrıca diğer taksimat için bkz. 69a,70b ve 70a.

¹⁷⁵ BOA.BŞM.KNP.3/35.

¹⁷⁶BOA.MAD.d.3925, vr.69a.

değildir. Bundan dolayı işi devralan, miri kalyonlara gereken peksimetin bir kısmını kendi peksimethanesinde bir kısmını da çevredeki peksimet fırınlarına hazırlatma yoluna giden Yorgaki bu işten kâr elde etmeye çalışan bir müteşebbis olarak kendisini göstermektedir.

Bulgaroğlu Yorgaki artık bundan sonra genellikle toplamı 10.000 kantarı aşmayacak şekilde pişirme ücreti birim fiyatı 28 akçe olmak kaydıyla üretime devam etmiştir. Bu siparişlerin hazırlanması esnasında zaman zaman mevsimin uygun olmaması sebebiyle yeteri kadar buğday bölgeden tedarik edilememekteydi. Bu gibi durumlarda peksimetçilerden ambarlarında kalan buğdayı kullanmaları istenirdi veya eğer ellerinde yeteri kadarı yoksa bir miktarı Tersane-i Amire ambarından verilebilirdi, fakat oradaki miktar da yeterli gelmeyince en azından bir kısmı Gelibolu ve çevresinden satın alınırdı. 1738’de yaşananlar buna bir örnek teşkil edebilir. Buna göre Yorgaki’ye yine 28’er akçeden 5000 kantar peksimet siparişi verilmiştir. Bunun için de 12.500 kile buğday gerekmektedir, ancak bu erken tarihli bir emir olduğu ve buğday bulunmasında sorun olabileceği için bir kısmı Galata Tersanesi’nin ambarından karşılanmış, kalan miktarı da Evreşe ve Malkara gibi kazalardan tedarik edilmiştir.¹⁷⁷

Burada ilk bölümde detaylı bir şekilde ele alınan peksimetin denizciler için önemli olduğu bahsi hatırlanmalıdır; her şeyi hazır edilen bir donanmanın en temel besin maddesi olan peksimetin hazırlanamaması seyr ü seferin aksamasına sebebiyet verebilirdi. Bu sebeple devlet bunun ihtiyatlı bir şekilde hazırlanmasını ve elbette temkinli kullanılmasını istemekteydi. İlk bölümde resmi görevi olmayan gemilere peksimet verilmemesi ile ilgili örneklere temas edilmişti. Yorgaki’nin döneminde bu gibi başka bir örnek de mevcuttur. 1738 ‘de Kırım Hanı Mengli Giray Han’ın haremine peksimet verilmesi kararlaştırılmıştı, fakat İstanbul’dan temin edilemeyince Gelibolu’dan talep edilmişti. Ancak Gelibolu ve Boğazhisarı naiplerine gönderilen hükümde bunun Gelibolu’da donanma tarafından hazırlanan miri peksimetten olmaması tembihlenmişti.¹⁷⁸ Bu örnek de devletin miri peksimet konusuna ve muhafazasına önem verdiğini göstermektedir.

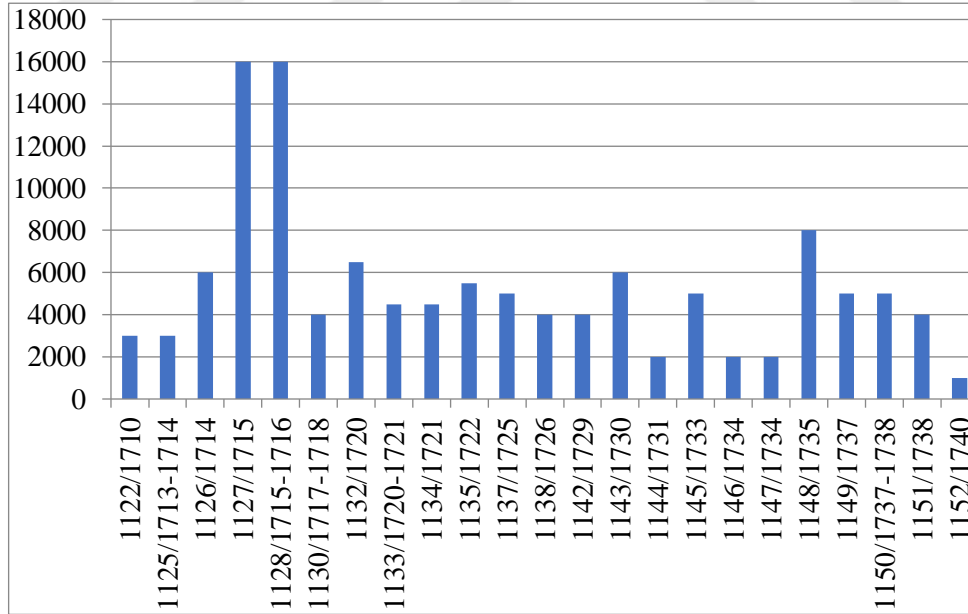
Devlet nazarında işleyişin sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için miri peksimetçinin de düzenli, işine sadık birisi olması gerekmektedir. Belki de Yorgaki’nin

¹⁷⁷ BOA, MAD.d.3864, s. 147.

¹⁷⁸ BOA,MD.nr.146,h.6.

bu devirde yükselişi işini düzenli yapmasıyla alakalıydı. Her ne kadar zaman zaman başlarda esnaftan diğer bazı isimler geçiyse veya Haydar Ağa gibi eski peksimetçiler devreye girdiyse de Bulgaroğlu Yorgaki bunların amiri statüsünü korumuştur. Söz gelişi yine onunki kadar bir üretim Edirne’de Mehmed Ağa ve adamları tarafından yapıldığı halde ona da bu peksimetlerin gemiye yüklenip Yorgaki’ye teslim etmesi tembihlenmişti.¹⁷⁹ Bunda muhtemelen Gelibolu’nun stratejik konumu ve gemilerin ana güzergâh noktasında olması da etkili olmuştur. Yani Gelibolu’daki peksimetçilik özelinde Bulgaroğlu’nun statüsündeki artış ve kendi istikrarlı çalışması etkiliyken, daha geniş çaplı bölgesel faaliyetlerinde ise Yorgaki’nin bir şahsi otoritesinden ziyade ikamet ettiği toprakların önemi etkili olmuştur. Gelibolu’nun donanma için ana ikmal noktası olması onu yakın çevredeki peksimetçilerin üzerinde konumlandırmıştır.

İlk bölümde de açıklandığı gibi bu üretimler için Yorgaki’ye verilmesi gereken ödemeler avarız bedelleri ve bedel-i nüzul akçelerinden karşılanmaktaydı. Bunun için bölgenin kimin tahvilinde olduğu yazılır ve belgenin arkasına da Yorgaki’nin adıyla birlikte üretim yaptığı meblağlara dair bilgiler verilirdi.¹⁸⁰

¹⁷⁹ BOA,MAD.d.3864,s.150, BOA,MAD.d.10338, s. 128.

¹⁸⁰ Bu ödemeler ilk bölümde daha detaylı ele alınmıştır. Burada sadece bir örneğe yer verilecektir: 160 akçelik hesap ile Zülkadriye’den Türkmenoğlu Ali Ağa’nın uhdesindeki Kınık’ın Çatal mezrası mukataası akçesinden karşılanmasıyla ilgili tezkire için bkz. BOA.AE.SMHD.I.157/11729 (1 Cemaziyelevvel 1155/3 Ağustos 1742).

Grafik 1: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Peksimet Üretim Grafiği¹⁸¹

Bulgaroğlu Yorgaki'nin en fazla peksimet hazırladığı yıl 1128-1129 (1716) senesidir.¹⁸² Bunun en önemli sebebi Osmanlı-Avusturya muharebeleri açısından bir dönüm noktası olan 1716'daki Varadin Seferi'dir. Söz konusu askeri hareket çerçevesinde mübayaa mübaşiri olan Ahmed Ağa aracılığıyla Gelibolu'ya buğday tedarik edilmiş ve pişirme bedelleri de Gelibolu cizyesinden karşılanarak 16.000 kantar peksimet hazırlanmıştır.¹⁸³

Netice itibariyle Yorgaki'nin devrinde Bulgaroğulları ailesinin işi hangi koşullarda devraldıkları ve zamanla diğer esnaftan ve eski peksimetçilerden sıyrılarak statülerini nasıl yükselttikleri görülmüştür. Öyle ki Yorgaki'nin son zamanlarında Gelibolu-17. yüzyılda bazı dönemlerde olduğu gibi- İstanbul'dan sonra ikinci peksimet üretim ünitesi özelliği kazanmıştır. Bir misal olarak 1737'de yılında Akdeniz'e açılacak yedi kalyonun içerisindeki kaptanlar, leventler, esirler ve diğer kişiler için gereken toplam 7292 kantar peksimetin 5292 kantarının İstanbul'daki Hacı Nureddin'den karşılanırken, geriye kalan 2000 kantarının da Gelibolu'dan Bulgaroğlu Yorgaki'den temin edilmesi kararı gösterilebilir.¹⁸⁴ Bu ve buna benzer bilgilerden hareketle Yorgaki devrinde artık aile işinin yerli yerine oturmaya başladığı ve Gelibolu'nun İstanbul'u takiben peksimet üretiminde önemli rol oynadığı söylenebilir. Artık 17 Şubat 1741 tarihli bir kayıta birlikte ailenin bir diğer ferdi olan Bulgaroğlu Drako ortaya çıkacaktır.

Yorgaki'nin yaşlanması üzerine mi işi bıraktığı yoksa öldüğü için mi yerine halefinin geçtiği bu tarihte bilinmemektedir, ancak 1758 yılına ait bir kayıta ortaya çıkan ve ilerleyen bölümde ele alınacak olan bir veraset tartışmasından hareketle Yorgaki'nin çok daha sonraki 1741'den sonra öldüğü anlaşılmaktadır.¹⁸⁵ Bundan

¹⁸¹Grafiğin kaynakları için bkz. BOA.MAD.d.3435, vr.83a; BOA.MAD.d.2756, vr.81b/s.160; BOA.MAD.d.3171, vr.68b; BOA.MAD.d.2850, s. 126; BOA.MAD.d.6266, s. 174-175; BOA.MAD.d.3918, s. 182; BOA.MAD.d.3925, vr.69b, vr.70b; BOA.MAD.d.3874, vr.69b, vr.70b; BOA.MAD.d.3133, vr.64b/s.126, vr.65b/s.128; BOA.MAD.d.10313, s.124, s.127-128; BOA.MAD.d.3165, vr.67b, vr.67a, vr.68b; BOA.MAD.d.10317, s. 163, s.135; BOA.MAD.d.10310, s.139-140; BOA.MAD.d.10321, s.146, s. 148; BOA.MAD.d.10323, s.129, s.130; BOA.MAD.d.10325, s.40; BOA.MAD.d.10326, s.135; BOA.MAD.d.10329, s.127; BOA.MAD.d.10177, s.34-35; BOA.MAD.d.10332, s.135; BOA.C.BH.149/7116 (14 Zilkade 1149/16 Mart 1737); BOA.MAD.d.3864, s.146-147; BOA.MAD.d.3864, s.146-174; BOA.MAD.d.10338, s.129; BOA.MAD.d.10340, s.134.

¹⁸² Bkz. Grafik 1.

¹⁸³ Gökpınar, "Varadin Seferinde Organizasyon", s.288-289.

¹⁸⁴ BOA.D.BŞM.KNP.3/59.

¹⁸⁵ BOA.MAD.d.10365, s.196.

hareketle Yorgaki'nin ileri yaşıta olmasından dolayı bu işten yavaş yavaş çekildiği anlaşılmaktadır.

Netice itibarıyla bu dönemde Gelibolu'da peksimet üretiminde Bulgaroğlu Yorgaki adlı birisi ortaya çıkmıştır. Ancak önemli olan bu işin istikrarlı bir şekilde sürdürülebilmesidir. Söz konusu istikrarın sağlanabilmesi için de uygun fiyatta, herhangi bir kusuru olmayan peksimetler hazırlanması gerekmektedir. Bu anlamda ailenin diğer fertlerinin mesleği devam ettirip ettiremedikleri ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır. Şimdiye kadar açıklananlardan hareketle Yorgaki'nin bir "öncü" olarak kendisini gösterdiği ve 16.000 kantara çıkacak kadar üretim yaparak devletin güvenini kazanmaya başladığı görülmüştür.

2.2 Bulgaroğlu Drako'nun İlk Devri ve Üretim Faaliyetleri (1741-1755)

1741 yılının şubat ayında artık Bulgaroğulları adına üretimi yapan kişi Drako olarak gözükmektedir.¹⁸⁶ Bundan böyle Yorgaki'nin boşluğunu o dolduracak ve uzun yıllar devlet donanması için üretimi kendisi yapacaktır.

Drako'nun devrinde de üretim bedelleri farklı bölgelerdeki gelirlerden karşılanmıştır. Söz gelimi 1742'de o yılki peksimet pişirme ücretinin istabl-ı amirenin evvel ve sani kollarına bağlı olan Voynukan vergilerinden ve aşardan karşılanması kararlaştırılmıştır. Geriye kalan kısmının da Kocaeli'nde Süleyman Efendi adlı bir şahsın elindeki İznikmid un kapanı ve meyve mukataasından tahsil edilmesi istenmiştir.¹⁸⁷

Bulgaroğlu Drako ile birlikte Gelibolu'da peksimet üretim hacminde bir artış olduğu görülmektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bir husus da selefi Yorgaki ile mukayese edildiğinde bu devre ait daha fazla kaynağın bugüne ulaşabilmesi sebebiyle üretimdeki bir artış varmış gibi bir intiba ortaya çıkartabileceğidir. Mesela 3000 veya 6000 kantar şeklinde seyreden peksimet tabhı belli yıllarda 14.000 kantara ve hatta 20.000 kantara kadar çıkmıştı.¹⁸⁸ İfade edilmesi gereken bir diğer nokta ise bu gibi

¹⁸⁶ BOA.MAD.d.3389, s.140

¹⁸⁷ BOA.AE.SMHD.I.157/11742 (1 Cemaziyelahir 1155/3 Ağustos 1742) ve BOA.AE.SMHD.I.157/11743 (6 Safer 1159/ 28 Şubat 1746).

¹⁸⁸ BOA.AE.SMHD.I.108/7714 (23 Cemaziyevvel 1156/15 Temmuz 1743); BOA.MAD.d.10344, s. 137.

yüksek miktardaki üretimlerde sorunların ortaya çıkabileceğiydi. Gerekli miktarda buğdayın zamanında tedarik edilememesi bunların başında gelmekteydi. Bu gibi durumlarda Tekirdağ ve Keşan civarından gerekli malzemenin satın alınması gerekiyordu. Yine bazı zamanlarda peksimethaneye ulaştırılması için bölgedeki miri buğdayın da devreye girmesi söz konusuydu.¹⁸⁹ Bu durumla birlikte ortaya çıkan diğer bir mesele de Bulgaroğulları'na verilecek olan 28 akçelik pişirme bedeliydi. Buna dair bir örnek de 1743 yılından gelmektedir: Enez ve çevresinden üç ayrı yerden 50.000 kilelik buğday alınması planlanmıştı. Bunun 15.000 kilesi ile Drako bir miktar peksimeti hazırlamıştır, fakat sunduğu arzuhalde geriye kalan 35.000 kile buğdaydan da peksimeti fırınlatabilmesi için ödemenin yapılmasını istemektedir. Bunun üzerine bu acil ihtiyaç maddesinin üretimi için konu baş muhasebeye sevk edilmiş ve buradan çıkan karar gereğince ödemenin yapılması istenmiştir.¹⁹⁰

Drako'nun ürettiği peksimetlerin pişirme ücretleri yine muhtelif bölgelerin mukataa gelirlerinden karşılanmaya devam ediyordu; daha ilerleyen yıllar için Hacı Halil Efendi ve Halil'in elinde bulunan Erzurum'da sakin aşiret mukataaları buna örnek olarak verilebilir.¹⁹¹ Bazı durumlarda bu gibi ödenekler peksimet üretimi için gerekli olan malzemenin yani buğday veya unun tedariki için de sarf edilebilirdi. 1748 yılında Keşan, Malkara, Hayrabolu, Şarköy ve Ferecik'ten alınacak olan 5000 kile buğdayın ücretlerinin Gelibolu cizyesinden karşılanması buna bir örnek teşkil edebilir.¹⁹²

Bulgaroğlu Drako'nun bu aktif üretiminin 1755 yılına kadar sürdüğü görülmektedir.¹⁹³ Fakat bu tarihten sonra artık onun adı Bulgaroğulları ailesinden diğer kişilerle birlikte anılacaktır. Bunda Drako'nun yaşlanması ve işe tek başına devam edememesi etkili olmuş olmalıdır. Bu sebeple onun devri aslında kendi arasında iki ayrı kısımda ele alınabilir. İlki 1741'den 1755'e kadar gelen dönem, ikincisi ise bu yılı takiben diğer aile fertleri ile peksimet üretimine devam ettiği süreçtir. Drako'nun tam olarak hangi tarihten itibaren mesleğini akrabalarıyla ortak olarak ifa ettiği bilinmemektedir. Bunun tespitindeki en büyük karışıklık ise kaptanların teslim aldıkları

¹⁸⁹ BOA.C.BH.227/10575 (25 Ramazan 1555/ 23 Kasım 1742); BOA.AE.SMHD.I.107/7671 (25 Ramazan 1155/ 23 Kasım 1742).

¹⁹⁰ İçerisinde arzuhalde birlikte kararın bulunduğu ve 15.000, 25.000 ve 10.000 kilelik hınta alımlarına dair kayıt için bkz. BOA.AE.SMHD.I.108/7714 (23 Cemaziyelevvel 1156/15 Temmuz 1743).

¹⁹¹ Merdisi (?) aşiretine dair bu kayıt için bkz. BOA.AE.SMHD.I.157/11728 (3 Cemaziyelevvel 1157/14 Haziran 1744).

¹⁹² BOA.AE.SMHD.I.223/17690 (16 Şevval 1161/9 Ekim 1748).

¹⁹³ BOA.MAD.d.10357. s.186.

peksimetre mukabil aileye verdikleri temessüklerdeki tanımlamaların belirsizliğidir. Bu kayıtlarda bazen isim geçmekle birlikte genellikle “Bulgaroğulları”, “Bulgaroğlu” gibi adlandırmalar vardır veya bazen de sadece Gelibolu’dan peksimetin alındığı ifade edilmiş ve anonim bir tanımlamaya yer verilmiştir.¹⁹⁴

Bu aşamada Drako’nun ikinci evresine geçmeden önce ilk evrenin bir muhasebesi ve değerlendirmesi yapılmalıdır. Drako’nun devrinde Gelibolu’nun donanma için peksimet sağlama hacminde de bir artış olduğu görülmektedir. O halde peksimet tedariki noktasında bu bölgenin İstanbul’un bir periferisi veya daha doğru bir tabirle “yedeği” olmaktan çıktığı düşünülebilir mi, yoksa peksimet tedariki konusunda farklı bir işleyiş mi hakimdi? Akdeniz’e açılacak kalyonlar için mercimek, zeytinyağı, pirinç ve de bu bağlamda peksimet tedarikindeki nicel veriler bu soruyu belirli ölçüde cevaplandıracak mahiyettedir.¹⁹⁵

Akdeniz’e yelken açacak olan Hüma-yı Bahri kalyonun katibi gemi personeli için 485 kantar peksimetin gerektiğini bildirir ve Baş Muhasebe’den yapılan hesaplamalar neticesinde bunun 285 kantarının İstanbul’daki Salih Çelebi’den geriye kalan 200 kantarın da Bulgaroğulları’ndan karşılanmasına karar verilir.¹⁹⁶ Mesudiye ve Tuhfetü’l-Müluk kalyonları için de benzer bir orantı mevcuttur; 1482 kantarın 950’si Salih Çelebi’den geriye kalan 532 kantarını Gelibolu’dan karşılanacaktır.¹⁹⁷ Yani ilk durum için yaklaşık %40’lık, ikincisi için de %35’lik bir pay söz konusudur. Bu kayıtlar aslında Gelibolu peksimethanesinin durumuna işaret eder; İstanbul ile mukayese edilirse oranın peksimet üretiminde önüne geçtiği gibi bir önerme en azından eldeki verilerle iddia edilemez. Çünkü devlet pratiği ve işleyişi peksimetin gerektiği durumlarda veya gemiler denize açılacağına hal-i hazırda nerede, ne kadar peksimet varsa onu tedarik etme üzerine kuruludur. Bu yapılırken de ilerleyen zamanlardaki planlamalar da hesap edilerek Gelibolu’dan verilecek peksimet miktarı belirlenirdi. Dolayısıyla peksimet üretim hacmindeki artış, peksimethanelerin işleyişi arasında mukayese etme imkanı verse de farklı peksimethanelerden gemilere peksimet yüklenmesi ile ilgili veriler bu türden bir bilgi vermemektedir. Bir diğer ifadeyle, farklı şehirlerden kalyonlara tahmil

¹⁹⁴Birkaç örnek için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.3/103; BOA.D.BŞM.KNP.3/128; BOA.D.BŞM.KNP.3/120; BOA.D.BŞM.KNP.3/123; BOA.D.BŞM.KNP.3/125; BOA.D.BŞM.KNP.3/137.

¹⁹⁵ Gelibolu özelinde baruthane temelli böyle bir mukayeseye gidilebileceği gibi burada konunun sınırları aşmamak için sadece peksimet çerçevesi esas alınmıştır.

¹⁹⁶ BOA.AE.SMHD.I.177/13785 (24 Safer 1158/28 Mart 1745).

¹⁹⁷ BOA.AE.SMHD.I.195/15266 (28 Muharrem 1159/20 Şubat 1746).

edilen peksimetler peksimethaneler arasında üretim hacmine yönelik bir karşılaştırma yapmaya imkan tanımamaktadır. Bu karmaşık durumu somutlaştırmak için İstanbul'dan Bulgaroğulları'na gönderilen emirlerden düzenlenen bir tabloya bakılabilir.

Tablo 1: Gemilere Taksim Edilen Peksimet Miktarı Tablosu¹⁹⁸

Yıl (Miladi)	Kalyonlar Katibinin Adı	Kalyon/Gemi Adedi	Verilecek Peksimet Miktarı (Kantar)	İstanbul'dan Verilen Peksimet (Kantar)	Gelibolu'dan Verilen Peksimet (Kantar)
1746 ¹⁹⁹	Ahmed Efendi	2	1482	950	532
1746 ²⁰⁰	Ahmed Efendi	3	2448	1648	800
1748 ²⁰¹	Ahmed Efendi	1	642	442	200
1748 ²⁰²	Ahmed Efendi	1	696	496	200
1749 ²⁰³	Hacı Mustafa Efendi	1	696	596	100
1751 ²⁰⁴	Ali Efendi	1	648	548	100
1751 ²⁰⁵	Derviş Mehmed Efendi	1	706	606	100
1751 ²⁰⁶	Derviş Mehmed Efendi	1	650	550	100
1754 ²⁰⁷	Daniş Süleyman	1	706	506	200

¹⁹⁸Bu tabloya ilave edilemeyen başka veriler de mevcuttur. Bazı belgelerde kalyon katibinin bildirisi üzerine Gelibolu'dan hangi gemiye kaç kantar peksimet verileceği bildirilmiş, ancak İstanbul'dan ne kadar peksimet verildiğine dair bu verileri tamamlayıcı olan bilgilere ulaşamadığı için bunlar tabloya dahil edilmemiştir. Sadece Gelibolu'ya ait olan kayıtlar için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.4/57; BOA.D.BŞM.KNP.4/68; BOA.D.BŞM.KNP.4/69; BOA.D.BŞM.KNP.4/139; BOA.D.BŞM.KNP.6/1; BOA.D.BŞM.KNP.5/9; BOA.D.BŞM.KNP.5/109; BOA.D.BŞM.KNP.5/180; BOA.D.BŞM.KNP.6/45; BOA.D.BŞM.KNP.6/83; BOA.D.BŞM.KNP.7/53; BOA.D.BŞM.KNP.7/120

¹⁹⁹ BOA.D.BŞM.KNP.4/22.

²⁰⁰ BOA.D.BŞM.KNP.4/25.

²⁰¹ BOA.D.BŞM.KNP.4/58. Ayrıca bkz. BOA.D.BŞM.KNP.4/61

²⁰² BOA.D.BŞM.KNP.4/62. Bu 496 kantarın 90 kantarının Tersane-i Amire ambarından geriye kalan miktarı da kalyonlar ekmekçibaşısı Salih Çelebi'den karşılanması istenilmiştir.

²⁰³ BOA.D.BŞM.KNP.4/76.

²⁰⁴ BOA.D.BŞM.KNP.4/108.

²⁰⁵ BOA.D.BŞM.KNP.4/122.

²⁰⁶ BOA.D.BŞM.KNP.4/125.

²⁰⁷ BOA.D.BŞM.KNP.5/5.

	Efendi				
1755 ²⁰⁸	Daniş Süleyman Efendi	1	706	456	250
1756 ²⁰⁹	Daniş Süleyman Efendi	5	5046	3546	1500
1758 ²¹⁰	Süleyman Efendi	6	2000	0	2000
1759 ²¹¹	Ebussuud Efendi	14	8866	7666	1200
1759 ²¹²	Osman Efendi	4	650	0	650
1770 ²¹³	(İsim belirtilmemiş)	2	1384	1000	384
1787 ²¹⁴	(İsim belirtilmemiş)	1	80	10	70
1787 ²¹⁵	(İsim belirtilmemiş)	1	1710	1210	500
1787 ²¹⁶	(İsim belirtilmemiş)	8	1792	1567	225
1787 ²¹⁷	Ahmed Efendi	1	371	116	255
1792 ²¹⁸	(İsim belirtilmemiş)	*** ²¹⁹	34.000	28.000	6000

Tablo 1-Devam

Bu tablodan görüleceği üzere bir gemiye İstanbul'dan veya Gelibolu'dan eşit miktarda peksimet taksimatı söz konusu değildir. Bir diğer ifadeyle, peksimet dağıtımında bu iki önemli peksimet üretim yeri için sabit bir orandan bahsedilemez. Bundan ziyade o anki gereklilikler göz önüne alınarak Gelibolu'dan veya İstanbul'dan kaç kantar peksimetin gemilere yükleneceği belirlenmiştir. Bu anlamda tahmil edilen peksimet oranlarından hareketle Gelibolu ile İstanbul arasında bir mukayese yapılamaz. Dolayısıyla tüm bu İstanbul ve Gelibolu peksimetçiliğindeki karşılaştırmadan hareketle devletin “yedekli

²⁰⁸ BOA.D.BŞM.KNP.5/21.

²⁰⁹ BOA.D.BŞM.KNP.5/30; BOA.D.BŞM.KNP.5/142.

²¹⁰ BOA.D.BŞM.KNP.5/92.

²¹¹ BOA.D.BŞM.KNP.5/114.

²¹² BOA.D.BŞM.KNP.6/43.

²¹³ BOA.D.BŞM.KNP.6/48.

²¹⁴ BOA.D.BŞM.KNP.7/16.

²¹⁵ BOA.D.BŞM.KNP.7/46.

²¹⁶ BOA.D.BŞM.KNP.7/33.

²¹⁷ BOA.D.BŞM.KNP.7/34. Ahmed Efendi Kalyonlar Katibi değil Kalyonlar Ruznamçe İkinci Halifesi olarak kaydedilmiştir.

²¹⁸ BOA.D.BŞM.KNP.7/134.

²¹⁹ Bu deryaya açılan bir sefer-i hümayun olduğu için yüksek miktarda peksimet hazırlanmıştır, ancak gemi sayısına ulaşamamıştır.

çalışma sistemini”ni benimsediği görüşmüştür. Yani donanmaya verilen peksimetin büyük bir kısmı İstanbul’dan karşılanırsa da devlet kendisini güvenceye almak, İstanbul’daki peksimet üretimini takviye etmek ve Gelibolu gibi eski bir tersane merkezinin üretimini devam ettirmek istemiştir.

Kaptanların verdiği temessüklerden ve Gelibolu’ya giden emir belgelerinden Drako’nun kendisi hakkında da bazı çıkarımlar yapmak mümkündür. Ne Drako’dan önce bu görevde olan Yorgaki’nin ne de ondan sonra gelen diğer aile fertlerinin el yazıları görülememektedir, ancak Drako’nun aktif olarak çalıştığı zaman diliminde bu belgelerin bir köşesine veya arkasına kendisinin bazı notlar aldığı anlaşılmaktadır. Daha gençliğine ve yaşlılığına (tamamen elden ayaktan düşmeden önceki devre ait) neredeyse tüm belgelerde kendi dilinde yani Rumca bazı ibareler mevcuttur ve kaligrafi de belgelerde birbirlerine benzemektedir.²²⁰ Bu Rumca yazılar aslında Drako’nun kendisi için tuttuğu küçük notlardan oluşmaktadır. Kaptanlar temessüklerde bazen gemi adlarını, ne kadar peksimet aldıklarını ve bunu hangi tarihte aldıklarını yazardı; Drako ise buradaki bilgileri adeta bir belge özeti haline getirerek ve formülize ederek kağıda geçirmiştir. Bunu daha iyi açıklayabilmek için birkaç örneğe bakılabilir.

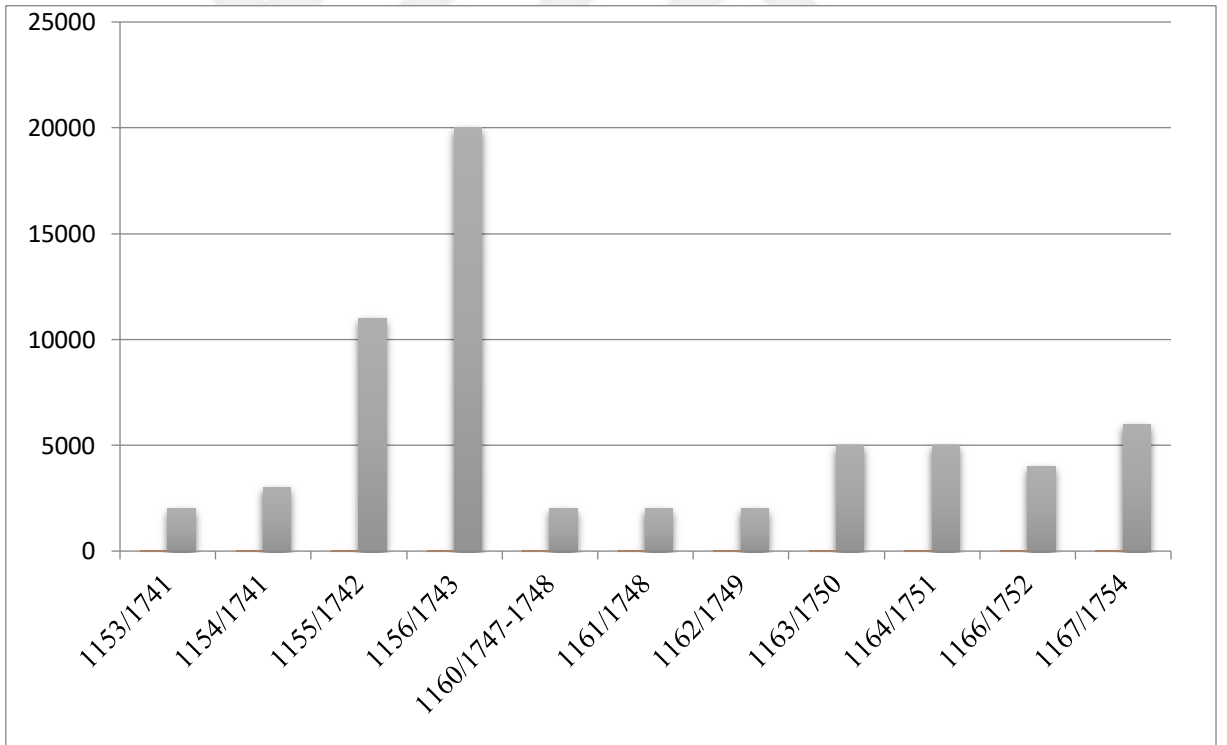
17 Eylül 1746’da Hacı Ahmed adlı bir kaptan donanmasının leventleri için Gelibolu’ya yanaşarak Bulgaroğlu Drako’dan 150 kantar peksimet almış ve bu teslimat mukabilinde gerektiğinde ilgili yere göstermesi için ona imzalı bir belge vermiştir. İşte bu temessük belgesinin arkasına, sol üstüne Rumca bazı notlar almıştır.²²¹ Burada Ahmet/d ismi ve 150 kantar peksimetin teslim edildiği yazılmıştır.²²² Bunların yukarı

²²⁰Cevdet-Bahriye tasnifine karışan bazı temessükler haricince Kalyon Peksimeti Dosyaları’nda Rumca ibarelerin olduğu tespit edilebilen belgelerden bazıları için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.4/23; BOA.D.BŞM.KNP.4/37; BOA.D.BŞM.KNP.4/36; BOA.D.BŞM.KNP.4/55; BOA.D.BŞM.KNP.4/56; BOA.D.BŞM.KNP.4/57; BOA.D.BŞM.KNP.4/59; BOA.D.BŞM.KNP.4/61; BOA.D.BŞM.KNP.4/63; BOA.D.BŞM.KNP.4/64; BOA.D.BŞM.KNP.4/65; BOA.D.BŞM.KNP.4/66; BOA.D.BŞM.KNP.4/68; BOA.D.BŞM.KNP.4/70; BOA.D.BŞM.KNP.4/71; BOA.D.BŞM.KNP.4/74; BOA.D.BŞM.KNP.4/80; BOA.D.BŞM.KNP.4/81; BOA.D.BŞM.KNP.4/82; BOA.D.BŞM.KNP.4/83; BOA.D.BŞM.KNP.4/84; BOA.D.BŞM.KNP.4/174; BOA.D.BŞM.KNP.4/175; BOA.D.BŞM.KNP.4/176; BOA.D.BŞM.KNP.4/177; BOA.D.BŞM.KNP.4/179; BOA.D.BŞM.KNP.4/181; BOA.D.BŞM.KNP.4/186; BOA.D.BŞM.KNP.5/1; BOA.D.BŞM.KNP.5/11; BOA.D.BŞM.KNP.5/24; BOA.D.BŞM.KNP.5/54; BOA.D.BŞM.KNP.5/58; BOA.D.BŞM.KNP.5/92; BOA.D.BŞM.KNP.5/109; BOA.D.BŞM.KNP.5/135; BOA.D.BŞM.KNP.5/136; BOA.D.BŞM.KNP.5/137; BOA.D.BŞM.KNP.5/139; BOA.D.BŞM.KNP.5/140; BOA.D.BŞM.KNP.5/141; BOA.D.BŞM.KNP.5/177; BOA.D.BŞM.KNP.6/2; BOA.D.BŞM.KNP.6/3; BOA.D.BŞM.KNP.6/23; BOA.D.BŞM.KNP.6/25; BOA.D.BŞM.KNP.6/30; BOA.D.BŞM.KNP.6/98; BOA.D.BŞM.KNP.6/99; BOA.D.BŞM.KNP.7/130.

²²¹ BOA.D.BŞM.KNP.4/36.

²²² “Ανχμετ (Ahmed) Καπεταν. Ουρσαλκεπ 150”.

doğru yazılması belgelerin katlandığında veya bir yerde muhafaza edildiğinde bu yazıların üste gelerek önceki bu peksimet yüklenmesi işlemlerini kolaylıkla takip edebilmek için başvuru bir uygulama olarak görülmektedir. Bir diğer ifadeyle Drako'nun ilerleyen zamanlarda işini kolaylaştırması için bir arşivleme yöntemi geliştirmesi söz konusudur. Benzer bir not tutma usulüne dair bir örnek daha vermek gerekirse daha ileri tarihli bir tanesine bakılabilir: 4 Şubat 1792 tarihli bir kayıta da bir gemi için Gelibolu'da Bulgaroğulları'nın 40 kantar peksimet vermeleri istenmiştir. Dolayısıyla burada durum teslim alınan bir peksimete karşılık verilen bir makbuzdan ziyade doğrudan merkezden Bulgaroğulları'nın eline gönderilen bir emirdir. Kağıdın aynı yüzünde, sol yukarıda, yine Rumca bazı ibareler mevcuttur ve burada da 40 kantar peksimet ibaresine ve muhtemelen geminin adına yer verilmiştir.²²³ Tüm bu örneklerden hareketle Drako'nun kendi işine yarayabilecek kadar veya mesleki yaşamını idame ettirebilecek kadar yazmayı bildiğini söylemek pek de yanlış olmayacaktır.

Grafik 2: Bulgaroğlu Drako'nun İlk Dönem Peksimet Üretim Grafiđi²²⁴

²²³ “Τζέμπλιτζε σαφινέ του κιρτζόγλου μπραήμ καπετάνο κεντρ 40” ibaresi için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.7/131

²²⁴ Tablodaki bilgiler şu kaynaklardan derlenmiştir: BOA.MAD.d.3389, s. 140; BOA.MAD.d.3388, s. 120; C.AS.940/40782 (18 Rebiülevvel 1154/3 Haziran 1741); BOA.MAD.d.9950, s. 97, s. 110, s. 102;

Bu ilk devre ait tablodan hareketle Yorgaki'de olduğu gibi dalgalanan bir üretim olduğu görülmektedir. Sefer-i hümayunlara bağlı olarak 20.000 kantara kadar çıkan peksimet üretimleri olmakla birlikte aile fertleri arasındaki tam tarihinin tespit edilmesinin güç olduğu geçişlerde üretimin nispeten düştüğü görülmektedir. Bu devirde de 28 akçelik üretim bedeline uyulmuştur ve bir kantar peksimet bu fiyattan hazırlanmıştır. Drako'nun Yorgaki'den sonra işi devraldığı yıllara ait 2000 ve 3000 kantarlar arasında seyreden üretim bunun bir tezahürüdür. Ancak yine de gözden kaçırılmaması gereken nokta bu verilerin ancak günümüze gelen kaynaklar ışığında düzenlendiği ve modern tarihçiliğe bu haliyle takdim edildiğidir. Arada kaybolan kaynaklar, bazı defterlerin sayfalarının eksik olması, tahrifattan ötürü sağlam veri sağlayamayan belgelerin var olabileceği gözden kaçırılmamalıdır.

Sonuçta Bulgaroğlu Drako'nun, Yorgaki'yi takiben 1741 ve 1755 yılları arasında Gelibolu'da yoğun bir peksimet üretimi vardır. Her ne kadar üretimde sabit bir peksimet miktarından söz edilemese de belli sefer dönemlerinde veya Akdeniz'deki ve Karadeniz'deki gemi artışının haricinde yaklaşık olarak 5000 kantarı geçmeyen bir üretim söz konusudur. Bu bakımdan bu niceliksel olarak az üretimin bu iş üzerinden Drako'ya ve Bulgaroğulları ailesine ne derecede kâr sağladığını tespit etmek şu an için zordur. Bununla birlikte bu dönemi asıl önemli kılan husus onun bu işi bir aile mesleği haline getirebilmiş olmasıdır. Devlet üretimin aksamadan yapılması için Yorgaki'nin halefi olan Drako'ya güvenmiş ve bu peksimet üretim vazifesini ona emaneten vermiştir. Drako devrinde de bunun aksamadan devam ettirilmesi aileye olan güvenin ve itibarın oluşmasında etkili olmuştur, bu bakımdan işin 1861 yılına kadar ailenin elinde kalması söz konusu itibarın bu dönemlerde oluştuğunu göstermesi açısından önem arz etmektedir. Kısacası Drako'nun bu ilk devri devlet adına peksimet pişirme vazifesinin ailede kalması açısından özel bir dönemdir.

BOA.D.BŞM.KNP.4/4; BOA.MAD.d.10344, s. 137, krş. 139; BOA.MAD.d.10346, s. 83; BOA.MAD.d.2844, s. 140; BOA.MAD.d.10350, s. 161-162; BOA.MAD.d.5456, s. 162; BOA.MAD.d.2833, s.170, ayrıca önceki üç yılla birlikte ele alınan hesaplama için bkz. aynı defterde s. 171; s. BOA.MAD.d.10356, s. 208.

2.3 Bulgaroğlu Drako'nun İkinci Devri: Kardeşlerle Ortaklık (1755-1791)

Bulgaroğlu Drako'nun Yorgaki'nin işten çekilmesinden sonra 12 Şaban 1168 (24 Mayıs 1755) tarihli bir kayda göre işi tek başına yürüttüğü, ancak bu tarihten sonra artık diğer isimlerle birlikte anıldığı görülmektedir. Dolayısıyla Drako'nun dönemi, yaşlandığı için peksimet üretimine diğer akrabalar katılmadan önceki süreç ve bu ortaklıkla beraber süren devir olmak üzere iki ayrı zaman dilimine ayırmıştık. Bu ikinci dönemin 1755 itibarıyla başladığını söylemek mümkündür. Zira 1755'de artık Drako'ya yardımcı olan kişi olarak Nikolaki devreye girmiştir.²²⁵ Ertesi yıl aralarına Drako'nun küçük kardeşi olan Konstantin de katılmıştır ve artık Bulgaroğulları resmi belgelerin ifadesiyle “Gelibolu'da miri kalyonlar habbazı zimmiler” olarak geçmeye başlamıştır.²²⁶ Bu üç kardeş uzun yıllar devlet için gerekli peksimeti üretecektir; ancak burada var olan bir karmaşadan bahsedilmelidir.

Devletin Baş Muhasebeden üretilen belgelerinde bundan böyle isimler daima üçlü haliyle “Nicolaki, Drako ve Konstantin” olarak bir ortaklığa işaret edecek şekilde geçmektedir. Bununla birlikte kaptanların verdiği temessüklerde bu üç ismin birlikte anıldığı durumlar çok daha azdır²²⁷; bunun yerine bu aile üyelerinden sadece birisinin (genellikle Nicolaki'nin) adı zikredilmiştir. Hatta zaman zaman bu üç isimden farklı olarak babaları olan Bulgaroğlu Yorgaki'nin de işte dahlinin olduğu anlaşılmaktadır. İşte bu durum ailedeki üretim ilişkilerini, aile işi hiyerarşiyi anlamlandırma açısından bir muğlaklık yaratmaktadır. Devlet belgelerinde Nicolaki, Drako ve Konstantin'in adlarının birlikte anılması resmen bu işte devlet nazarında onların görevli olduğu anlamına gelmektedir. Fakat kaptanların temessüklerindeki isimler için eldeki verilerle ancak bazı spekülasyonlar yapılabilir. Bu belgelerde diğer isimler geçse de ağırlıklı olarak Nicolaki'nin adı anılmıştır.²²⁸ Diğerlerinde ise sadece “Bulgaroğlu” veya çoğul

²²⁵ BOA.MAD.d.10357, s. 186. Nicolaki'nin Yorgaki'nin büyük oğlu olduğu bilgisi ilerleyen tarihli bir aile tartışmasında geçmektedir, bkz. BOA.MAD.d.10365, s. 196.

²²⁶ Konstantin'in küçük kardeşi olduğu uzun yıllar sonra aile arasında bir miras davasıyla ilgili kayıta geçmektedir. Dolayısıyla burada adeta bir “yapboz” parçasının birleştirilmesi gibi bilgi geçmişe uyarlanarak sunulmuştur. İlgili aile tartışmasına daha sonra değinilecektir, yine de ilgili belge için bkz. BOA.C.BH.173/8163 (27 Cemaziyelahir 1205/3 Mart 1791).

²²⁷ Kaptanların aileye verdikleri belgelerden üç ismin de geçenleri şunlardır: BOA.D.BŞM.KNP.6/39; BOA.D.BŞM.KNP.6/35

²²⁸ Nicolaki'den peksimeti teslim aldıklarına dair kaptanların verdikleri temessükler için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.5/142; BOA.D.BŞM.KNP.5/152; BOA.D.BŞM.KNP.5/154

haliyle “Bulgaroğulları” olarak bir tanımlama yapılmıştır.²²⁹ Bazen de merkezden çıkan belgelerde geçmeyen Bulgaroğlu Yorgaki isimli birisinden peksimet aldıklarını yazmışlardır.²³⁰ Tüm bu veriler ışığında işletmeyle ilgili olarak bu karmaşık durumu açıklığa kavuşturmak gerekmektedir.

Öyle görülüyor ki resmen üretimi yapanlar –İstanbul’un ürettiği belgelerde geçmesine bağlı olarak- büyük kardeş Nikolaki, Drako ve Konstantin, yani bu üç kardeşlerdir. Bazıları peksimethanede üretim yaparken veya o esnada iş başında değilken, bunları gerektiğinde limana götürerek kaptanlara teslim eden ise Drako’dan ziyade genellikle Nikolaki’dir. Nitekim babaları olan Yorgaki’nin yaşlı olduğu düşünüldüğünde şöyle bir gerçek ortaya çıkacaktır: Drako işin başında, adeta bir usta gibi bu işi idare etmekte ve Nikolaki ile diğer kardeşleri olan Konstantin’e işi öğretmektedir. Erzakları biten veya denize açılacak olan kaptanlar için de peksimethaneden gerekli miktarda peksimeti alarak limana götüren ve gemilere teslim eden kişi de Nikolaki’dir. Bu sebeple oradaki üç üreticiyi tanımayan veya onları yakinen bilmeyen kaptanlar da –ki bunlar çoğunluktadır- sadece tek bir ismi zikretmişlerdir. Yani onlar peksimeti teslim alırken Nikolaki’yi gördükleri için onun adını ilgili belgeye yazmışlardır. Yorgaki ise o esnada devlet nazarında üretim yapmayan, ancak önceki kuşaktan gelen ve belki de onlara işi öğreten bir simadır, bundan dolayı hala onun adının anılması belgelerin dilinden kaynaklıdır.

1758 yılı Bulgaroğulları ailesi için kötü bir yıl olmuştur, çünkü ailenin tespit edilebilen ilk ferdi olan ve işi oğullarına devreden Bulgaroğlu Yorgaki ölmüştür. Onun ölümüyle birlikte peksimet üretiminde bir karışıklık ortaya çıkmıştır. Yorgaki’nin son

²²⁹Kaptanların verdikleri ve teslim alınan kişinin sadece Bulgaroğlu haliyle “anonim” olarak geçtiği temessükler için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.5/147; BOA.D.BŞM.KNP.5/138; BOA.D.BŞM.KNP.5/142; BOA.D.BŞM.KNP.5/149; BOA.D.BŞM.KNP.5/151; BOA.D.BŞM.KNP.5/161; BOA.D.BŞM.KNP.6/4; BOA.D.BŞM.KNP.6/5; BOA.D.BŞM.KNP.6/6; BOA.D.BŞM.KNP.6/8; BOA.D.BŞM.KNP.6/9; BOA.D.BŞM.KNP.6/10; BOA.D.BŞM.KNP.6/12; BOA.D.BŞM.KNP.6/14; BOA.D.BŞM.KNP.6/15; BOA.D.BŞM.KNP.6/16; BOA.D.BŞM.KNP.6/18; BOA.D.BŞM.KNP.6/19; BOA.D.BŞM.KNP.6/20; BOA.D.BŞM.KNP.6/21; BOA.D.BŞM.KNP.6/22; BOA.D.BŞM.KNP.6/24; BOA.D.BŞM.KNP.6/26; BOA.D.BŞM.KNP.6/27; BOA.D.BŞM.KNP.6/28; BOA.D.BŞM.KNP.6/29; BOA.D.BŞM.KNP.6/30; BOA.D.BŞM.KNP.6/32; BOA.D.BŞM.KNP.6/36; BOA.D.BŞM.KNP.6/38; BOA.D.BŞM.KNP.6/34; BOA.D.BŞM.KNP.6/33; BOA.D.BŞM.KNP.6/40; BOA.D.BŞM.KNP.6/41; BOA.D.BŞM.KNP.6/52; BOA.D.BŞM.KNP.6/53; BOA.D.BŞM.KNP.6/54; BOA.D.BŞM.KNP.6/57; BOA.D.BŞM.KNP.6/58; BOA.D.BŞM.KNP.6/59; BOA.D.BŞM.KNP.6/74; BOA.D.BŞM.KNP.6/80; BOA.D.BŞM.KNP.6/82; BOA.D.BŞM.KNP.6/84; BOA.D.BŞM.KNP.6/85; BOA.D.BŞM.KNP.6/87; BOA.D.BŞM.KNP.6/88; BOA.D.BŞM.KNP.6/89; BOA.D.BŞM.KNP.6/98

²³⁰ Yorgaki’nin adının geçtiği temessükler için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.6/11; BOA.D.BŞM.KNP.6/13; BOA.D.BŞM.KNP.6/17; BOA.D.BŞM.KNP.6/31; BOA.D.BŞM.KNP.6/37.

dönemlerinde işi büyük oğlu Nikolaki ve kardeşi Drako'nun müştereken yaptıkları ifade edilmiştir, ancak Nikolaki aslında bunun kendi hakkı olduğunu ileri sürerek Drako'nun işe karışmamasını istemiştir.²³¹ Dolayısıyla şimdiye kadar Yorgaki'den sonra işi devam ettiren Drako'nun peksimet üretiminden el çektirilmesi söz konusu olmuştur. Bununla birlikte yeniden hal-i hazırdaki sistem devam ederek üç kardeş üretimi birlikte devam ettirmiştir.²³²

Böylece üç kardeşten en büyükleri Nikolaki, sonra Drako ve en küçük olan Konstantin babaları Yorgaki'den devraldıkları üretimi zaman zaman bazı ihtilafla olsa da devam ettirmiştir. Periyodik olarak her yıl donanmanın personel mevcuduna, sefere ve o yılki şartlara bağlı olarak farklı miktarlarda peksimet hazırlamışlardır. Yine burada bir kantar peksimete 28 akçe pişirme ücreti ödenmesi söz konusudur. Ancak neredeyse baştan beri devam eden bu sabit pişirme bedeli 1769 yılında değişmiştir; devlet bir zam yapma yoluna giderek her bir kantar için 12 akçelik bir artış yapmış ve bir kantar peksimetin üretimi için 40 akçe ödemeye başlamıştır.²³³ Dolayısıyla 28 akçelik pişirme bedeli %42-43'lük bir artışla 40 akçeye çıkarılmıştır. Bu birim fiyattaki artış yüksek miktarda üretim bazında düşünüldüğünde bir kâr sağlayacaktır. Yani söz gelişi 2000 kantarlık bir peksimet üretimi olsa dahi bu tarihten önce 56.000 akçe ödenmesi yerine artık 80.000 akçe ödenmesi gerekecektir. Demek ki 24.000 akçelik veya o devrin piyasadaki para birimiyle 200 kuruşluk bir fark ortaya çıkmıştır. O halde şimdiye kadar yıllardır 28 akçeden hazırlanan peksimetin birim fiyatında 12 akçelik bu artışın sebebi nedir?

Genellikle belgelerde sesleri fazla duyulmayan Bulgaroğulları'nın bir arzuhaline atıflar yapılması bu soruyu cevaplayacak mahiyette bilgiler içermektedir. Buna göre normalde 28 akçeye üretimin yapıldığı, ancak odun, saman, fırın ve değirmen isticarı bedelinin fazlalığı konusuna dikkat çekilmiştir.²³⁴ Her halde uzun yıllardır bazı genel sorunlarla karşı karşıya kalmakla beraber üretimi aksatmadan sürdüren bir aile olmaları sebebiyle devlet bu isteği geri çevirmemiş olabilir. Ayrıca değişen iktisadi koşullar da göz önüne alındığında böyle bir talebin makul olduğu söylenebilir. Çünkü birkaç yıl sonrasına ait bir kayıta İstanbul'da ekmekçibaşı olan Seyyid Ali'nin de bir kantarını

²³¹ BOA.MAD.d.10365, s.196.

²³² Krş. BOA.MAD.d.10365, s.197-198.

²³³ BOA.MAD.d.4629, vr.99b/s.274.

²³⁴ Gösterilen yer.

daha yüksek bir meblağdan, 60 akçeden, ürettiği görülmektedir.²³⁵ Netice itibariyle 1769 yılı peksimet pişirme fiyatında önemli bir değişime karşılık gelmektedir. Her ne kadar sadece bir yıl için yeniden 28 akçeye dönüldüğü görülse de artık uzun vadede bu 40 akçelik fırınlama bedeli devam edecektir.²³⁶

Tablo 2: Bulgaroğulları Nikolaki, Drako ve Konsantin'in Peksimet Üretim Tablosu

Yıl (Hicri/Miladi)	Bir Kantarlık Üretim Bedeli (Akçe)	Üretilen Peksimet Miktarı (Kantar)
1168/1755 ²³⁷	28	6000
1169/1756 ²³⁸	28	2000
1170/1757 ²³⁹	28	1000
1171/1757- 1758 ²⁴⁰	28	1500
1172/1758 ²⁴¹	28	9000
1173/1760 ²⁴²	28	3000
1176/1763 ²⁴³	28	2000
1178/1764 ²⁴⁴	28	2000
1179/1766 ²⁴⁵	28	2000
1181/1767 ²⁴⁶	28	2000
1182/1768 ²⁴⁷	40	5000

²³⁵ BOA.MAD.d.10392, s.220; BOA.MAD.d.10395, s.226. Yine de bu hususta İstanbul'daki işçi ücretleri piyasasının Gelibolu'ya nazaran daha pahalı olabileceği de gözden kaçırılmamalıdır.

²³⁶ Hicri 1189 yılına ait söz konusu istisna için bkz. BOA.MAD.d.10395, s. 232.

²³⁷ BOA.MAD.d.10357, s. 186.

²³⁸ BOA.MAD.d.10359, s. 238.

²³⁹ BOA.MAD.d.10360, s. 220.

²⁴⁰ BOA.MAD.d.10364, s.232.

²⁴¹ BOA.MAD.d.10365, s.196-198.

²⁴² BOA.MAD.d.10368, vr.113/b.

²⁴³ BOA.MAD.d.10371, vr.112/b/s.222.

²⁴⁴ BOA.MAD.d.10376, s.191.

²⁴⁵ BOA.MAD.d.10378, s.194; BOA.AE.SMST.III.62/4573 (29 Zilhicce 1179/8 Haziran 1766).

²⁴⁶ BOA.MAD.d.4005, s.188.

²⁴⁷ BOA.MAD.d.4629, vr.99/b/s.274; BOA.C.BH.102/4905 (15 Cemaziyelahr 1182/27 Ekim 1768); BOA.CH.242/11236 (17 Şaban 1182/27 Aralık 1768).

1184/1770 ²⁴⁸	40	15.000
1185/1771 ²⁴⁹	40	10.000
1186/1773 ²⁵⁰	40	8000
1187/1774 ²⁵¹	40	9000
1189/1775 ²⁵²	28	3000
1190/1776 ²⁵³	40	9000
1191/1777 ²⁵⁴	40	5000
1192/1778 ²⁵⁵	40	8000
1193/1779 ²⁵⁶	40	3000
1194/1780 ²⁵⁷	40	2000
1195/1781 ²⁵⁸	40	7000
1196/1782 ²⁵⁹	40	8000
1198/1784 ²⁶⁰	40	8000
1199/1785 ²⁶¹	40	8000
1201/1786 ²⁶²	40	10.000
1202/1788 ²⁶³	40	15.000
1204/1789 ²⁶⁴	40	10.000

Tablo 2 -Devam

²⁴⁸ BOA.MAD.d.10386, vr.70/b, s.246.

²⁴⁹ BOA.MAD.d.10388, s.233, s.236.

²⁵⁰ BOA.MAD.d.3014, s.214.

²⁵¹ BOA.MAD.d.10391, s.216, s.225; BOA.AE.SMST.III.165/12955 (19 Zilkade 1187/1 Şubat 1774).

²⁵² BOA.MAD.d.10395, s.232.

²⁵³ BOA.MAD.d.10396, s.232, s.234.

²⁵⁴ BOA.C.BH.265/12252 (28 Şaban 1191/1 Ekim 1777); BOA.C.BH.260/12015 (12 Cemaziyelahir 1192/8 Temmuz 1778).

²⁵⁵ BOA.MAD.d.10398, s.255; BOA.C.BH.260/12015 (12 Cemaziyelahir 1192/8 Temmuz 1778)

²⁵⁶ BOA.MAD.d.3988, s. 276-277; BOA.C.BH.199/9328 (3 Safer 1193/20 Şubat 1779).

²⁵⁷ BOA.MAD.d.4122, s.208.

²⁵⁸ BOA.C.BH.122/5931 (7 Zilhicce 1195/24 Kasım 1781).

²⁵⁹ BOA.C.BH.107/5170 (7 Cemaziyelahir 1196/20 Nisan 1782) krş. BOA.C.BH.169/7989 (22 Şevval 1196/30 Eylül 1782); BOA.C.BH.86/4112 (3 Zilkade 1196/10 Ekim 1782); BOA.C.BH.211/9842 (4 Zilkade 1196/11 Ekim 1782).

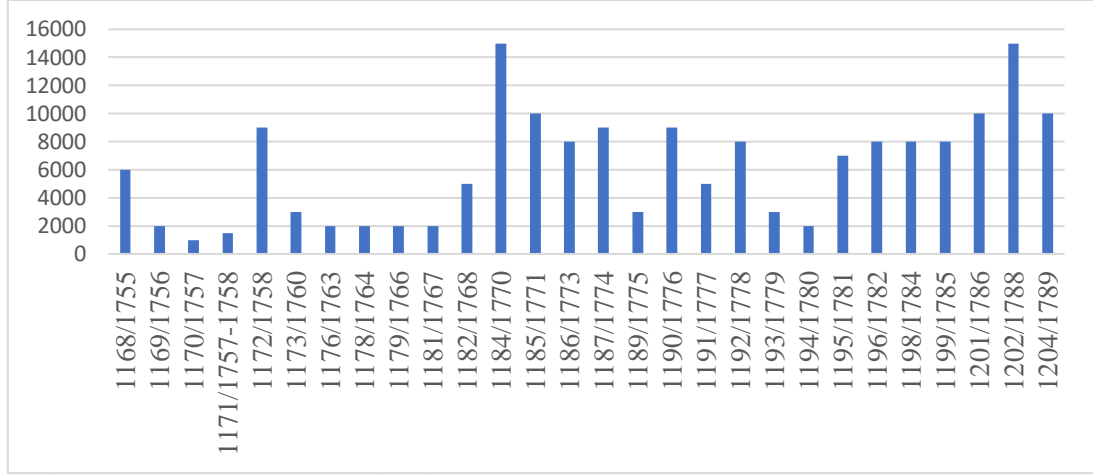
²⁶⁰ BOA.MAD.d.4375, s.258; BOA.C.BH.246/11423 (28 Şaban 1198/17 Temmuz 1784).

²⁶¹ BOA.C.BH.263/12136 (22 Rebiülahir 1199/4 Mart 1785).

²⁶² BOA.MAD.d.10412, s.282; BOA.C.AS.930/40238 (10 Rebiülevvel 1201/31 Aralık 1786); BOA.C.BH.256/11837 (13 Rebiülahir 1201/2 Şubat 1787).

²⁶³ BOA.C.ML.707/28858 (17 Cemaziyelahir 1202/25 Mart 1788).

²⁶⁴ BOA.MAD.d.10415, vr.133a/s.290; BOA.AE.SSLM.III.247/14352 (11 Rebiülevvel 1204/29 Kasım 1789); BOA.AE.SSLM.III.130/7883 (17 Rebiülevvel 1204/5 Aralık 1789).

Grafik 3: Bulgaroğulları Nikolaki, Drako ve Konstantin Dönemindeki Peksimet Üretim Grafiği

Bu dönemde de ödemelerde zaman zaman sorunlar ortaya çıkmıştır. Önceki devirlerdeki örneklerden farklı olması için toplu ödemelerle ilgili bir soruna bakılabilir. Buna göre yelken açan altı adet kalyona üç aylık peksimet verilmiş ve bu gemi kaptanları bunun yetmemesi üzerine bir üç aylık peksimeti daha Gelibolu'daki Bulgaroğulları'ndan almışlardır. Böylece iki taksit halinde üçer aylık olmak üzere toplamda altı aylık peksimet alınmış, ancak buna mukabil üretime dair bir ödeme yapılmadığı için Bulgaroğulları bir arzuhal sunmuştur.²⁶⁵ Bunun sonucunu takip etmek eldeki verilerle güç olsa da üretimin devam etmesinden hareketle söz konusu ödemelerin yapıldığı anlaşılabilir.

Bu ikinci devir için 1762'da Gelibolu'da ve 1766'da Mayıs ve Ağustos aylarında olmak üzere iki kez Marmara Denizi'nde deprem olmuştur. Gelibolu depremiyle ilgili detaylı bilgi olmasa da 1766'daki depremin İstanbul, Mudanya, İzmit, Tekirdağ ve Gelibolu'da çok etkili olduğu bilinmektedir. Hatta raporlar Gelibolu'da yaşanabilir bir ev kalmadığını, birçok caminin harap olduğunu, tersane gözlerinin çatı ve duvarlarının ve de baruthanenin ağır hasarlar aldığını göstermektedir. Yine bu depremde Seddülbahir ve Kilitbahir Kaleleri de zarar görmüştür.²⁶⁶ Hicri yıllara göre 1176 ve 1180 yıllarına denk gelen bu depremlerin Gelibolu'daki peksimet üretimine,

²⁶⁵ BOA.C.BH.171/8073 (25 Cemaziyelevvel 1205/30 Ocak 1791).

²⁶⁶ Nicolas N. Ambraseys ve Caroline F. Finkels, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas: A Historical Review, 1500-1800*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995, s. 134, s. 136-148.

Bulgaroğulları ailesine veya fiziksel olarak peksimethaneye bir etkisinin olup olmadığı eldeki kaynaklardan tespit edilememektedir. Her ne kadar 2000 kantar civarında seyreden bir peksimet üretimi varsa da bu düşük miktarı sadece bir depremle ilişkilendirmek makbul bir cevap olmayacaktır. Burada özellikle periyodik olarak takip eden Maliyeden Müdevver Defter serisinde bu yıllara ait defterlerin eksik olması söz konusu şiddetli depremlerin Gelibolu peksimethanesi ve dolaylı olarak da aile üzerindeki tesirlerini görmeyi engellemektedir.²⁶⁷ Ancak yine de beşeri faaliyetleri etkileyen ve genellikle insan merkezli oluşumlara odaklanılmasından dolayı gözden kaçırılan depremin (ve ayrıca diğer doğal afetlerin) herhangi bir bölgedeki menfi etkilerine odaklanmak gerekir. Çünkü bunlar tam manasıyla “bağımsız değişken” özelliğe sahiptir, yani dışarıdan müdahalelere açık olan olaylara ve durumlara (bağımlı değişken) etki edebilen bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan şu an için bu depremlerin Gelibolu’daki etkisini görmek mümkün değilse bunun bina varlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin olduğu söylenebilir. Ancak bunun kolay telafi edilebildiğini düşünmemek için de bir sebep bulunmaz.

Bulgaroğlu Drako’nun bu ikinci aşamada Konstantin ve Nikolaki ile ortaklığı neticesinde miri kalyonlar için uzun yıllar boyunca üretim yaptıkları görülmektedir. Süreç 1758’de babaları ve işin kurucusu olan Bulgaroğlu Yorgaki’nin kaybıyla başlayıp Drako’nun 1791 yılındaki ölümüne kadar devam etmiştir. Bu dönemde artık işin resmen ailenin monopolüne girdiği görülmektedir ve neredeyse birçok kaynakta (malienin ürettiği belgelerde ve kaptanların temessüklerinde de) “miri peksimetçi” olarak anılmaları söz konusu olmuştur. Bu anlamda ailenin itibarında bir yükselme olduğu ve artık Gelibolu’nun resmi peksimetçileri olarak öne çıktıkları anlaşılmaktadır.

2.4 Bulgaroğlu Yanaki ve Aile İçindeki Meseleler

Bulgaroğlu Drako’nun 1791’de ölmesiyle birlikte aile içerisinde bir karışıklığın ortaya çıktığı görülmektedir ve bu karışıklık da doğal olarak işte bazı aksamalara sebebiyet vermiştir. Söz konusu meseleye yönelik sayıca nispeten fazla belge olsa da bunların

²⁶⁷ Aynı şekilde Drako’nun ilk devrinde de 1752’de de Edirne merkezli bir deprem yaşanmış ve birçok yer hasar almıştır, ancak aynı muğlak durum ve kaynakların sessizliği bu olay için de geçerlidir. İlgili deprem için bkz. Ambraseys, Finkels, *The Seismicity of Turkey*, s. 120-124.

birçoğunda anlam kapalıdır, bu sebeple de aile içerisindeki durumu tam manasıyla izah etmek eldeki verilerle zordur. Yine de eldeki kaynaklardan istifade edilerek, onların nezaretinde bu sürece bakılabilir.

Anlaşıldığı kadarıyla aile içinde ortaya çıkan ilk mesele işletmenin vefatlar sonucu sahiplenilmesi noktasında tebarüz eder. Önceki bölümlerde işletmenin ilk sahibi olarak Yorgaki'nin yerini devralma vesilesiyle küçük bir anlaşmazlığın yaşandığından söz edilmişti. Bu defa ise Bulgaroğlu Drako'nun öldüğünü ve işin kendisine geçtiğini oğlu Bulgaroğlu Yanaki'nin bir arzuhali vesilesiyle öğreniyoruz.²⁶⁸ İlgili arzuhal üzerinde klasik dönem Osmanlı kalemîyesinin kullandığı tek bir belge üzerinde işlemlerin bitirilmesi ilkesine dayanan bir uygulama görülmektedir. Arzuhali yazan Yanaki, babası Drako'nun vefat ettiğini ve işin kendisine verilmesini talep etmiştir. Bu arzuhalin üzerine sonradan ilave edilen derkenardaki “Drako'nun yaşlılığından dolayı oğluya müştereken işi yürüttüğü” anlamındaki ibare de mevcuttur. Söz konusu derkenar önceden çıkan bir kararın bir sureti yani daha eski bir tarihe ait bir kararın, meselenin yeniden gündeme gelmesinden dolayı oraya kopya edilmiş şeklidir. O halde Bulgaroğlu Drako daha ölmeden önce ihtiyarladığı için işi tek başına yürütememiştir – ve muhtemelen ağabeyi ve diğer kardeşinin de aynı durumda olmasından dolayı- peksimet pişirme işini oğlu Yanaki ile müştereken yapmaya başlamıştır. Ancak 1791'de ölmesiyle Yanaki babasının mesleğinin kendisine geçmesini istemiştir.

Bulgaroğulları ailesi ile alakalı açıklanması gereken bir diğer nokta aile üyeleriyle ilgili isim karmaşasıdır, çünkü belgeyi hazırlayan katip benzer veya belki de ona yabancı gelecek isimlerin geçmesinden dolayı bu adları karıştırarak, birbirinin yerine kullanmıştır. Bu sebeple kişileri tanımlama noktasında bir karışıklık ortaya çıkmıştır.²⁶⁹ Aynı devre ait birden fazla kayıttan hareketle bu karmaşık durum şu şekilde giderilebilir: Bu devirde Bulgaroğlu Drako ve onun küçük kardeşi olan Bulgaroğlu Konstantin isimli ailenin iki ferdi vardı. Drako'nun ölümüyle onun vazifesine- arzuhalde görüldüğü üzere- oğlu Yanaki geçmek istemiştir. Dolayısıyla Konstantin, Yanaki'nin amcasıdır. Bunun haricinde Bulgaroğlu Konstantin'in de Yorgaki adlı bir

²⁶⁸ Bu arzuhal genellikle kaptanların temessüklerinin ve gemilere peksimet verilmesi için Gelibolu'ya gönderilen emirlerin bulunduğu Kalyon Peksimeti Dosyaları'nda bulunmaktadır. Bu dosyalarda genellikle arzuhal örneklerinin bulunmaması sebebiyle böyle bir izaha yer verilmiştir; bkz. BOA.D.BŞM.KNP.7/113.

²⁶⁹ İlgili belge için bkz. BOA.C.BH.173/8163 (27 Cemaziyelahir 1205/3 Mart 1791). Belgede özellikle Yorgaki ve Yanaki isimlerinin birbirinin alternatifi olarak kullanılması keyfiyeti vardır.

oğlu vardır; Yorgaki ile Yanaki amca oğullarıdır.²⁷⁰ İsimlere yönelik bu karmaşık durum izaha kavuşturulduktan ve “karakterler” takdim edildikten sonra asıl meseleye bakılabilir.

Drako'nun ölmesiyle aile içerisinde bir alacak davası ortaya çıkmıştır. Konstantin'in ve oğlu Yorgaki'nin alacakları vardır. 5568,5 kuruşluk bir borç ortaya çıkmış ve bu durumda da borcun Drako'nun 200 kese akçelik terekesinden yani geride bıraktığı maldan karşılanması yoluna gidilmiştir. Söz konusu borç buğday ve un alım satımından dolayı kardeşler arasındaki para alışverişinden kaynaklanmış olmalıdır. Aynı zamanda bu dava vesilesiyle Bulgaroğulları ailesinin kadın üyelerine dair ilk kez bir bilgi edinilebilmiştir. Vefat eden Bulgaroğlu Drako'nun Maria ve Zafriçe adlı iki kız kardeşinin olduğu görülmektedir. Kız kardeşler patriarkal sisteme göre düzenlenen ve dini inancına göre kategorize edilen bir dünyada²⁷¹ bu ikili “engel”i aşarak bu dava aracılığıyla kendilerini göstermiştir. Çünkü peksimet temin edilmesine dair kayıtlarda ailenin kadın üyelerinin adı geçmeyeceği için onlar formel anlatıda görünür değildir, ancak bu onların var olmadığı anlamına gelmez. Bu iki kız kardeş olan Maria ve Zafriçe alacakları olan 3300 kuruşun ödenen 700 kuruştan geriye kalan 2600 kuruşunu istemektedir.²⁷²

Tüm bu karışık aile içi maddi ilişkiler neticesinde vuku bulan meselelerin bir bakıma halli vazifenin Drako'nun ölmesiyle onun yerine talip olan oğlu Yanaki'ye kalmasıyla düzelmiştir. Ancak işi tek başına değil, amcası Konstantin ile müştereken devam ettirecektir. Bir diğer ifadeyle üç kardeşten en küçüğü olarak gözükken Konstantin yeniden işin başındadır, ağabeyi Drako'nun eksikliğini ise yeğeni Drako-oğlu Yanaki kapatacaktır.

Bununla beraber çok geçmeden peksimet üretim işinde çeşitli aksamalara yol açan yeni bazı meseleler ortaya çıkmıştır. Nitekim Yanaki'nin sunduğu arzuhale göre babası Drako'nun ölmesinden bu yana takriben bir sene geçmiştir ve bu süre zarfında işi kendisi ve amcası Konstantin ortaklaşa yürütmektedir. Ancak kız kardeşlerinin ve eniştesi Mihalaki'nin işe müdahale etmesinden dolayı aralarında anlaşmazlık

²⁷⁰ BOA.C.BH.173/8163 (27 Cemaziyelahir 1205/3 Mart 1791); BOA.D.BŞM.KNP.7/113; BOA.MAD.d.3254, s. 126; BOA.C.AS.242/10193 (9 Safer 1206/8 Ekim 1791).

²⁷¹ Söz konusu tanımlama için bkz. Marc Baer, “Islamic Conversion Narratives of Women: Social Change and Gendered Religious Hierarchy in Early Modern Istanbul”, *Gender & History*, 16 (2004): 428.

²⁷² BOA.MAD.d.3254, s. 126.

yaşanmaktadır. Yanaki'nin bu ifadelerinden hareketle isimleri bilinmese de Yanaki'nin ayrıca kız kardeşlerinin de devrede olduğu anlaşılmaktadır. Yanaki'nin "eniştem Mihalaki nam zımmi" olarak bahsettiği kişinin hangi kız kardeşinin eşi olduğu açık değildir. Ancak neticede -ilk bölümde açıklandığı üzere- devlet de peksimet üretiminin aksamasını istemediği için bu durumu el koyarak onların müdahalesini engellemek istemiştir.²⁷³

Bulgaroğlu Yanaki ve amcası Konstantin'in Gelibolu miri peksimetçiliğindeki ortaklığı kısa sürmüştür ve bu devirde çok büyük miktarda üretim yapılmamıştır; sadece 8000 kantarlık bir üretim gözükmektedir ve bunun bedeli de artık sabit hale geldiği için bir kantar peksimetin pişirme ücreti olarak 40 akçe olacak şekilde ödenmiştir.²⁷⁴ Ancak yine de hem işlerin kesintiye uğramaması için hem de bir an evvel peksimet üretimine devam edilmesi için kendilerine peksimet pişirme ücreti karşılığında Selendi hasları mukataası içerisinde Abdülkerim isimli bir kişinin mukataa gelirlerinden bir ödenek ayrılmıştır.²⁷⁵

Netice itibariyle Bulgaroğlu Yanaki ve amcası Konstantin devrinde aile içerisinde bazı veraset problemleri, borç davaları ve işe müdahaleler gibi sıkıntılar yaşanmıştır. Tüm bunlar peksimet işletmesini zorlamış ve daha önceki zamanlarda görülen istikrarın bozulmasına yol açmıştır. Fakat bunun geçici bir ara dönem olduğu söylenebilir. Zira devlet Bulgaroğulları'nı bir müteşebbis ailesi olarak peksimet işinde vazifelendirmeyi sürdürmüş, "Gelibolu peksimethanesi" denince de öncelikle onlar hatıra gelmiştir. Bu da aile ile peksimethanenin adeta bütünleştiğinin göstergesini oluşturmuştur.

2.5 Bulgaroğlu Yorgaki Devri Gelibolu Peksimethanesi (1791-1814)

Yukarıdaki bahiste belirtildiği gibi birçok meselelerle karşı karşıya kalan ve muhtemelen bunları çözüme kavuşturmakta zorlanan Bulgaroğlu Yanaki'nin az sonra izi silinmeye başlamıştır; Yanaki'nin akıbeti için eldeki verilerle bir çıkarım yapmak zordur. Ancak netice itibarıyla Yanaki'den sonra peksimet işini devralan aile ferdi

²⁷³ BOA.C.AS.242/10193 (9 Safer 1206/8 Ekim 1791).

²⁷⁴ BOA.C.BH.246/11394 (23 Zilhicce 1205/23 Ağustos 1791).

²⁷⁵ BOA.AE.SSLM.III.139/8403 (9 Safer 1206/8 Ekim 1791).

amcası Konstantin'in oğlu olan Yorgaki olmuştur. Öyle anlaşılıyor ki karşı karşıya kaldığı aile içi problemler, merkeze taşınan davalarla birlikte Yanaki'nin işten el çekmesine uzanan yolu açmıştır. Bu değişim ile alakalı ilk kayıtlar ise 1791 yılına ait görünür.

Söz konusu yılda Edirne'den peksimet pişirilmesi için birim fiyatı 135'er akçeden 300 kile un verilmesiyle ilgili bir emrin sonlarındaki bir ibare, aile içerisindeki bu değişimi anlamaya yardımcı olmaktadır. 19 Kasım 1791'de yazılan bu emirde Bulgaroğlu Konstantin'in ölmesinden dolayı yerine oğlu Yorgaki'nin baba mesleğini devam ettireceği ifade edilmiştir.²⁷⁶ Fakat bu durum meseleyi biraz daha karmaşık hale getirir. Konstantin'in öldüğüne dair tek bir kayıt varken mali konularla ilgili kaynaklarda "Bulgaroğlu Konstantin ve Yorgaki" olarak baba oğul şeklinde ikili bir ortaklık gözükmemektedir.²⁷⁷ Ancak aynı kaynaktan aileden birisi arzuhal sunduğunda, imza kısmında ne ailenin adı çoğul ekiyle birlikte "Bulgaroğulları" ne de "Konstantin ve Yorgaki" olarak geçmektedir; bunun yerine doğrudan "Bulgaroğlu Yorgaki" imzası görülmektedir.²⁷⁸ Ayrıca daha sonra ele alınacağı üzere Yorgaki'nin öldüğüne dair ileri tarihlerde bir kayıt olsa da bu devirlerde veya öncesinde babası Konstantin'in akıbeti takip edilememektedir. Tüm bunlardan hareketle şöyle bir sonuç çıkmaktadır: 1791 yılında Konstantin'in öldüğüne dair elde sadece bir kayıt olsa da bu kayıt sahihtir, bununla birlikte Maliye'den üretilen belgelerde genel bir ifade olarak "Konstantin ve Yorgaki" tanımlaması kullanılmıştır, fakat aslında Konstantin o dönemde hayatta değildir.²⁷⁹ Ayrıca bazı emirlerde de sadece Yorgaki'nin adı anılmaktadır.²⁸⁰ Kısacası Konstantin'in ölmesiyle Yorgaki işi tek başına yürütmeye başlamıştır. Bundan hareketle

²⁷⁶ BOA.AE.SLM.III.196/11783 (22 Rebiülevvel 1206/19 Kasım 1791). Birkaç hafta önceki aynı konu için Tekirdağ'a gönderilen emirde ise bu ölümden bahsedilmemiş ve Konstantin'in oğlu Yorgaki'nin orada görevli olduğu ifade edilmiştir, bkz. BOA.AE.SLM.III.196/11782 (5 Rebiülevvel 1206/2 Kasım 1791).

²⁷⁷ Maliyeden Müdevver Defterler'de hep bu haliyle geçmektedir, bkz. BOA.MAD.d.10424, s. 230; BOA.MAD.d.10425, vr.111a-112b/s.230-231; BOA.MAD.d.10429, s.230; BOA.MAD.d.8911, s.326; BOA.MAD.d.8909, s.247.

²⁷⁸ 1794 ilkbaharında peksimet pişirilmesi için unun gönderilmemesinden dolayı Yorgaki bir arzuhal sunmuştur, bkz. BOA.MAD.d.10424, s.231. İlerleyen yıllarda Çorlu'dan gönderilmesi gereken 1000 kile unun 265 kilesinin eksik gelmesinden dolayı sunulan arzuhalin altında da yine Yorgaki'nin imzası görülmektedir, bkz. BOA.C.BH.225/10467 (9 Zilkade 1220/29 Ocak 1806).

²⁷⁹ Bu Konstantin'in Yorgaki'nin babası olan Konstantin ile aynı kişiler olmayabileceği ihtimali de gözden çıkarılmamalıdır. Ama buna yönelik herhangi bir bilgi olmadığı için bundan sonra bu başlık altında Yorgaki tek başına anılacaktır. Nitekim Konstantin adlı bir başka birisi de bu dönemde olsa dahi arzuhallerden ve diğer ifadelerden hareketle Yorgaki'nin daha etkin bir figür olduğu yorumu yapılabilir.

²⁸⁰ BOA.C.BH.108/5204 (1 Şevval 1207/12 Mayıs 1793).

Drako'nun ilk döneminden uzun yıllar sonra ilk kez Gelibolu'da peksimet üretiminin herhangi bir ortaklık olmadan tek bir kişinin yani Bulgaroğlu Yorgaki'nin uhdesinde yürütüldüğü görülmektedir.

Yorgaki'nin üretim devrinde yine önceki dönemlerde olduğu üzere Abdülkerim Bey'in Selendi hasları mukataasından Bulgaroğulları'na ödeme yapılmıştır.²⁸¹ Bu devirde de yüksek miktarda üretim gerçekleştirilmiş ve hatta bunlar bazı durumlarda dışarı da satılmıştır. Örneğin 1792 Eylül'ünde İzmir'de bulunan Cezayir beylerbeyinin vekili peksimet tedarikinde sorunlar yaşadığını bildirince, devlet ona bir ayrıcalık tanıyarak yaklaşık üç yüz kişilik neferatı için Gelibolu'da imal edilen peksimetin yüz kantarının rayiç fiyatından yani satış fiyatı üzerinden 6'şar kuruş olarak satın alabilme hakkı vermiştir ve birim fiyatı altı kuruş olmak üzere ele geçen 600 kuruşun hazineye aktarılması kararlaştırılmıştır.²⁸² Ayrıca yine ülke sınırları içerisine denize açılma²⁸³ hariç bazı fevkalade durumlarda da peksimet tahsisatı yapılmıştır. Bunlardan en dikkat çeken gemi inşası esnasında peksimet ihtiyacı halinde Gelibolu'da imal edilenlerin ilgili mahalle sevk edilmesidir. Söz gelişi Kemer'de inşa edilen bir fırkateyn için oradaki kaptanlara ve maiyetinde çalışanlara verilmek üzere peksimetin Tersane-i Amire Emine Osman'ın emriyle Gelibolu'dan karşılanması söz konusudur.²⁸⁴

Yine Bodrum ve civarında inşa edilen kalyonlar için de farklı zamanlarda bu uygulama başvurulmuştur.²⁸⁵ Ayrıca bir bölgeden bir başka bölgeye gerekli malzemeleri taşıyan gemilere de yolculukları için peksimet verilmiştir. Kereste

²⁸¹ BOA.AE.SLM.III.139/8403.02 (9 Safer 1206/8 Ekim 1791).

²⁸² BOA.C.DH.165/8250 (17 Muharrem 1207/4 Eylül 1792).

²⁸³ Bu dönemde denize açılan kalyon ve fırkateynlere verilen peksimet için bkz. BOA.C.BH.138/6658 (27 Rebiülevvel 1206/24 Kasım 1791); BOA.C.BH.138/6657 (28 Rebiülevvel 1206/25 Kasım 1791); AE.SSLM.III.105/6361 (12 Receb 1206/6 Mart 1792); BOA.C.BH.138/6660 (12 Ramazan 1206/4 Mayıs 1792); BOA.AE.SSLM.III.22/1265 (13 Şevval 1206/4 Haziran 1792); BOA.AE.SSLM.III.142/8610 (9 Cemaziyelevvel 1207/23 Aralık 1792); BOA.C.BH.72/3439 (7 Cemaziyelevvel 1207/20 Ocak 1793); BOA.C.BH.47/2214 (12 Receb 1207/23 Şubat 1793); BOA.C.BH.169/7953 (17 Zilhicce 1215/1 Mayıs 1801); BOA.C.BH.158/7476 (17 Cemaziyelevvel 1219/24 Ağustos 1804); BOA.C.ML.734/29974 (20 Şaban 1219/24 Kasım 1804); BOA.C.BH.145/6959 (6 Safer 1220/6 Mayıs 1805); temessükler için bkz. BOA.D.BŞM.KNP.7/123; BOA.D.BŞM.KNP.7/124; BOA.D.BŞM.KNP.7/125; BOA.D.BŞM.KNP.7/126; BOA.D.BŞM.KNP.7/127; BOA.D.BŞM.KNP.7/128; BOA.D.BŞM.KNP.7/129; BOA.D.BŞM.KNP.7/130; BOA.D.BŞM.KNP.7/131; BOA.D.BŞM.KNP.7/132; BOA.D.BŞM.KNP.7/133; BOA.D.BŞM.KNP.7/134.

²⁸⁴ BOA.AE.SSLM.III.321/18604 (23 Rebiülevvel 1208/29 Ekim 1793); Mutasarrıf Yusuf Bey fırketaynine Tersane Emine Agah Efendi'nin izniyle verilen Gelibolu peksimeti için bkz. Öreç, *Yakındönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, s. 464.

²⁸⁵ BOA.AE.SSLM.III.321/18607 (10 Receb 1208/11 Şubat 1794); BOA.C.BH.57/2671 (3 Cemaziyelevvel 1209/ 26 Kasım 1794); BOA.C.BH.138/6661 (~ h. 20 Zilhicce 1206/10 Temmuz 1792).

nakletmekle görevlendirilen “Kaplanbaşı” adlı bir firkateynin kaptanı Marangoz-zade Memiş Kaptan’a Bulgaroğlu Yorgaki’nin imalatından yirmi beş kantar peksimet verilmiştir.²⁸⁶

1791 yılında başlayan ve Rumeli’de ekonomik, sosyal ve genel olarak demografik etkileri olan “Dağlı İsyancıları” bu dönemin gündeminde önemli bir yere sahiptir. Bu oluşumlar Bulgaroğlu Yorgaki’nin idaresindeki miri peksimethaneye ve bölgesel olarak Gelibolu’ya da etki etmiştir. 1794 yılında güçlerini arttıran Dağlılar, Gelibolu’nun yakınlarına baskınlar düzenleyerek köyleri ele geçirmiş ve bazı evleri de yakmışlardır. Gelibolu’ya girmeden önce buraya doğru hareket edeceklerine dair haberler göndererek halka göz dağı vermişlerdir. Buna binaen Gelibolu tersane kethüdası Mustafa Ağa ve kırk kadar tersane mensubu onlara karşı hazırlık yapmıştır.

Gelibolu’nun baruthane ve peksimethane bakımından devlet için önemli bir askeri üs olması buranın önemini arttırmaktaydı. Bu sebeple devlet bu ünitelerin önemini bildiği için Gelibolu’nun korunmasına özel bir önem vermişti. “Eşkiya”nın bu mühim merkezleri ele geçirmemesi için ve kalyoncu neferlerinin de hazır bekletilmesi için bölge kadılarına emirler gönderildi. Gelibolu ayanı Kalyoncu-zade Mustafa Efendi’ye peksimethaneyi ve baruthaneyi koruması görevi verildi ve yüz kadar silahlı adam yollandı. Böylelikle burasının eşkiyanın eline geçmemesi için bir muhafaza hattı teşkil edildi. Bu dönemde Yorgaki’nin veya ailenin diğer üyelerinin reaksiyonları ve faaliyetleri hakkında bir bilgi yoktur. Ancak yine de kendi mülklerinin devlet için çalışan bir imalathane vasfında olması Dağlıların dikkatini çekmiş olabilir. Yorgaki’nin ve genel olarak da Bulgaroğulları ailesinin bu faaliyetlerden dolayı korku yaşamış olmaları da ihtimal dahilindedir. Sonuç itibarıyla 17 Mayıs 1794’e kadar bölge asker sevkıyatıyla korumalı hale getirilmiş²⁸⁷, bu da işletme için dolaylı da olsa güvence teşkil etmiş olmalıdır.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde ise Osmanlı Devleti’ni ilgilendiren ve bu kez uluslararası önemi olan bir başka mesele ortaya çıkmıştır. Fransa önce stratejik öneminden dolayı Haziran’da Malta’ya ve ardından 1798 Temmuz’unda İskenderiye’ye asker çıkartmıştır. Bu askeri hareket da iki devlet arasında diplomatik bir kriz patlak

²⁸⁶ BOA.AE.SSLM.III.320/18566 (1 Cemaziyelevvel 1208/5 Aralık 1793).

²⁸⁷ Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*, s. 25-26.

vermiştir. Ayrıca Malta ve İskenderiye'ye de gelen İngiliz Amiral Nelson da bu dönemde İngiltere-Osmanlı diplomatik yakınlaşmasının önemli figürlerinden biridir.²⁸⁸

Fransa'ya karşı denge siyaseti gereğince ortaya çıkan Osmanlı-İngiliz askeri faaliyetlerinde Bulgaroğulları'nın elindeki Gelibolu peksimethanesi de önemli bir yer işgal etmektedir. Bu dönemde İngiliz donanması Rodos'a gelmiştir ve burada bulunan gemilere Osmanlılar tarafından erzak yardımı yapılmıştır. 1800 yılında Rodos'a gelmekte olan İngiliz donanması için İstanbul, Gelibolu ve Tekirdağ gibi yerlerden bölgeye erzak yardımı yapılması vazifesi Gümrükçü Hasan Ağa'ya verilmiştir. Onun bu faaliyetleri altında o yıl Tekirdağ zahire nazırı efendi tarafından Gelibolu'daki Bulgaroğulları'na peksimet pişirmeleri için 25.000 kile buğday verilmişti. Bu buğdaydan 10.000 kantar peksimet hazırlayacaklardı.²⁸⁹ Bunlardan bir kısmı da İpsalalı Todori Reis'in gemisiyle Rodos'a nakledilmişti.²⁹⁰

Yoğun bir dönemden sonra Fransa, Elarış ve Paris Antlaşmaları'nı takiben Mısır'dan çıkmıştır. Neticede Rodos'ta kalan ve kullanılmayan erzakın ve cephanenin bir kısmı da merkeze gönderilmiştir.²⁹¹ 1804'te de Akdeniz'de devriye gezen Mutasarrıf Hasan Bey gemisine İzmir'de Osman isimli şahsın hazırladığı peksimetten verilmiş ve yine gerektiğinde Rodos'taki ihtiyaç fazlası olanın bir kısmını da alabileceği ifade edilmiştir.

Bulgaroğlu Yorgaki'nin başında olduğu Gelibolu peksimethanesi bu dönemde görüldüğü üzere yoğun olarak çalışmıştır. Ancak Yorgaki zaman zaman haksızlığa uğradığı durumlarla da karşılaşarak merkeze başvurmuştur. Mesela 1787-1789 yıllarında donanma kaptanları peksimetlerinin bitmesinden dolayı Gelibolu peksimethanesinden mekulat talep etmiştir, ancak temessük ve miri senet kayıtlarının tutulmasında bir aksama olunca bundan Yorgaki de etkilenmiştir. Yazdığı arzuhallerde hangi kaptana ne kadar peksimet verdiğini bildiren Bulgaroğlu bu sunduğu listelere

²⁸⁸Kuşatma ve akabinde yaşananlar için bkz. İsmail Sosyal, *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999, s. 219-233.

²⁸⁹ 38.250 kuruşluk toplam pişirme bedeli ve 3000 kuruşluk da nakliye ücreti ile toplamda 51.250 kuruşluk bir ödeme yapılmıştır, bkz. Örenç, *Rodos ve Oniki Ada*, s.426; diğer bölgelerden getirilen mallar için bkz. aynı yer, 43. Tablo. Rodos mutasarrıfı Murabızade Hasan Bey'e gönderilen hüküm için bkz. BOA.AE.SSLM.III.356/20431 (17 Receb 1215 4 Aralık 1800).

²⁹⁰ 1461 kantar taşıyan İpsalalı Todori'nin navl-ı sefine ücretini istediği görülmektedir, ayrıca küflenmiş 35 kantarlık peksimetten de bahsetmektedir, bkz. BOA.AE.SSLM.III.167/10015 (~ h. 3 Muharrem 1216/16 Mayıs 1801). Mora'daki Rus donanmasına peksimet aktaran Ebubekir Efendi için ayrıca bkz. Şakul, "An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant", s. 292.

²⁹¹ Örenç, *Rodos ve Oniki Ada*, s. 427.

dayanarak gemilere teslim edilen peksimetlerin ödenmeyen bedellerini istemiştir. Bazılarına üç aylık ve bazılarına altı aylık olarak verilen bu üç yıllık peksimet miktarının hesapları görülürken bir dönem kalyonların baş halifesi olan Ahmed Efendi'nin süresinin dolması ve sonra da ölmesinden dolayı hesaplarda ciddi problemler zuhur etmiştir. Bunun üzerine durumun peksimet yükleyen kaptanlardan tahkiki kararlaştırılmış, fakat geçen zaman zarfında bazılarının ölmüş olmasından dolayı kesin bir sonuç alınamamıştır. Neticede en azından doğruluğu tespit edilen bedellerin ödenmesi yoluna gidilmiştir.²⁹²

Bulgaroğlu Yorgaki, önceki dönemlerde olduğu gibi hazırlamış olduğu peksimet için yine 40'ar akçe almıştır. Bu pişirme ücreti İstanbul'daki peksimet fırınlama bedelleriyle mukayese edildiğinde Bulgaroğulları'nın pişirme ücreti bakımından ucuza çalıştığı görülmektedir. Söz gelişi İstanbul'da Ahmed Ağa'nın bir kantar peksimeti 75 akçeye hazırladığı görülmektedir.²⁹³ Ancak yine ameliyenin benzerliğine rağmen payitaht olan İstanbul'da iş yoğunluğunun ve buna bağlı olarak işçi ücretlerinin fazla olabileceği hususu da hatırdan çıkartılmamalıdır.

Tablo 3: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Peksimet Üretimi Tablosu

Yıl (Hicri/Miladi)	Üretilecek Peksimet Miktarı (Kantar)
1206/1791 ²⁹⁴	8.000
1207/1793 ²⁹⁵	10.000
1208/1793 ²⁹⁶	15.000
1209/1794- 1795 ²⁹⁷	15.000
1211/1796 ²⁹⁸	10.000

²⁹² İlgili yazışmalar ve görüşmeler için bkz. BOA.C.BH.98/4709 (15 Cemaziyelevvel 1207/29 Aralık 1792).

²⁹³ BOA.MAD.d.10429, s. 226; BOA.MAD.d.10434, s.225.

²⁹⁴ BOA.AE.SSLM.III.196/11782 (5 Rebiülahır 1206/2 Kasım 1791); BOA.AE.SSLM.III.196/11783 (22 Rebiülevvel 1206/19 Kasım 1791); arzuhal için bkz. BOA.C.BH.5/207; BOA.C.BH.138/6662 (h. 25 Cemaziyelevvel 1207/8 Ocak 1793).

²⁹⁵ BOA.MAD.d.10422, s. 179; BOA.C.BH.108/5204 (1 Şevval 1207/12 Mayıs 1793).

²⁹⁶ BOA.MAD.d.10424, s. 230.

²⁹⁷ BOA.MAD.d.10425, vr.111a-112b/s.230-231.

1212/1797 ²⁹⁹	10.000
1213/1799 ³⁰⁰	10.000
1215/1800 ³⁰¹	10.000
1218/1803 ³⁰²	10.000
1219/1804 ³⁰³	10.000
1220/1805 ³⁰⁴	10.000
1221/1806- 1807 ³⁰⁵	10.000
1222/1807 ³⁰⁶	10.000
1225/1810 ³⁰⁷	10.000
1228/1813 ³⁰⁸	5.000

Tablo 3-Devam

²⁹⁸ BOA.MAD.d.10429, s. 230; BOA.C.BH.7/343 (1 Receb 1211/31 Aralık 1796).

²⁹⁹ BOA.C.BH.49/2322 (h. 2 Cemaziyelevvel 1212/23 Ekim 1797).

³⁰⁰ BOA.MAD.d.8911, s.326; BOA.C.BH.52/2484 (21 Şaban 1213/28 Ocak 1799); BOA.C.BH.179/8439 (28 Şaban 1213/4 Şubat 1799); BOA.AE.SSLM.III.393/22727 (19 Şevval 1213/26 Mart 1799).

³⁰¹ BOA.MAD.d.8909, s.247; BOA.AE.SSLM.III.356/20431 (17 Receb 1215/4 Aralık 1800); BOA.C.BH.115/5583 (21 Şaban 1215/7 Ocak 1801); Karakuş, “270 Nolu Edirne Şer’iyye Sicili”, s.134.

³⁰² BOA.Mad.d.10437, s. 223; BOA.C.BH.50/2388 (11 Cemaziyelevvel 1218/29 Ağustos 1803); BOA.C.BH.31/1498 (15 Cemaziyelevvel 1218/2 Eylül 1803); BOA.C.BH.70/3318 (24 Şevval 1218/6 Şubat 1804); BOA.C.BH.40/1892 (4 Zilhicce 1218/16 Mart 1804).

³⁰³ BOA.C.BH.138/6682 (15 Ramazan 1219/18 Aralık 1804), krş. BOA.MAD.d.10440, vr.102b/s.226.

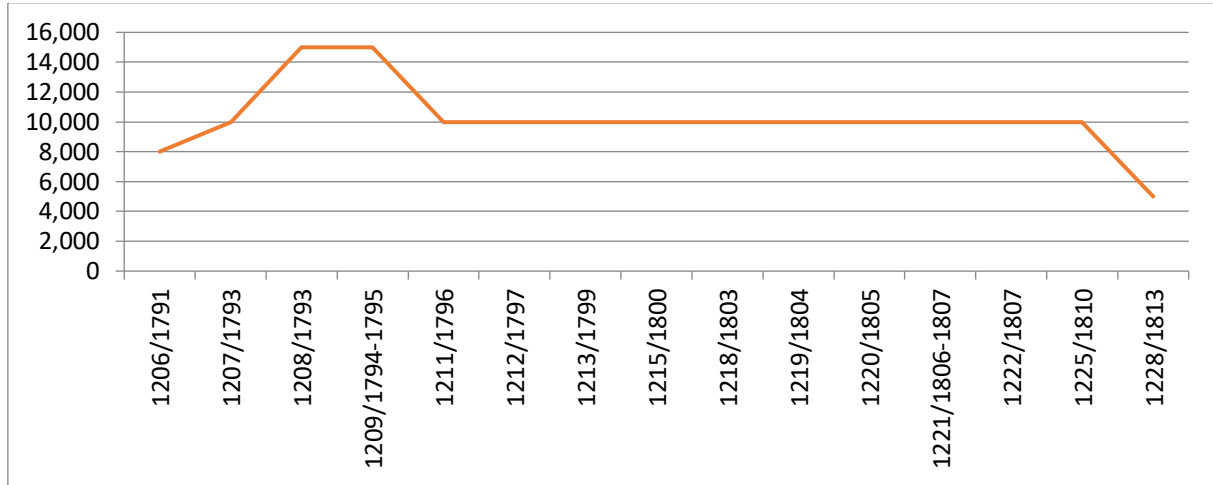
³⁰⁴ BOA.C.BH.274/12654 (11 Ramazan 1220/3 Aralık 1805); BOA.C.BH.225/10467 (9 Zilkade 1220/29 Ocak 1806). 5000 kantarlık üretimi için bkz. BOA.D.BŞM.PKE.d.12342, s. 4; BOA.MAD.d.10447, s. 196.

³⁰⁵ BOA.MAD.d.10444, s. 333-334.

³⁰⁶ BOA.C.BH.7/342 (h. 1 Ramazan 1222/2 Kasım 1807).

³⁰⁷ BOA.C.BH.116/5646 (15 Cemaziyelahir 1225/18 Temmuz 1810).

³⁰⁸ BOA.C.BH.162/7670 (25 Şevval 1228/21 Ekim 1813).

Grafik 4: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Üretimlerini Gösteren Çizgi Grafiği

Bulgaroğulları'nın devlet için hazırladığı peksimetlere grafik üzerinden bakıldığında bu dönemin kendi içinde bazı özelliklerinin olduğu görülecektir. Öncelikle Yorgaki'nin bugüne gelen kaynaklar ışığında son yılındaki 5000 kantarlık üretim haricinde 8000 kantarın altına düşmeyen bir fırınlama sayısı görülecektir. Bu da işi Yanaki'den devraldığı yıldaki üretimdir, yani işi teslim alma (mesleğine alışma) ve işi teslim etme (yaşlanmasından dolayı üretimdeki azalış ve yerine halefinin gelmesi) dönemleri haricinde 15.000 kantara kadar çıkan niceliksel bir artış görülmektedir. Daha da önemlisi arada bazı yılların verileri kayıp olsa da bu dönemde 10.000 kantar peksimetin sabitlenmesi keyfiyeti göze çarpmaktadır. Bu bakımdan devlet ile Bulgaroğulları ailesi arasında sabit bir üretimin yakalanması için bir sözleşme yapılmış gibi veya –ilerleyen dönemlerde görüleceği üzere- sabit üretime geçilmesi için gayri resmi adımlar atılmış gibi gözükmektedir. Daha açık ifade etmek gerekirse, devlet bir sözleşme ile Bulgaroğulları'nın her yıl üreteceği peksimeti henüz sabitlememiş olsa bile yer yıl Gelibolu'ya gönderdiği emirlerde 10.000 kantar peksimet üretilmesini talep ederek buradan tedarik edilen peksimet miktarını bir sisteme oturtmaya girişmiş olmalıdır. Dahası, Gelibolu üzerindeki bu üretim miktarını sabitleme argümanını güçlendirecek başka veriler de vardır. Bunun için odak noktası olan Gelibolu'dan biraz uzaklaşarak Dersaadet'de peksimet üretimine dair olup bitenlere göz atılması yeterlidir.

Tam da Gelibolu'da 10.000 kantarlık bir sabitlemenin görülmeye başladığı 1796-1797 yıllarında İstanbul'da peksimet üretilmesine dair önemli yeni teşebbüsler vardır. Devlet 18. yüzyılda- ilk bölümde de ifade edildiği üzere- esnafa ve sonradan

müteşebbislere bu vazifeyi ifa ettirmektedir. Ancak hem üretimi düzenli hale getirmek ve bu “yarı-memur” gibi gözüken zümreyi bir düzene oturtmak için bizzat devlet eliyle bir miri peksimethane kurma yoluna gitmiştir. Buna bağlı olarak da 1799-1800 (h.1214) yılında Bebek Peksimethanesi kurulmuştur.³⁰⁹ Bu faaliyeti bu dönemde kendisini göstermeye başlayan modernleşmenin bir tezahürü olarak devletin merkezileşmesi ve otoriterleşmesi olarak okumak mümkündür. Çünkü tam da 18. yüzyılın sonlarında başlayan modernleşme teşebbüsleri döneminde devlet bu zümreyi –en azından peksimetçilik bağlamında- devlete bağlı kılarak “memurlaştırmaya” çalışmıştır.

Açılan Bebek Peksimethanesi içerisinde değirmenlerin, at, inek, boğa gibi hayvanların ve tüm kadroyu idare eden bir müdürün varlığıyla kendisini göstermektedir.³¹⁰ Artık yeni yüzyılın başlarında 15.000 kantar peksimeti sabit bir üretim miktarı olarak belirleyip hazırlamaya çalışan bir peksimethane söz konusudur.³¹¹ İstanbul’da yaşanan bu teşebbüs ve sabit oran arayışı da göz önüne alındığında Gelibolu’da yaşanan değişimler daha anlaşılır olacaktır. Devlet Gelibolu özelinde modernleşmenin bir göstergesi olarak sabit oranda üretimi hedeflemiştir ve bu da Bulgaroğlu Yorgaki döneminde yaşanmıştır.

Bulgaroğlu Yorgaki 1814 yılında vefat etmiştir. Ölüm tarihini tam olarak tespit etmek şimdilik için zor olsa da geride bıraktığı malların bir dökümünü içeren muhallefât kaydından hareketle bir tahmin yapılabilir. Söz konusu envanter kaydının üzerinde 18 Haziran 1814 (h. 29 Cemaziyelahir 1229) tarihi vardır.³¹² Bu tarih muhallefâtı tutan katiplerin bürokratik vazifelerini ifa etmek için attığı bir tarihtir. Yorgaki’nin haberinin İstanbul’a ulaştırılması, oradan bir görevlinin Gelibolu’ya tayin edilmesi ve muhallefâtı zaptetmesi için belli bir zaman gereklidir. Bundan hareketle onun ölüm tarihi belgede geçen tarihten en az bir hafta öncesine taşınırsa ölüm gününün en erken tarihle haziran ayının ilk on günü içerisinde olduğu tahmin edilebilir.³¹³

Devrin insanları günümüzden farklı bir maddi dünyada yaşasalar da sözü edilen muhallefât belgesindeki eşyalardan hareketle Bulgaroğlu Yorgaki veya daha kapsayıcı

³⁰⁹ Altı ve Başkutlu, “Bebek Peksimethanesi”, s. 423.

³¹⁰ Altı ve Başkutlu, “Bebek Peksimethanesi”, s.424.

³¹¹ 15.000 kantarlık tespit için bkz. Altı ve Başkutlu, “Bebek Peksimethanesi”, s.428, s.432.

³¹² BOA.C.ML.545/22366.4.

³¹³ Muhallefat kaydından hareketle ölüm tarihini tespit etme hususunda bir örnek ve bu hususta bazı tartışmalar için bkz Kemal Beydilli, *İki İbrahim Müteferrika ve Halefi*, İstanbul: Kronik Yayınları, 2019, s.34-38.

haliyle o evde yaşayan Bulgaroğulları ailesinin diğer fertleri hakkında bazı çıkarımlar yapmak mümkündür.³¹⁴ Öncelikle hane içerisinde kullanılan minderlerin, tabakların veya diğer bazı gereçlerin Venedik, Leh ve Avusturya malı olduğu anlaşılmaktadır. Bu malların değerleri çok yüksek değilse de emtia akışını ve transferini göstermesi bakımından önemli bir örnektir ve bu da Gelibolu'nun İstanbul'a ve Karadeniz'e açılan bir kapı olmasıyla ilgilidir; bölge önemli bir geçiş bölgesi ve ailede buradaki gemilerle yakın temasta olduğu için bu gibi ithal ürünlerin görülmesi anlaşılırdır.

Evde piştov ve silah gibi savunma gereçleri de yaygın olarak bulunmaktadır. Ancak bunların bazılarının simli ve bir kısmının da ithal olması bunların seyirlik bir emtia olarak değerlendirildiği anlamına gelebilir. Bazı yazı yazma kağıtlarının olması evin içerisinde en azından bir okur yazarın olduğunun bir tezahürü olarak okunabilir, ancak ilgili kayıta hiçbir kitaba da rastlanamaması hâlâ bunun kesin bir sonucu olmadığı anlamına gelir, kaldı ki kitapların olması da bunların kesinlikle okunduğu anlamına da gelmeyecektir. Şarap ve rakı üretim araç ve gereçlerinin ayrıca nargile takımının olması da aile fertlerinin bazılarının keyif verici maddelere meyyal olduklarını göstermektedir. Evdeki ve peksimethanedeki sayımda seccadelerin ve ihramların da olduğu tespit edilmiştir. Bir gayri müslim ailesinde bunların olması seccadenin -eğer memurun tanımlamasında bir hata yoksa- bir nevi duvar dekorasyonu, ihramın da bir tür dış giysi veya kumaş türü olarak kullanıldığı anlamına gelebilir. Yine çok sayıda kürk ve bir adet çalar saat de bulunmaktadır.

Bulgaroğulları'nın Gelibolu'nun Aya Dimitri gibi muhtelif mahallerine dağılmış durumda olan yüksek gelirlere sahip bakkalları, simitçi fırını, birçok dükkanları, marangozu, “köycek”leri ve bağları mevcuttur. Simitçi fırını sayesinde sadece devlete peksimet hazırlamadıkları, aynı zamanda sivil halka da unlu mamul satışı yaptıkları anlaşılmaktadır. Peksimethanelerinde ise fırınları haricinde yine muhtelif eşyaları vardır. Ayrıca ilgili kayıta bu kısımda kiler veya mahzen olması ihtimali olan depo mahiyetindeki bir yere de atıf yapılmış ve içerisindeki buğday ve nohut gibi malzemelere ilişkin bilgiler verilmiştir. Evin içerisinde ısınmak için iki adet mangal da mevcuttur.

³¹⁴ Muhallefat listesi için Ekler kısmına bakınız.

Yorgaki'nin on bir atı, bir doru binek atı, birkaç sığırı ve üç öküzü de mevcuttur. Burada birden fazla gelir getiren dükkanların olmasının yanında sözü edilen hayvanların da önemli bir statü göstergesi ve bir sermaye yatırımı olabileceği gözden kaçırılmamalıdır. Özellikle de reayanın toprak mülkiyetinin olmaması ve tarımsal arazilerin de miri arazi olarak kabul edildiği bir sistem içerisinde bir müteşebbisin sermayesinin bir kısmını bu “menkul” ve “canlı mülk”lere yatırması makul olmalıdır. Nitekim bazı tereke kayıtlarında bu hayvanların türleri ve adetlerinin belirtilmesinin yanı sıra, bunların hisselerinin birden fazla kişinin malı olarak gösterilmesi bunun bir göstergesidir.³¹⁵

Bunların haricinde borç verdikleri bir dizi gayri müslimin ismi geçmektedir. Bir de oğlunun³¹⁶ İstanbul'a gitmekte olduğu ve yanında 600 kuruşluk altın rubiyyelerin olduğu da belirtilmiştir. Tüm bu işlemlerin sonucunda 77077,5 kuruşluk bir mal varlıkları ortaya çıkmıştır.³¹⁷ Her ne kadar sözü edilen ithal malların mali değeri yüksek değilse de Gelibolu'nun farklı yerlerine dağılmış durumda olan dükkanlar, arsalar ve tarlalar haricinde borç verilen yirmiye yakın kişi ailenin elinde büyük bir kapitalin olduğuna işaret etmektedir. Netice itibarıyla mühürdar yamağı Hafız Mehmed'in maarifetiyle tutulan muhallefata istinaden aileye 25.000 kuruşun iskat şartıyla verilmesi kararlaştırılmıştır.³¹⁸

Bulgaroğlu Yorgaki'nin Gelibolu peksimethanesinin başında olduğu bu dönemde amcasının oğlu Yanaki'nin kısa idare döneminden sonra bir istikrar yakalanmıştır. İşi tek başına yürüten Yorgaki'nin devrinde, devletin İstanbul merkezli Bebek Peksimethanesi'nde uyguladığı politikasının bir uzantısı olarak Gelibolu'da da sabit bir üretimin yakalanması için teşebbüslerde bulunulmuştur. Yıllık 10.000 kantar peksimetin hazır edilmeye çalışılmasının ilk örnekleri bu dönemde görülmüştür. Her ne kadar aile içerisinde nesiller boyu devam eden bir “şirketleşme” yaşanmışsa da devlet nezdinde sabit bir üretimin tam manasıyla sistemleştirilmesi sağlanamamıştır. Ayrıca bu dönemde Yorgaki'nin muhallefatından hareketle aile içerisinde kapital birikiminin varlığı da görülmüştür.

³¹⁵ Hayvanlara yönelik ilgili tespitler için bkz. Alan Mikhail, *Under Osman's Tree: The Ottoman Empire, Egypt and Environmental History*, Chicago: The University of Chicago Press, 2017, s.113-114.

³¹⁶ Bulgaroğlu Yanko bir sonraki bölümde babasının halefi vasfıyla detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

³¹⁷ Muhallefat bedeli ek belgelerde 77466,5 kuruş olarak kaydedilmiştir, bkz. BOA.C.ML.545/22366.1 (9 Safer 1225/16 Mart 1810) ve BOA.C.ML.545/22366.3 (4 Receb 1229/22 Haziran 1814).

³¹⁸ BOA.C.ML.545/22366.1 (9 Safer 1225/16 Mart 1810).

3. BÖLÜM: PEKSİMET ÜRETİMİNDE İSTİKRAR VE BULGAROĞULLARI'NIN İŞİ KAYBEDİŞİ

3.1 Bulgaroğlu Yanko: Gelibolu Peksimethanesinde Peksimet Üretim Miktarının Sabitlenmesi

1710 yılında bir müteşebbis olarak ortaya çıkan peksimetçi Bulgaroğlu Yorgaki'den sonra Gelibolu miri peksimetçiliği aynı ailenin elinde iki nesil daha kalmıştı. Her birisinin devrinde aile içerisinde veya peksimetin hazırlanıp yüklenmesine bağlı olarak sistemden kaynaklı bazı sorunlar yaşanmıştı. Bununla birlikte devlet, donanması için elzem olan peksimetin üretimini bu meslekte belli bir tecrübe edinmiş ve bir istikrar sağlamış olan Bulgaroğulları ailesinin uhdesinde bırakmıştı. Bu denli yoğun bir mesai ve sıkı bir çalışma gerektiren bir işe girebilmek için ailede zaten hal-i hazırda belli bir miktar sermayenin olması gerekirdi.³¹⁹ Bunun haricinde her yıl mutad üzere miri kalyonlar leventleri için binlerce kantar peksimeti hazırlamaları ve bu işin sivil esnafa göre her yıl düzenli gelir getirmesi aileye sermayesini arttırmak için bir imkan sağlamıştı. Nitekim Bulgaroğlu Yorgaki'nin muhallefatı açıklanırken ortaya çıkan menkul ve gayrimenkul maddi zenginliği bunu doğrulayacak mahiyette veriler sunmuştu. Bu bölümde ise Bulgaroğulları'nın gelecek nesillerinin peksimetçilik vazifelerini nasıl devam ettirdikleri ve bundan hareketle aileden intikal eden söz konusu kapitalin durumu incelenecektir. Ardından işin kaybedilişi ve devamında yaşananlar ele alınmaya çalışılacaktır.

Bulgaroğlu Yorgaki'nin ölmesinden sonra muhallefatının zaptedildiği esnada İstanbul'a doğru yola çıkan oğlu Yanko babasının mesleğini devralmıştır. Muhallefatla ilgili mali bir davanın görülmesi ya da daha muhtemel olarak baba mesleğinin kendisine geçmesinin sağlanması amacıyla İstanbul'a hareket etmiş olabilir. İstanbul'daki teşebbüsleri hakkında herhangi bir şey bilinmemekle birlikte, sonuçta Gelibolu'da hazır edilmesi gereken peksimet işinin yarıda kalmasından dolayı, bu husustaki tecrübesi göz

³¹⁹ Fırıncıların ve değirmencilerin belli bir miktar zahireyi ellerinde bulundurup depolayabilmeleri için ellerinde belli bir para birikiminin olması gerekiyordu. Hatta bir dönem hazırda sermayeleri olması hasebiyle fırın işletmecilerinin sarraflardan olabileceği fikri de gündeme gelmişti, bkz. Salih Aynural, *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001, s. 114.

önüne alınarak vazife Yanko'ya devredilmiş ve meslek yine aile içerisindeki silsilede korunmuştur.³²⁰

Tablo 4: Bulgaroğlu Yanko'nun Peksimet Üretim Tablosu

Yıllar (Hicri/Miladi)	Peksimet Miktarı (Kantar)
1229/1815 ³²¹	8000
1230/1815 ³²²	8000 + 5000 ³²³
1231/1816 ³²⁴	10.000
1232/1817 ³²⁵	10.000
1234/1819 ³²⁶	10.000
1235/1820 ³²⁷	5000
1236/1820 ³²⁸	10.000

³²⁰ BOA.MAD.d.10457, s.231.

³²¹ BOA.MAD.d.10457; BOA.C.BH.9/437 (4 Receb 1230/12 Haziran 1815).

³²² BOA.D.BŞM.TRE.d.15487, s.2; BOA.C.BH.169/7960 (6 Rebiülevvel 1230/16 Şubat 1815).

³²³ Küflü çıkan peksimete karşılık üretilmesi talep edilen fazladan 5000 kantar peksimet için bkz. BOA.C.BH.191/8947 (12 Şevval 1230/17 Eylül 1815).

³²⁴ BOA.MAD.d.10460, s.192, krş. BOA.C.BH.65/3094 (9 Rebiülahir 1231/9 Mart 1816).

³²⁵ BOA.C.BH.135/6519 (9 Cemaziyelahir 1232/26 Nisan 1817); BOA.CH.97/4659 (2 Receb 1232/18 Mayıs 1817).

³²⁶ BOA.D.BŞM.PKE.d.12346, vr. 2b-2a (22 Ramazan. 1324/15 Temmuz 1819).

³²⁷ BOA.MAD.d.8913, vr.139b/s.277.

³²⁸ BOA.MAD.d.8952, s. 398; BOA.C.BH.115/5555 (10 Muharrem 1236/18 Ekim 1820); BOA.HAT.617/30381.

1237/1821³²⁹	10.000
1238/1822³³⁰	10.000
1239/1824³³¹	10.000
1240/1824-1825³³²	10.000
1241/1825³³³	10.000
1242/1826-1827³³⁴	10.000
1243/1827-1828³³⁵	10.000
1244/1828-1829³³⁶	10.000
1245/1829-1830³³⁷	10.000
1246/1831³³⁸	10.000
1247/1832³³⁹	10.000
1248/1833³⁴⁰	10.000
1249/1833-1834³⁴¹	10.000
1250/1834³⁴²	10.000
1251/1835-1836³⁴³	10.000

³²⁹ BOA.MAD.d.8914, vr. 157b ve vr. 159b.

³³⁰ BOA.MAD.d.8912, s.318 ve s. 319.

³³¹ BOA.MAD.d.4636, vr.156b;; BOA.C.ML.616/25426 (3 Zilhicce 1239/30 Haziran 1824).

³³² BOA.MAD.d.8916, vr. 157b/s.313.

³³³ BOA.MAD.d.8917, s.332.

³³⁴ BOA.MAD.d.8918, vr147b ve vr.158a.

³³⁵ BOA.MAD.d.5547, s.304.

³³⁶ BOA.MAD.d.8920, s.432.

³³⁷ BOA.MAD.d.8921, s.239-230.

³³⁸ BOA.MAD.d.8922, s.258; BOA.C.BH.164/7761 (5 Zilhicce 1246/17 Nisan 1831).

³³⁹ BOA.MAD.d.7914, vr.156b; BOA.AE.SMHD.II.47/3060 (29 Receb 1247/3 Ocak 1832). Ayrıca bir önceki yıl bu yılın hesap defteri için bkz. BOA.C.BH.10/502 (h. 12 Rebiülahir 1250/18 Ağustos 1834).

³⁴⁰ BOA.MAD.d.6905, vr.149b/s.298.

³⁴¹ BOA.MAD.d.10483, vr.156b/s.202.

³⁴² BOA.MAD.d.10485, s. 200 ve s. 203.

³⁴³ BOA.MAD.d.5988, vr. 140b.

1252/1836-1837 ³⁴⁴	10.000
-------------------------------	--------

Tablo 4 -Devam

Bulgaroğlu Yanko devrinde Gelibolu merkezli miri peksimet hazırlanması için bazı yeni gelişmeler husule gelmiş görünür. Bunların başında merkezden kaleme alınan belgelerde üretim mahallinin resmen tanımlanması gelmektedir. Şimdiye kadar neredeyse tüm kaynaklarda “Gelibolu’da peksimetçi Bulgaroğlu marifetiyle” anlamına gelen ve üretim yerini özel olarak zikretmeyen ifadeler geçmekteyken bu dönemden sonra “Gelibolu peksimethanesi” tabiri sıklıkla tercih edilmiştir.³⁴⁵ Bununla birlikte aynı yeri tanımlamak için zaman zaman “Gelibolu galetahanesi” ifadesi de tercih edilmiştir.³⁴⁶

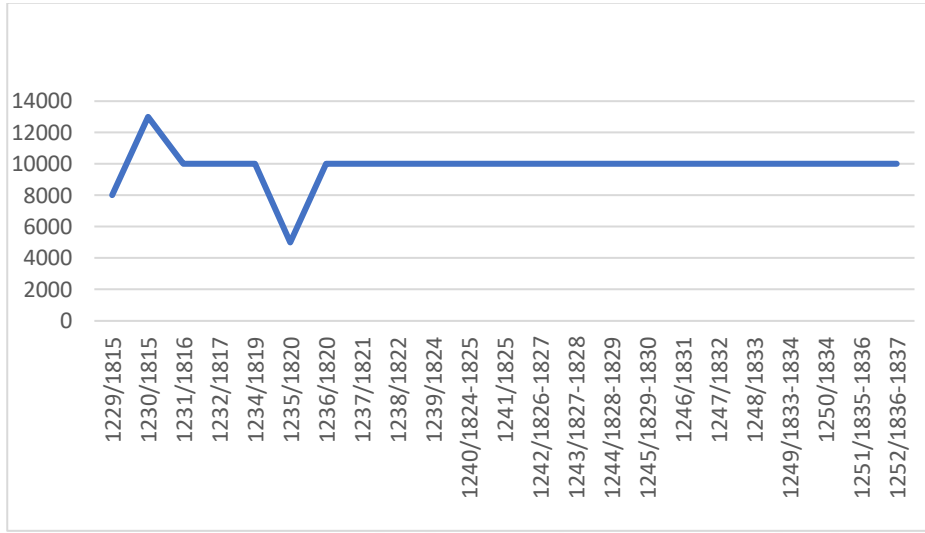
“Gelibolu peksimethanesi” ile alakalı olan bir diğer farklılık ise Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.) içerisindeki başlıklardır. Bundan önceki veriler genel bir peksimet başlığı altında yer alırken Hicri 1237 (m. 1821-1822) tarihli defter ile Gelibolu’daki üretime dair bilgiler özel bir başlık altında ele alınmıştır; ilk kez “kuyûdât-ı peksimat-hâne-yi Gelibolı” olarak özel bir başlık açılmış ve defterlerde bazı istisnai yıllar olmak üzere genel olarak bu usul devam ettirilmiştir.³⁴⁷ O halde hem defterlerdeki başlıklarda hem de gönderilen emirlerde ve yapılan yazışmalarda kullanılan dilde bir değişiklik olduğu ve genel bir tanımlamadan ziyade odak noktasının daraltılarak daha kesin bir tarife başvurulduğu görülmektedir.

³⁴⁴ BOA.MAD.d.4681, vr.141b.

³⁴⁵ Birkaç örnek için bkz. BOA.C.BH.9/437 (4 Receb 1230/12 Haziran 1815); BOA.MAD.d.10457, s.231.; BOA.MAD.d.7914, vr.156b; BOA.C.BH.222/10308 (3 Ramazan 1235/14 Haziran 1820); BOA.HAT.930/40324.

³⁴⁶ Muhtelif örnekler için bkz. BOA.AE.SMHD.II.47/3060 (29 Receb 1247/3 Ocak 1832); BOA.C.BH.74/3545 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836). Ayrıca arşivdeki özetlere söz konusu “galeta” tabiri bazen “kalite/a olarak yazılmıştır, ama daha önemlisi ise özetlerin bazılarında “galetacı” yazılması gerekirken “filitacı” olarak yazılmıştır bkz. BOA.A.)MKT.MVL.30/35 (12 Şevval 1266/21 Ağustos 1850) ve BOA.A.)MKT.MHM.24/50 (4 Zilhicce 1266/11 Eylül 1850).

³⁴⁷ BOA.MAD.d.8914, vr.157b.

Grafik 5: Bulgaroğlu Yanko'nun Peksimet Üretim Grafiği³⁴⁸

Tablodan grafiğe aktarılan verilerden hareketle, Bulgaroğlu Yanko döneminde onun vazifeyi devraldığı ilk yıllarda 5000 ve 8000 kantar dolaylarında devam eden bir peksimet üretimi varken bundan sonra her yıl için 10.000 kantarlık peksimetin üretildiği görülmektedir. Nitekim belgelerdeki kayıtlar bunu doğrulayacak mahiyettedir. Neredeyse her yıla ait üretim emirlerinde kullanılan “beher sene” ifadesi³⁴⁹ bu üretimin sabitlenerek muayyen hale geldiğine işaret etmektedir. Yıllık üretimin 10.000 kantara sabitlenmesi Yanko'nun babası Yorgaki devrinde ilk kez hedeflenen sabit miktarda üretimin sağlanması teşebbüsün resmen fiiliyata geçirilmesi anlamını da taşır. Yorgaki'nin Gelibolu peksimethanesinin başında olduğu zamanlarda modernleşme girişimlerinin bir uzantısı olarak üretim miktarının sistemleştirilmeye çalışıldığına daha önce işaret edilmişti. Ancak Yanko'nun devri 19. yüzyılın ikinci çeyreğine tarihlenmektedir ve bu dönemde devlet bürokrasisinde modernleşme gerçek anlamda uygulanmaya başlanmıştır. Gelibolu'da peksimet hazırlanmasında standardizasyonun sağlanması, işleyişte birbirine bağlı ve “kesintisiz” devam eden Weberian teorideki “ideal bürokratik yapı”nın teşkil edilmesinin Osmanlı taşrasındaki bir göstergesi olarak

³⁴⁸ Bu tablo Bulgaroğulları ailesinin işletmeciliğinde Gelibolu peksimethanesinde hazırlanan peksimetleri gösteren son tablodur. 10.000 kantar peksimet üretiminin sabitlenmesinden dolayı her yıl düzenli hale gelen peksimet üretimi tekrara düşmemek adına bir tablo üzerinde gösterilmeyecektir.

³⁴⁹ Bir örnek için bkz. BOA.MAD.d.10460, s.192.

okunabilir.³⁵⁰ Ancak buradaki bir problem, bu sabit rakamın kayıt üzerinde kalan rakamı mı yoksa gerçek üretimi mi gösteriyor olup olmadığıdır. İlgili kayıtlar zaman zaman bazı aksaklıklar olmakla birlikte bu sayıların gerçeği yansıttığını göstermektedir. Bu husustaki bazı aksamalar ilerleyen kısımlarda incelenecektir.

Yanko'nun devrinde yaşanan bir diğer değişim de peksimet pişirme bedellerindeki farklılaşmalardır. 1820 yılı itibariyle 40 akçeye fırınlanan bir kantar peksimetin birim fiyatına %87,5 zam yapılarak 75 akçeye çıkartılmıştır. Bu aşamada Birinci Bölüm'de detaylı bir şekilde izah edilen ücretlendirme hakkında bir hatırlatma yapılmalıdır. Önceden ödemeler ocaklık usulüyle yapılırken, Tersane Hazinesi'nin teşkil edilmesiyle bunların doğrudan bir ödenekten karşılanması yoluna gidilmiştir. Bundan dolayı 75 akçeye çıkartılan bu fiyat da ocaklık usulüyle değil, doğrudan bir hazineden karşılanmıştır.³⁵¹ Peksimetlerin hazırlanması bu meblağ üzerinden 1833'e kadar devam etmiş ve bu yıllar birlikte pişirme bedelleri akçe üzerinden değil para üzerinden yapılmaya ve peksimetin bir kantarı için 100 para ödenmeye başlanmıştır.³⁵² Pişirme bedelindeki ödeme biriminin farklılaşmasının haricinde 1832'de devletin Bulgaroğulları için çevredeki kazalardan tedarik ettiği unun birim fiyatında da artış olmuştur. Buna göre önceden taşıma bedeli dahil olarak 135 akçeye satın alınan bir kile unun fiyatı uzun bir süre bu fiyatta sabit kalınacak olan 150 akçeye çıkartılmıştır.³⁵³

Bulgaroğlu Yanko'nun idareciliği dönemindeki tek değişimler fiyatlardaki bu artış değildir. Bunun haricinde ailenin itibarını da olumsuz yönde etkileyebilecek bir olay yaşanmıştır. 1815 senesinde Kaptan Paşa üç ambarlı kalyonu ile denize açılırken genel uygulama gereğince Gelibolu'ya uğramış ve Yanko'nun hazırladığı peksimetlerden almıştır. Ancak bunun 100 kantarının bozuk ve küflü olduğu anlaşılmıştır.³⁵⁴ Peksimetin tüketilebilecek gibi üretilmesi bir peksimetçinin veya fırıncının temel görevidir; ayrıca askere bozuk peksimetin verilmesinin ölüm cezasını gerektirdiğine dair bir örnek³⁵⁵ Taylesanizade tarafından verilmişti. Bu durumda

³⁵⁰ Max Weber'in "bürokrasi modeli"ne dair bir tanım bkz Musa Gürsel, *Örgüt Sosyolojisi Kavramlar, Süreçler ve Açıklamalar*, Ankara: Pegem Akademi, 2015, s. 6-9.

³⁵¹ BOA.MAD.d.8913, vr.139b/s.277.

³⁵² BOA.MAD.d.6905, vr.149b/s.298. Sadece birkaç yıl sonrasına ait bir kayıta birim fiyat yanlışlıkla 100 para yerine "1000 para" olarak yazılmıştır, ancak işlem yine de bir sıfır eksiksiz haliyle yapılmıştır. Osmanlı piyasasında bir kuruş kırk paraya karşılık gelmektedir, bkz. Pamuk, *Paranın Tarihi*, s. 175.

³⁵³ BOA.MAD.d.7914, vr.156b.

³⁵⁴ İlgili yazışmaları içeren dört belge için bkz. BOA.C.BH.191/8947 (12 Şevval 1230/17 Eylül 1815).

³⁵⁵ Bkz. Birinci Bölüm.

Bulgaroğlu Yanko, idam cezasına çarptırılıp malları da müsadere edilen Abdulgaffar Ağa ile aynı kaderi mi paylaşacaktı? Abdulgaffar Ağa rneğinde olduğu gibi ibret-i alem için idam edilip malları müsadere edilecek ve aile de işini kaybedecek miydi?

Bu hassas konunun devlet makamlarının gündemini bir süreliğine işgal etmiş olduğu görülmektedir. Kaptan Paşa'nın, kalyon kaptanlarının, meselenin mali bir tarafı olduğu için defterdarın, yerel kadıların görüşlerine başvurulmuş ve Bulgaroğlu Yanko'ya da zaman zaman söz verilmiştir. Peksimetçi, ürettiklerinin her zamanki şekilde hazırlandığını ifade ederek peksimetin kalyonun ambarında kalmasından dolayı kflendiğini ifade etmiştir. Bunun zerine peksimethaneden numune peksimetler ve bir miktar un talep edilmiştir. Gelen numunelerin nispeten iyi olduğu, ancak genel olarak "ekle salih" ve İstanbul'da üretilen kadar kaliteli olmadığı kanısına varılınca bu sefer devletin Yanko için tedarik ettiği un test edilmiştir. Sonuçta unun o yıldı kuraklıktan dolayı kalitesiz olduğu anlaşılmıştır. Merkezdeki müzakerelerde Yanko'nun babasının da uzun yıllardır bu işte olduğu ve tam sadakatle çalıştığı vurgulanmıştır.³⁵⁶ Bunun zerine Gelibolu peksimethanesindeki ambarda kalan 2667 kantarın yarısının kullanılabilereği kararlaştırılarak, geriye kalan 1335,5 kantarın ise Midilli ve Sakız civarına giden tüccar gemilerine satılması emredilmiştir. Ayrıca bu eksik kalan miktarı da telafi etmek için 5000 kantar daha üretilmesi istenmiş ve pişirmeye özel bir önem gösterilmesi tembihlenmiştir. Netice itibarıyla Yanko has peksimet tabhetmek sözüyle ve ailenin devlet nezdindeki "sadık" itibarının etkisiyle canını, malını ve de aile mesleğini kurtarmıştır.

1836 senesine gelindiğinde peksimethanenin veya devrin terminolojisine göre "galetahane"nin bazı kısımları kullanılamaz hale geldiği görülmektedir. Bulgaroğlu Yanko ise işlerin aksamaması için buraları tamir ettirerek ilgili masrafları devlete bildirmiş ve tamir masrafı olan 4851 kuruşu talep etmiştir. Devlet nezdinde görüşmeler yapıldıktan sonra da ödemelerin yine peksimet pişirme ücretlerinin karşlandığı Tersane Hazinesi'nden yapılması kararlaştırılmıştır.³⁵⁷ Burada vurgulanması gereken husus kamusal alan ve özel alan arasındaki görünmez bir sınır olduğudur. Esasında

³⁵⁶ Hatta babasının otuz yıl boyunca bu işi yaptığı ifade edilse de bu sadece genel bir sayıya karşılık gelmektedir, nk pederi olan Yorgaki 1791 ile 1814 yılları arasında bu vazifeyi ifa etmiştir.

³⁵⁷ BOA.C.BH.74/3545 (29 Zilhicce 1251/16 Nisan 1836).

peksimethane ailenin kendi mülkü iken³⁵⁸ 1710 yılından beri (farklı fırınların ve imalathanelerin olma ihtimali olsa da) aynı ailenin devlete hizmet etmesinden dolayı idarenin nazarında burası bir miri peksimethane gibi olmuştur. Nitekim içerisinde iş görenlerin de çoğu kez “miri peksimetçi” olarak anıldığı önceden ifade edilmişti. Bu bakımdan devletin algısında Bulgaroğulları'nın memur olarak kabul edilmesi gibi, üretim mahallinin de devlet mülkü olarak görüldüğü anlaşılmaktadır. Dahası 1840 yılındaki tamirde de 2247,5 kuruşluk masrafın ödenmesiyle ilgili kayıтта Yanko'dan “Gelibolu Galetahanesi Müdürü” olarak bahsedilmesi bu memuriyet argümanını doğrular mahiyettedir.³⁵⁹

Yeri gelmişken Bulgaroğlu Yanko için kullanılan bir diğer unvanından bahsedilebilir. 1840 yılında Rumeli yerel meclis üyeleri arasında Gelibolu kazasına bağlı olan kişiler arasında kendisinin adına rastlanmaktadır; isminin önüne de “Kocabaşı” sanı eklenmiştir. Onun haricinde çağdaşı ve muhtemelen tanışık olduğu Kocabaşı Rafaki, Ahmed Bey, Hasan Azmi Efendi gibi kimselerin de adı geçmektedir.³⁶⁰ Burada önemli olan nokta Yanko'nun “Kocabaşı” olmasının ne anlama geldiğidir ve neyi ifade ettiğidir. Bu tabir gayri müslimlerin yaşadıkları yerlerde bölgenin ileri gelenlerinin seçtikleri, onların iç meseleleriyle alakadar olan ve yeri geldiğinde bölgedekileri temsil eden kişiler için kullanılmıştır.³⁶¹ Bu anlamda Yanko'nun devrin tanınmış simalarından biri olduğu ve en azından Gelibolu'da belli bir itibarının olduğu anlaşılmaktadır.

Tanzimat Dönemi'nde vergilerin düzene konulması için halkın ve ellerindeki canlı cansız gelir getiren malların ihtiyatlı olarak kayıt altına alınması yoluna gidilmiştir. Bu hususta temettuat sayımları yapılarak bu türden verileri ihtiva eden defterler tutulmuştur. Ancak 1832 yılında bu sözü edilen temettuat sayımının öncüsü mahiyetinde bir araştırmaya gidilerek Gelibolu sancağı bir pilot bölge kabul edilmiş ve

³⁵⁸ Bu husus 1861 sonrası dönemde bazı karışıklıklar çıkartacaktır. İlgili mesele ilerleyen başlıklarda ele alınacaktır.

³⁵⁹ BOA.C.BH.10/455 (21 Safer 1256/24 Nisan 1840). Bu tabir Bulgaroğulları için daha sonradan mükerreren kullanılacaktır; farklı bağlamda kullanılan ileri tarihli bir örnek için bkz. BOA.HR.MKT.448/74 (27 Muharrem 1280/14 Temmuz 1863).

³⁶⁰ Vakalis, “Tanzimat in the Province”, s.65.

³⁶¹ DİA Komisyonu, “Kocabaşı”, *DİA*, C. XXVI, 140.

burada sayımlar yapılmıştır.³⁶² 1832 senesindeki bu sayım Bulgaroğulları ailesinin mal varlığı ve sermayesi için önemli bilgiler sunmaktadır.

Söz konusu sayıma göre Bulgaroğlu Yanko 15.000 kuruşluk hane geliriyle bölgenin en büyük servete sahip onuncu kişisidir.³⁶³ Bulgaroğulları ailesinin miri peksimetçi olan ilk üyesi Yorgaki daha 1710 yılında bir müteşebbis zihniyetiyle böyle bir işi devralmaya kalkıştığına göre elinde az da olsa birikmiş bir sermayesinin olması gerekirdi. Ayrıca zaman içerisinde zaman zaman ödeme fiyatlarında azalmalar olsa da ailenin en azından işçi ücretlerinin nispeten düşük olabileceğinin düşünülebileceği Gelibolu şartlarında yüklü bir servet edindikleri görülmektedir. Bunda her yıl devlete yüksek miktarda peksimet hazırlamaları etkili olmuştur. Bulgaroğulları sıradan “bağımsız” bir piyasa esnafı gibi sattığı kadar kazanmaktansa her yıl denize açılması mutlak olan bir donanmanın varlığı ve içerisine konulması elzem olan peksimetin üretilmesiyle işteğal oldukları için geçen süre zarfında önemli bir kapitale sahip olmuştur. Ayrıca Yanko’nun babası Yorgaki’nin mal varlığı da bu zenginliğe işaret etmektedir.

Bahsedilen sayım defteri Yorgaki’nin diğer oğlu yani Yanko’nun küçük kardeşi Nikolaki için de önemli veriler sağlamaktadır ve bu bilgiler Yanko’nunkinden çok daha ilgi çekicidir. Buna göre Bulgaroğlu Nikolaki 47.250 kuruşluk servetiyle Gelibolu’nun en zengin kişisidir. Babası Yorgaki’nin Aya Dimitri Mahallesi’nde 3000 akçelik bir evi olduğu muhalefatında görülmüştü. Nikolaki de bu gayri müslim mahallesinde yaşamaktaydı ve 12.500 kuruş değerinde bir evi vardı. Bunun haricinde 10.150 kuruş değerinde 203 dönüm tarlası, 1500 kuruşluk 8 dönüm bağı, farklı değerlerde manda ve sığır öküzleri ve 250 kuruş değerinde bir beygiri, toplam 10.500 kuruş değerinde üç adet bakkal dükkanı, 3000 kuruşluk bir simit fırını, 3500 kuruş değerinde bir yağhanesi ve 2000 kuruş bahasında mağazası da mevcuttur. Ayrıca bu dükkanlarından 750 kuruş değerindekini helvacıların işlettiği ve o dönemde hayatta olan annesi ve kız kardeşinin de bu dükkana ortak oldukları görülmektedir.³⁶⁴

Bu bilgilerden hareketle Bulgaroğulları ailesindeki iki kardeşin de Gelibolu’da ciddi anlamda maddi zenginliklerinin olduğu görülmüştür. Babaları Yorgaki’nin sahip

³⁶² Söz konusu sayım hakkında detaylı bilgi için bkz. Korkmaz, “II. Mahmud Döneminde Yapılan 1823 Tarihli Arazi ve Emlak Sayımı: Gelibolu Örneği”, s.87-108

³⁶³ Korkmaz, “II. Mahmud Döneminde Yapılan Arazi ve Emlak Sayımı”, s.100.

³⁶⁴ Korkmaz, “II. Mahmud Döneminde Yapılan Arazi ve Emlak Sayımı”, s.99-100.

olduğu mal varlığı ve muhtelif yerlere verdikleri borç paralar bir nesil sonra katlanarak daha da gelişmiş gibi gözükmetedir, çünkü ilgili sayıma göre şehrin en varlıklı birinci ve onuncu şahsı da aynı aileden çıkmaktadır. Somutlaştırmak gerekirse, eğer Gelibolu’da ikamet eden en zengin ilk on kişiyi yazmak gerekirse listenin başında da sonunda da Bulgaroğulları’nın bir ferdi olacaktır. Bu cümleden hareketle en azından babalarının devrindeki servet birikiminin devam ettiği açıkça görülmektedir.

3.2 Aile İçerisindeki Meseleler ve Peksimethanenin Durumu

1810 yılında peksimethaneyi babasının ölümünden sonra devralan Yanko yaklaşık yirmi sene peksimetçilik vazifesini tek başına sürdürmüştür. Ancak 1836 yılına gelindiğinde peksimethanenin idaresi kardeşi Nikolaki’ye devredilmesi gündeme gelmiştir.³⁶⁵ Bunun için birkaç sene öncesinden itibaren Yanko’nun hesapları çıkartılarak onun döneminde peksimethanenin hesap defteri oluşturulmuş, hazırladığı peksimetler, bunun için yapılan ödemeler, peksimethanede bulunan buğdayın miktarı gibi nicel veriler tespit edilerek ilgili kayıtlar Kalyonlar Ruznamçesi’ne ve Baş Muhasebe’ye kaydedilmiştir. Önceki senelerdeki peksimet bakiyeleri de belirtilerek Nikolaki’ye muayyen hale gelen 10.000 kantar peksimet üretilmesi emri verilmiştir.³⁶⁶

Kardeşler arasındaki vazife değişiminin sebebi eldeki verilerle açıklanamamaktadır. Üretim aksaması gibi merkezden gönderilen bir emirle, Yanko’nun sağlık problemlerinden veya diğer şahsi meselelerinden kaynaklı Gelibolu’dan merkeze giden bir arzuhale binaen bu değişimin yapıldığı ileri sürülebilir. Her halükarda peksimethanenin idaresi Nikolaki’nin yedine verilmiştir.

1837 yılında Bulgaroğlu Nikolaki’nin ürettiği peksimetlerden 1179 kantarı Gelibolu’da iki koter³⁶⁷ gemisine satılmıştır. Ancak bunların bir kez de ağabeyi Yanko’nun döneminde olduğu gibi “ekle salih” olmadığı yani yenmeyecek ölçüde kötü olduğu anlaşılmıştır. Bunun üzerine peksimetler için yapılan ödemelerin kurşunlu

³⁶⁵ BOA.C.AS.284/11796 (29 Rebiülevvel 1252/14 Temmuz 1836). Yanko ve Nikolaki’nin kardeş oldukları çok daha ileri tarihli bir kayıta geçmektedir, bkz. BOA.A.)MKT.NZD.92/82 (28 Zilhicce 1269/2 Ekim 1853).

³⁶⁶BOA.AE.SMHD.II.24/1485.2 (h. 21 ZA 1252, m. 27 Şubat 1837); BOA.MAD.d.10484, vr.61b/s.110.

³⁶⁷ Koter/kotra gemileri ince donanma cinsinden, içerisinde top da bulunabilen tek direkli bir yelkenlidir, detaylı bilgi ve görseller için bkz. İdris Bostan, *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*, İstanbul: Bilge Yayın Habercilik ve Danışmanlık, 2005, s.396.

mahzen liman memuru marifetiyle geri tahsil edilerek Tersane Hazinesi'ne iade edilmesini ve gerekli muamelata dair ilmühaberinin da ilgili defterlere eklenmesi istenmiştir.³⁶⁸ Donanma için makbul olmayan peksimetlerin hazırlanması Nikolaki'nin galetahanedeki tekli yöneticiliğini de etkilemiş olmalıdır, çünkü dört ay sonrasına ait bir belgede tam tabiriyle “galetahane müdürü” olarak yeniden ağabeyi Yanko gözükmektedir.³⁶⁹ Bu esnada kardeşi Nikolaki'nin “müdür” olarak ifade edilmese burada çalıştığı tahmin edilebilir. Netice itibarıyla bu sefer “daha yetkili” olarak vazifeyi devralan Yanko galetahanenin bazı bölgelerini tamir ettirerek, 2247,5 kuruşluk masrafı talep etmiştir³⁷⁰ ve belki de daha uygun peksimetleri hazırlamak vaadiyle ilgili tamirâtı takiben yeniden göreve başlamıştır.

1847 senesinde ise her ikisi de ataları Konstantin, Yorgaki ve Drako devrindeki gibi ortak bir idare biçimini benimsemişlerdir.³⁷¹ Bununla birlikte kısa bir zaman zarfında yine değişiklikler yaşandığı ve bazen Yanko'nun tek başına, bazen de kardeşi Nikolaki ile müştereken bu vazifeyi ifa ettikleri görülmektedir.³⁷² 1849 yılından sonra ise büyük kardeş olan Yanko Gelibolu'da peksimet imal edilmesi vazifesini tek başına yürütmeye başlamıştır.³⁷³

1853 yılına gelindiğinde aile içerisindeki bu değişimin sebebinin nispeten açıklığa kavuşturacak bilgiler öğrenilmektedir. Gelibolu'da peksimet pişirilmesi işi bir süredir gerçekten de Yanko'nun elinde bulunmaktaydı, ancak bu hususa yönelik kardeşi Nikolaki bir arzuhal sunarak meselenin yeniden değerlendirilmesini talep etmiştir.³⁷⁴ İlgili belgenin ekleri bulunmadığı için bundan sonrasını takip etmek şimdilik mümkün değilse de bu kaynak kısa bir zaman periyodu içerisinde Gelibolu'daki peksimet üretimi vazifesinin iki kardeş arasındaki devamlı değişimini ve ailevi ilişkileri görmek açısından bir ipucu vermektedir.

Her ne kadar arada bilgi kopuklukları varsa da harici bir meseleye ilişkin bir belgeden hareketle 1856 yılında Gelibolu peksimethanesinin başında Bulgaroğlu

³⁶⁸ BOA.C.BH.163/7682 (4 Rebiülahir 1253/8 Temmuz 1837).

³⁶⁹ BOA.C.BH.10/455 (21 Safer 1256/24 Nisan 1840).

³⁷⁰ Gösterilen yer.

³⁷¹ BOA.A.)MKT.92/95 (27 Şaban 1263/10 Ağustos 1847).

³⁷² BOA.A.)MKT.92/95 (27 Şaban 1263/10 Ağustos 1847); BOA.A.)MKT.215/46 (~ 4 Ramazan 1265/24 Temmuz 1849), ayrıca bu ikinci belgede Nikolaki'nin adı yanlışlıkla Yorgaki olarak yazılmıştır

³⁷³ BOA.İ.DH.202/16602 (9 Zilhicce 1265/26 Eylül 1849); BOA.MVL.177/5290 (8 Ramazan 1266/17 Temmuz 1850); BOA.A.)MKT.MHM.24/50.

³⁷⁴ BOA.A.)MKT.NZD.92/82 (28 Zilhicce 1269/2 Ekim 1853).

Nikolaki görülmektedir.³⁷⁵ Bir diğer ifadeyle devlet donanması için peksimet üreten Bulgaroğulları ailesinin bu meslekteki son aile ferdi olan Bulgaroğlu Nikolaki vazifeyi devralmıştır.

Sözü edilen harici bir davayla ilişkin belgeler hem Nikolaki hem de peksimethane hakkında önemli bilgiler sağlamaktadır.³⁷⁶ Buna göre Alexander Hopp³⁷⁷ adlı Avusturyalı bir tüccar daha önceden Nikolaki'ye senet karşılığında borç para vermişti. Kendisi için çalışan Kara Mehmed isimli kişiyi senetlerle birlikte para tahsilini yapmak için peksimethaneye göndermiş ve Nikolaki de ödemeyi hemen yapamayacağını ve ilerleyen zamanlarda borçlarını kapatabileceğine binaen bir zarfın üzerine Hopp'a ulaştırılmak üzere bir not yazmıştır. Bu bilgidен hareketle Bulgaroğlu Drako gibi Nikolaki'nin de en azından gündelik hayatını idame ettirebilecek kadar yazabildiği söylenebilir. Ardından Hopp yeniden adamını göndererek ödeme yapmaması durumunda onu gördüğü yerde yakalayıp “odun ile başını iki pare edip, telef edeceğini” haber vererek Nikolaki'yi tehdit etmiştir.³⁷⁸ Bu yaşananlar üzerine hayatından şüphe etmeye başlayan Nikolaki devlete başvurarak kendisinin Gelibolu'da peksimetçi olduğunu söylemiş, kendisiyle ilgili bazı bilgileri paylaşmış ve başından geçenleri anlatmıştır. Tam da bu noktada kullandığı bir ifade, peksimethanenin yerini tahmin etmeye yardımcı olabilecek mahiyettedir. Nikolaki burada galetahanesinin “derûn-ı şehre” yani şehir içinde değil, şehrin kenarında olduğunu ifade etmiştir. Bundan dolayı da muhtemelen Hopp'un oraya gelerek kendisini darp etmesinden veya öldürmesinden korktuğu için yanına zaptiye verilmesini talep etmiştir.

Birinci Bölüm'de peksimethane hakkında bilgi verilirken eldeki verilerle konunun tam olarak tespit edilemediği ifade edilmişti. Nikolaki'nin bu dava vesilesiyle verdiği bilgi en azından peksimet üretim mahallinin (zaman içerisinde taşınma ihtimali olsa da) şehrin dışında kaldığı anlaşılmaktadır. Ancak Tekirdağ, Enez ve Edirne gibi çevrelerden gelen buğdayların Gelibolu iskelesine indirilerek peksimethaneye nakledildiği de bilinmektedir. Yine aynı bölümde Kadı İskelesi'ne yakın bir bölgede un fabrikasına mal getirilmesiyle ilgili 1894 yılına ait bir izin

³⁷⁵ BOA.HR.SYS.2924/106 (27 Rebiülahir 1272/6 Ocak 1856).

³⁷⁶ BOA.HR.SYS.2924/106 (27 Rebiülahir 1272/6 Ocak 1856).

³⁷⁷ İlgili belgelerde ismi “Alex” soyadı “Pop” olarak da geçmektedir, bkz. gösterilen yer.

³⁷⁸ Belgenin eklerinde doğrudan Avusturyalı tüccarın peksimethaneye giderek orada başka tüccarların yanında Nikolaki'nin namusuna dokunur sözler sarf ettiği ve tartışmanın etkisiyle kabzasıyla Nikolaki'nin üzerine yürüdüğü belirtilmiştir.

belgesinde ilgili yer tarif edilirken “atik peksimethane” karşısında olduğu ifade edilmişti. 1861’de ailenin devreden çıkmasını takiben Gelibolu Tersanesi içerisindeki atıl kalan peksimet fırınlarının yeniden faaliyete geçirilme teşebbüsleri ilerleyen bahislerde görülecektir. Oradaki bilgi buraya uyarlanırsa belgede geçen “atik” yani eski tabiri Bulgaroğulları’na ait olan peksimethane olmalıdır. Tüm bu mülahazalardan hareketle eğer zaman içerisinde bir taşınma olmadıysa Bulgaroğulları peksimethanesinin Kadı İskelesi’ne yakın, şehrin merkezinden uzak bir yerde olması gerekmektedir. Gelibolu’da varlığını hâlâ koruyan Kadı İskelesi Camii’nin adı burada zikredilmelidir. Aynı adla anılan cami 16. yüzyılın ortalarında Buhari Kadı-zade Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Bu bağlamda imalathanenin sahile yakın olan bu caminin ve limanın çevresinde olması gerekirdi.

Peksimethanenin lokalizasyonunun tahmin edilmesine yönelik bu parantezden sonra Nikolaki’nin Alexander Hopp ile olan davasının devamına bakılabilir. Peksimetçi Bulgaroğlu Nikolaki’nin devletten bir zaptiye koruması istemesine binaen mesele bir süre görüşülmüş ve devlet de muhtemelen ailenin bu işe bir asrı aşkın bir süredir emek vermesinden ve ailenin devlet nazarında itibarı olmasından dolayı onun devlet için önemli bir imalatçı olduğu ifade edilmiştir ve ardından mesele Avusturya konsoloslughuna havale edilerek ilgili dava beynelmilel bir hal almıştır. Adı geçen Avusturyalı tüccarın evvelki yıllara ait bir kayıttan hareketle aslında Viyana’da yaşadığı ve belki de farklı ticaret ağlarından dolayı Osmanlı Devleti’ne bağlı bazı gayri müslimlere borçlar verdiği anlaşılmaktadır.³⁷⁹ Hobb’un Nikolaki’yi tacizine ilişkin konsolos yazışmalarında Alexander Hopp’un suçlu olduğu ifade edilerek Avusturya konsolos vekili tarafından “ceza-yı nakdi”nin verilmesine ve Nikolaki’den de özür dilemesine karar verilmiştir.³⁸⁰

Sonuçta böyle bir mesele Bulgaroğlu Nikolaki’nin finansal faaliyetleri için etkileşim halinde olduğu kişileri, onun bu gibi bir durum karşısındaki reaksiyonu ve peksimethanenin konumunun tahmin edilmesi bakımından önemli veriler sağlamıştır.

³⁷⁹ Samakov’daki İlyazar Yada (?) adlı kişiden alacağı poliçelerle ilgili bkz. BOA.HR.MKT.61/99 (26 Şevval 1269/2 Ağustos 1853).

³⁸⁰ BOA.HR.MKT.137/76.4 (12 Şubat 1856); BOA.HR.TO.157/8 (12 Şubat 1856).

3.3 1861: Bulgaroğulları'nın İşi Kaybedişi

Başından beri ifade edildiği üzere 1861 yılında Bulgaroğulları işi kaybetmiştir. Ancak burada önemli olan husus bu tarihi gelişimin nasıl olduğunu incelemek ve yaklaşık yüz elli yıldır aynı vazifeyi nesilden nesile aktaran bir ailenin neden bu görevden uzaklaştırıldığını detaylı bir şekilde incelemektir. Bu bakımdan ailenin doğrudan devreden çıkartılmaları bahsine değil, bunun biraz öncesine yani 1861 yılının tamamına bakılmalıdır ki bunu yapabilmek için en azından nicelik bakımından zengin bir dizi belge mevcuttur.

1861 Mart'ında bir bölgeye peksimet ikmali ile ilgili bir belgeden hareketle Bulgaroğlu Nikolaki'nin söz konusu peksimetleri devletle akdettiği bir sözleşmeye binaen hazırladığı anlaşılmaktadır; Maliye'ye Nikolaki'nin "kontrato"sunun durumu sorulmuştur.³⁸¹ Bundan hareketle hazırlanan peksimetler için – savaş veya başka bir askeri operasyon gibi faaliyetler haricinde- devletin her yıl ne kadar peksimetin hazır edileceğine yönelik bir emir göndermesi gerekmemiştir. Bunun yerine belirli aralıklarla yenilenen, düzenlenebilen ya da feshedilebilen bir mukavelename usulü benimsenmiştir.

22 Nisan 1861 tarihli bir belgeye göre bazıları ailenin peksimet hazırlama vazifesinden elde ettiği kârı fark etmiş olmalıdır, çünkü ismi belirtilmeyen bir şahıs devlet için Nikolaki'nin hazırladığı fiyattan üç kuruş aşağı ücrette peksimet pişirebileceğini bildirmiştir; devlet kademelerinin de bu fikre meylettiği anlaşılmaktadır.³⁸² Ailenin aleyhine böyle bir mesele gündeme gelmişken aynı tarihte yine onların aleyhine işleyecek bir durum söz konusudur. Buna göre önceden hazırlanması istenilen 2000 kantar peksimetin Gelibolu'dan Ereğli vapuruna yüklenmesi gerekmektedir, ancak peksimetler henüz hazırlanamamıştır. Birinci Bölüm'de bir peksimetin hazırlanması esnasında hangi aşamalardan geçtiği detaylı bir şekilde incelenmişti. 1861 yılına ait bu durumda ise 2000 kantar peksimetin yirmi bir günde imal edilmesi kararlaştırılmıştır, ancak bunların on bir gün sergide durması gerektiği ifade edilmiştir. Bu "sergide durma/bekletilme" tabiri fırınlandıktan sonra daha dayanaklı olabilmesi için peksimetin içerisindeki nemin gitmesi anlamına

³⁸¹ BOA.A.)MKT.NZD.346/16 (2 Ramazan 1277/14 Mart 1861).

³⁸² BOA.A.)MKT.NZD.349/27 (11 Şevval 1277/22 Nisan 1861).

gelmelidir³⁸³, çünkü eğer on bir gün dolmadan, henüz tazeyken, bunların gemilere tahmil edilmesi halinde küfleneceği ve leventlere verilemeyeceği hususunda bir uyarı yapılmıştır. Bu aksaklık üzerine gerekli peksimetin Tersane-i Amire'deki peksimetten karşılanması kararlaştırılmıştır.³⁸⁴

Netice itibarıyla peksimetin bir kantarını Nikolaki'den üç kuruş aşağı imal edilebileceğini vadeden yeni bir peksimetçi namzeti ortaya çıkmışken, aynı dönemde Nikolaki'nin aleyhine yönelik olay yaşanmıştır. 26 Nisan 1861'de ise Nikolaki'nin İstanbul'da olduğu anlaşılmaktadır. Kendisine peksimeti daha ucuza hazırlamayı kabul eden bir gönüllünün olduğu ifade edilmiştir ve buna binaen o da bu indirimi kabul ederek kendisinin de üç kuruş noksan fiyattan üretime devam edebileceğini söylemiştir.³⁸⁵ Birkaç gün sonra söz konusu aday tekrar gündeme gelmiştir ve bu sefer belgelerde “anonim” olarak değil, ismiyle belirtilmiştir: Gelibolulu Ahmed Bey, Bulgaroğlu Nikolaki'ye verilen 7500 kantar peksimet hazırlanmasını daha ucuz fiyattan hazırlamak istemiştir.³⁸⁶ 18 Haziran 1861'de Gelibolulu Ahmed'in devlete sunmak için numune peksimetler hazırladığı görülmektedir, ancak bunlar uygun görülmemiştir. Bundan dolayı Nikolaki'nin hazırda olan peksimetlerine başvurulmuştur. Ayrıca yine aynı dönemde söz konusu imalat için Tersane-i Amire'den Yusuf Efendi adlı yeni bir isim önerilmiştir.³⁸⁷ Ancak öyle anlaşılıyor ki Gelibolulu Ahmed'in numunelerinden hareketle devlet savaştan gücü yani askerleri, leventleri ve diğer denizciler için önemli olan peksimet üretimini uzun yıllar bu vazifede bulunan Nikolaki'ye yeniden emanet etmek istemiştir. Nitekim sözleşmenin yeniden gündeme gelmesi bu ihtimali güçlendirecek mahiyettedir.³⁸⁸ Bu aşamada -daha sonra adı tekrar anılacak olan- Yusuf isimli şahsın da beklemeye alındığı görülmektedir.

Bu denli bir rekabet ortamında Nikolaki'nin mukavelenamesi tecdit edilse de o işi yeniden aksatmıştır. Bir kantar peksimeti 112 kuruşa hazırlayacağına ve devlet için

³⁸³ Peksimetler pişirme aşamasından sonra 15-20 gün kadar bekletilip ardından uzun ömürlü olması için tekrar fırınlanabilirdi, bkz. Ali Efdal Özkul, “Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ekmekçi Esnâfi (Habbâz) ve Faaliyetleri”, *Belleten*, 295 (2018): 890.

³⁸⁴ BOA.A.)MKT.UM.466/96 (11 Şevval 1277/22 Nisan 1861) ve BOA.A.)MKT.MHM.215/82 (aynı tarih).

³⁸⁵ BOA.A.)MKT.NZD.349/87 (15 Şevval 1277/26 Nisan 1861).

³⁸⁶ BOA.A.)MKT.UM.648/60 (18 Şevval 1277/29 Nisan 1861). Gelibolulu olduğu daha ileri tarihli bir kayıta geçmektedir, bkz. BOA.A.)MKT.UM.487/30 (19 Muharrem 1278/27 Temmuz 1861).

³⁸⁷ BOA.A.)MKT.NZD.356/21 (9 Zilhicce 1277/18 Haziran 1861).

³⁸⁸ BOA.A.)MKT.UM.474/26 (16 Zilhicce 1277/25 Haziran 1861).

7500 kantar peksimet hazırlayacağına dair bir sözleşme yapılmışsa da Nikolaki bunun yalnızca 2000 kantarını hazırlamış, büyük bir kısmı olan 5500 kantarını henüz imal etmemiştir. Tam da bu aşamada vazifeye talip olan Gelibolulu Ahmed yeniden devreye girerek, bu gerekli peksimetin bir kantarını Nikolaki'den tam 27 kuruş aşağı ücretle yani 85 kuruşa pişirebileceği iddia etmiştir.³⁸⁹ Bundan hareketle vazifedeki kâr marjını tespit eden Gelibolulu Ahmed'in içindeki meselelerden de haberdar olarak, Nikolaki'nin sözleşmesinin durumunu, üretim bedellerini ve kaç kantar siparişin olduğunu öğrendiği anlaşılmaktadır. Muhtemelen her iki rakibin de Gelibolulu olması bunda etkili olmuştur. Bu gibi bilgileri öğrenerek yaklaşık bir ay sonra yeniden bir aday olarak ortaya çıkması ve ısrarla bu işi almaya çalışması hem kendisinin müteşebbis bir tavır sergilediğini hem de işin iyi bir kazanç sağladığını göstermektedir. 27 kuruş daha aşağı ücretle peksimet hazırlamayı söz vermesine rağmen devletin yeniden Nikolaki'nin safında olduğu anlaşılmaktadır. Zira birkaç gün sonra Ahmed'in teklifi tekrar reddedilmiş ve Nikolaki'nin neden eksik ürettiğinin araştırılması istenilmiştir.³⁹⁰ Bu itiraza rağmen Ahmed son kez aynı teklifi yineleyerek bir kantarını 85 kuruştan imal edebileceğini söylese de devlet cevaben Nikolaki ile bir kontratın var olduğunu ileri sürerek son kez Ahmed'in teklifini geri çevirmiştir.³⁹¹

Gelibolulu Ahmed'in teklifi geri çevrildikten sonra Gelibolu kaymakamına Nikolaki'nin peksimet hazırlamasını neden aksattığı sorulmuştur. Yapılan tetkikler neticesinde hal-i hazırda peksimet üretiminin devam ettiği bildirilmiştir.³⁹² Bunu takiben Hersek bölgesine gönderilmek üzere 4000 kantar peksimet sipariş edilmiş ve ardından peksimet hazırlamayı taahhüt ettiği için devlet Nikolaki'ye yeniden bir ruhsat verilmiştir.³⁹³

Bununla beraber Hersek'e gönderilmesi için imal etmesi gereken peksimetleri üretirken de bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Sözleşme gereğince 7500 kantar "galeta" üretilmesi gereken Nikolaki bunun bir kantarını taşıma bedeli de dahil olmak üzere 112 kuruştan hazırlamalıydı. Fakat kendisi bunun 2000 kantarını üretmiş, geriye kalan 5500

³⁸⁹ BOA.A.)MKT.UM.486/77 (17 Muharrem 1278/25 Temmuz 1861).

³⁹⁰ BOA.A.)MKT.UM.487/30 (19 Muharrem 1278/27 Temmuz 1861).

³⁹¹ BOA.A.)MKT.UM.488/9 (21 Muharrem 1278/29 Temmuz 1861).

³⁹² BOA.A.)MKT.MHM.229/78 (27 Muharrem 1278/4 Ağustos 1861).

³⁹³ BOA.A.)MKT.NZD.351/61 (27 Şevval 1277/8 Mayıs 1861); BOA.MVL.374/42 (15 Safer 1278/22 Ağustos 1861). Ayrıca Hacı Kaptan'ın gemisiyle Ragusa/Dubrovnik iskelesine gönderilen peksimetler için bkz. BOA.A.)MKT.NZD.362/83 (10 Safer 1278, 17 Ağustos 1861).

kantarını henüz imal edememiştir. Bu esnada belgede peksimetleri daha ucuza hazırlamayı vadeden Gelibolulu Ahmed'e de atıflar yapılmış ve münakasa yapılarak yani açık arttırmanın aksi yönde fiyatların azaltılmasına dayalı bir tercih yapılarak işin Gelibolulu Ahmed'e verilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun üzerine yirmi bir gün içerisinde vazifenin Ahmed'e havale edilmesi görüşülmüşken başka bir çözüm yolu gündeme gelmiştir: Peksimetlerin 15. ve 16. yüzyıllarda aktif olarak kullanılan Gelibolu Tersanesi bünyesinde Bahriye zabitlerinden Yusuf Hoca'ya emanet edilerek imal edilmesi.³⁹⁴

Peksimet hazırlanması görevinin kâr amacı güden bir şahsın elinden alınması ve devlet tarafından hazırlanması ekonomik olarak devlete önemli bir kazanç sağlayabilirdi. Bu durumda iki fiyat arasında nasıl bir fark oluşabilirdi? Tam 151 yıldır miri peksimet aynı aile tarafından hazırlanıyordu ve aile fertleri bu konuda yeterince tecrübeye sahipti. Peksimetlerin bir başka şahıs tarafından hazırlanması devlete bir buçuk asırlık böyle bir tecrübeyi devreden çıkartabilecek kadar kazanç sağlayabilir miydi? Eğer öyleyse bu uzun bir zaman diliminde devlet neden işi bir başka şahsın uhdesine emanet ederek pahalı fiyattan peksimet hazırlatmıştı? Daha da önemlisi peksimet üretimi için Gelibolu Tersanesi uygun bir yer miydi?

Birinci Bölüm'de Gelibolu Tersanesi hakkında bir açıklama yapılırken depremler ve diğer dış etkilerden ve zamanla Galata Tersanesi'nin ön plana çıkmasından dolayı Gelibolu Tersanesi'nin morfolojik olarak atıl kaldığı ifade edilmiştir. Bundan dolayı bu mekan büyük miktarlarda peksimet hazırlamak için elverişli olmayabilirdi. Nitekim ilgili yazışmalarda da Yusuf Hoca'nın tersane bünyesinde pişireceği peksimetler için buranın uygun olmadığı ifade edilmiştir. Tersane içerisinde peksimet pişirilmesi için altı fırın olduğu, bunların üçünün harap vaziyette, diğer üçünün de takriben 2000 kuruş masrafla işleyecek hale getirilebileceği ifade edilmiştir. Yine de buranın kullanılmasının "hazinece menafi, ahalice teshilatlı" olacağına karar kılınmıştır.³⁹⁵

Bu durumda ele alınması gereken diğer nokta ise devletin kendi hazırlayacağı peksimetleri "hazinece menafi" yani kârlı kılacak olan meblağlardır. Aynı belgelerin

³⁹⁴ BOA.A.)MKT.MVL.133/58 (5 Rebiülahir 1278/10 Ekim 1861). Ayrıca ilgili kayıta "Tersane-i Amire" tabiri geçse de bunun Gelibolu Tersanesi olduğu anlaşılmaktadır.

³⁹⁵ BOA.MVL.845/27 (ekteki son belgenin tarihi: 20 Rebiülahir 1278/25 Eylül 1861).

leffleri bu meseleyi aydınlığa kavuşturacak veriler sağlamaktadır. Buna göre Nikolaki ile yapılan sözleşme gereğine nakliye bedeli de dahil olmak üzere peksimetin bir kantarı için 112 kuruş ödenmekteydi. Gelibolulu Ahmed'in devlete bu husustaki son teklifi ise kantar başına 85 kuruştur. Devlet ise bu peksimetlerin tersanede hazırlanması üzerine bir kantarına 73 kuruş, 30 para ödemek zorunda kalacaktı.³⁹⁶ Üç meblağ mukayese edildiğinde tersanede Yusuf Hoca'nın üreteceği peksimetler Nikolaki'nin üreteceklerinden kantar başına 39 kuruş, Ahmed'inkinden de 12 kuruş daha az olacaktı. Bu noktada Ahmed'in daha önceden devreden çıkartıldığı göz önüne alındığında Yusuf Hoca ve Nikolaki arasında bir karşılaştırma yapılması daha önemli olacaktır. Sonuçta peksimetlerin gerekli tamirattan sonra tersaneye bağlı fırınlarda pişirilmesi devlete kantar başına 39 kuruş kâr sağlayacaktı. Bu meblağ 7500 kantar gibi toplu üretimlerde çok daha yüksek olacaktır.

Bu aşamada Nikolaki'nin yüz elli bir yıllık aile mesleğinin kaybedilmesi durumuna karşı ne gibi bir reaksiyon gösterdiği sorusu sorulmalıdır. Ancak aslında ailenin işi devralmasından bu yana tüm yaşananların devlet belgelerinden okunabilmesi bu kilit sorunun da detaylı bir şekilde cevaplanmasını engellemektedir. Devlet tarafından üretilen belgelerde işini kaybetme durumuyla yüzleşen birisinin tepkileri yine devletin ürettiği belgelerde hangi yönleriyle görülebilir? İşini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir kişinin aksi yönde tepkiler vermesi beklenir. Bulgaroğlu Nikolaki'de de durumun böyle işlediği anlaşılmaktadır: Çok uzun yıllardır bu vazifeyi ifa ettiğini, yapılan kontrat gereği peksimetleri hazırlamaya devam ettiğini, ancak ödemelerin yapılmamasından ötürü borca girdiğini ve bundan dolayı da peksimet siparişlerinin eksik olduğunu ileri sürmüştür. Elinde 1000 kantar peksimetin de hazır edildiğini, yenilerinin imal edilene kadar onları verip ödeme yapıldığı takdirde eksik kalan miktarda peksimeti de hazırlayabileceğini söylemiştir. Bununla birlikte hazine gelirlerini arttırmaya çalışan fiskalist devlet algısı³⁹⁷ ise peksimetlerin tersanede Yusuf Hoca tarafından emaneten hazırlanması durumunda birim fiyatının 73 kuruşa mal olacağını ve bunun ona ödenen fiyattan çok daha az olduğunu, bir kantardan 39 kuruş kâr edildiğini ileri sürerek onun bu tepkisine kayıtsız kalmıştır. Ancak yine de sözleşme

³⁹⁶ İşaret edilen belge ve ekleri.

³⁹⁷ Osmanlı iktisadi hayatında fiskalizm ilkesinin yeri için bkz. Mehmet Genç, "Osmanlı İktisadi Dünya Görüşünün İlkeleri", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2014, s.46-48.

gereğince 112 kuruş fiyattan elindeki 1000 kantar peksimeti alabileceği ifade edilmiştir.³⁹⁸

Tespit edilebildiği kadarıyla, 25 Eylül 1861 tarihi Nikolaki'nin, dolayısıyla Bulgaroğulları ailesinin miri peksimetçi vasfıyla görülecekleri son tarihtir. Nitekim sözleşme gereğince elindeki 1000 kantar peksimetin ilgili fiyattan alınması istenmiştir. Bu bakımdan bu 1000 kantarlık peksimet satışına dair kayıt 1710 yılından beri bu görevi nesilden nesile aktararak bünyesinde barındıran ailenin devletle bu husustaki son işidir.³⁹⁹ Nitekim aynı gün Gelibolu'daki galeta imalatı vazifesi Nikolaki'den resmen alınarak Gelibolu'da bazı temasları olduğu anlaşılan Bahriyeli Yusuf Hoca'ya ihale edilmiştir ve böylece Bulgaroğulları ailesi devlet peksimetçisi olarak tarih sahnesinden çekilmiştir.⁴⁰⁰

Bu aşamada açıklanması gereken birkaç husus vardır. Devlet, Gelibolulu Ahmed'in tekliflerini reddederken Nikolaki ile imzalanan sözleşmeyi bahane etmiştir, ancak peksimetlerin Yusuf Hoca marifetiyle tersane fırınlarında yapılması bahsinde söz konusu kontratı kendisi feshetmiş gibi gözükmektedir. Bu durum ve devletin bu yöndeki “çözüm arayışı” nasıl açıklanabilir? Ayrıca, eğer bu denli bir fiyat farkı ortaya çıkıyorsa vazife neden daha önceden ailenin elinden alınmamıştı?

Devletin pişirici olarak neredeyse yüz elli yıl boyunca aynı ailede karar kılması birkaç etkene bağlanabilir. Bunlar ailenin bu meslekte belli bir tecrübesinin olması, üretim yapabilmek için belli bir fırınının veya peksimethanesinin olması ve bu işleri yürütebilmek için belli bir sermayesinin olması. Bu üç unsur arasından başta geleni ve en önemlisi bu tezin argümanı ile ilişkili olan ailenin elindeki sermaye birikimidir. Çünkü fırının açılması ve fırın açıldıktan sonra belli bir tecrübenin kazanılması için önce belli bir ana para gereklidir. Ayrıca gerektiğinde ödemelerin gecikmesi veya eksik yapılması durumunda devlet bu sermayenin varlığına güvenmiş olmalıdır. Söz konusu kapitalin varlığıyla söz gelişi, iktisadi bir bunalım halinde dahi donanma için elzem olan peksimetler hazırlanabilecekti. İkinci husus ailenin bu vazifede sarf ettiği mesai yani tecrübesidir. Liyakat gereğince ailenin belli bir istikrar kazanması ve bu vazifeyi adeta bir “aile şirketi” düşünerek gelecek kuşaklara aktarması hem aile içerisinde bir tecrübe

³⁹⁸ BOA.MVL.845/27.2 (15 Safer1278/22 Ağustos 1861) ve BOA.MVL.845/27.5 (20 Rebiülevvel 1278/25 Eylül 1861).

³⁹⁹ BOA.A.)MKT.MVL.133/58 (20 Rebiülevvel 1278/25 Eylül 1861).

⁴⁰⁰ BOA.A.)MKT.NZD.368/26 (20 Rebiülevvel 1278/25 Eylül 1861).

sağlamış, hem de bu tecrübe doğrudan yine ailenin lehine işleyerek vazifenin onların elinde kalmasını sağlamıştır. Sonucu faktör ise ailenin peksimet imal edebilecek bir imalathanesinin olmasıdır. Her ne kadar mesleğin kurucusu olarak gözükün Yorgaki devrinde siparişleri yetiştirebilmek için dışarıdan fırınlara siparişler verilse de ailenin kendisine ait bir üretim mahallinin olması işin daha düzenli bir şekilde yürütülmesini sağlamıştır.

Gelibolu’da Ahmed adlı bir şahsın bu meslekten elde edilen kârı fark etmesi ve devlete birkaç kez fiyat teklifleri götürmesi burada kilit rolü oynamaktadır. Bunu takiben devlet söz konusu üretimin ucuza olabileceğini idrak etmiştir. Ancak ailenin devreden çıkartılmasının arkasında Nikolaki’nin işi aksatması da etkili olmuştur. Nikolaki siparişleri yetiştiremediği için ve devlet peksimetleri daha ucuza imal ettirebilecek yeni bir peksimetçi bulduğu için aileden yüz çevirmiştir. Burada devlet işlerindeki işleyişinin dönüşmesi de etkili olmuştur. 19. yüzyılda modernleşme ile birlikte devlet çok daha fazla merkezileşmiş ve otoriterleşmiştir⁴⁰¹ o kadar ki meselenin iktisadi boyutunu da hesaba katarak kendi peksimetini dahi kendisi üretme yoluna gitmiştir. Netice itibarıyla 18. yüzyılın başında peksimet üretilmesi bu işle uzun vadede alakadar olabilecek ve devletin muhatap olabileceği tek bir kişiye verilmişti. 1861’de ise peksimet üretme sorumluluğunun aslen peksimetçi olmayan, ancak Bahriyeli olması hasebiyle bu vazife ile dolaylı da olsa bir ilişkisi olan bir şahsa tevdi edilmesi söz konusudur; üstelik ilgili kişi tam manasıyla bir memur gibi merkezden atanmıştır.

3.4 1861 Sonrası Bulgaroğulları Ailesi

Miri peksimetçiliği kaybetmelerinden sonra aileye dair düzenli veriler elde edilememiştir. Nitekim böyle bir ailenin varlığı, faaliyetleri ve fertlerin özellikleri devlet ile iş yapmaları dolayısıyla öğrenilebilmiştir. Vazifenin tesis ettiği merkezle olan daimi irtibatın kopmasından sonra onlar hakkında sadece ortak çıkarlara ve rekabete dayalı bazı istisnai meseleler ve davalar dahilinde bilgiler ortaya çıkmış görünmektedir.

⁴⁰¹ Bu otoriterleşme Michel Foucault’un teorisindeki “biyo-iktidar” bağlamı dışında kullanılmış; sadece kamusal alanı temsil etme manasından istifade edilmiştir, krş. Nur Vergin, *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*, İstanbul: Doğan Kitap, 2016 s.147-149.

1861 yılından sonra Bulgaroğulları hakkındaki ilk kayıt 1863 senesinde karşımıza çıkmaktadır. Cıvarda yaşadığı anlaşılan bir gayri müslim olan Nikolaki Antaş, devlete sunduğu arzuhalinde Bulgaroğlu Nikolaki ile arasında olan parasal bir anlaşmazlığı işaret ederek tahsilatın yapılmasını istemiştir. Ancak burada önemli olan nokta Nikolaki Antaş'ın, adaşı olan Bulgaroğlu Nikolaki'yi tanımlarken "Gelibolu sakinlerinden galetahane-i amire müdürü" ifadesini kullanmasıdır. Antaş'ın işin ailenin elinden alındığını bilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim arzuhal bürokratik dile uygun olarak temize geçirilirken "Gelibolu sakinlerinden" ifadesine dokunulmamış, ancak peksimethanenin müdürü olduğunu işaret eden ibare çizilerek onun üzerine "beratlı tüccar" notu ilave edilmiştir.⁴⁰² Bu ipucu sayesinde 1863 yılında Nikolaki'nin hâlâ hayatta olduğu ve ticaretle işigal olduğu anlaşılmaktadır.

1864 senesinde ise peksimethanenin kendisinin aile ve devlet arasında bir sorun oluşturduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Nikolaki ve ailenin diğer üyeleri devlete bir dilekçe sunmuştur.⁴⁰³ Buna göre Nikolaki, kız kardeşleri Zafriçe ve Maria ve Nikolaki'nin (önceki bölümde ailevi sorunları olduğu anlaşılan) ağabeyi Yanko'nun soyundan gelen on bir kişi ortak bir dilekçeyle peksimethanelerinin kendilerine verilmesini istemişlerdir. Buradaki bilgilerden Gelibolu'da ikamet eden bazı kişilerin işletmeyi devlete ait bir yer olduğu yönündeki ihbarları üzerine devletçe buraya el konulduğu ve bazı kısımlarının da tadilata alındığı anlaşılmaktadır. Bunun üzerine aile birlik olarak yazıkları dilekçede peksimethanenin kendi özel mülkleri olduğunu ifade etmiştir. Babaları Yorgaki'nin vefatıyla birlikte peksimethanesinin kendilerine intikal ettiklerini, Yanko'nun vefatıyla da onun hisselerinin on bir nefer evladına geçtiğini söylemişlerdir. Ailenin hasımlarının Yanko'nun kendi hissesini devlete terk ettiğine yönelik söylentilerinin yalan olduğu iddia edilerek Yanko'nun hiçbir zaman hissesini miri araziye hibe etmediği, nitekim buna dair bir senet ve kayıt da olmadığı ileri sürülmüştür. Ayrıca dilekçeyi yazanlar böyle bir şey olsa dahi peksimethanedeki hakların hibe edilmesini, Yanko'nun yalnızca kendi hissesi için yapabileceğini ifade etmişlerdir.

Bu meselenin nasıl açıklanması iktiza eder? Gerçekten de Bulgaroğlu Yanko, kardeşi Nikaloki ile olan ailevi ihtilaflarından dolayı peksimethaneyi devlete mi vermişti yoksa devlet ailenin mülküne tecavüz mü etmişti? Buradaki kayıtları bu

⁴⁰² BOA.HR.MKT.448/74 (7 Muharrem 1280/14 Temmuz 1863).

⁴⁰³ BOA.MVL.441/1333 (9 Zilkade 1280/16 Nisan 1864).

anlamda değerlendirecek, eğer meseleye devletin sunduğu perspektiften bakılırsa Yanko'nun payını devrettiği anlaşılacaktır. Ayrıca yine onun döneminde imalathanenin birçok yeri tamir edilirken devletten ödenek talep edildiği belirtilerek bunu “kamusal alan ile özel alanın geçişkenliği” şeklinde yorumlanmıştı. Ancak buranın ailenin mülkü olduğu ve 151 yıllık hizmetleri boyunca Bulgaroğulları ile miri peksimethanenin özdeşleştiği de görülmüştü. Eğer bu zaviyeden bakılırsa da devlet ailenin peksimethanesini işgal etmiş gibi gözükmektedir. O halde peşin bir hükümde bulunmadan önce bu meseleye dair birkaç kaynağa daha bakılabilir. Bu hususta Deniz Tarihi Arşivi'ndeki kayıtlar meseleyi açıklığa kavuşturabilecek mahiyettedir.

Buna göre 1876 yılında Gelibolu'daki peksimet imalatının 1861'den beri hâlâ tam anlamıyla çözülemediği görülmektedir. Tersanenin müstemilatı içerisinde bir galetahane olsa da bunun atıl durumda olduğu ifade edilmiştir.⁴⁰⁴ Bundan hareketle peksimet pişirmek için tersane fırınlarına alternatif bir yerin arandığı tahmin edilebilir. Ayrıca 1869'da peksimethane için 2951 kuruş, 25 paralık kira bedelinin tespit edilmesi tersane içerisindeki fırınların kullanılmadığını ve yeterli gelmediğini göstermektedir.⁴⁰⁵ Nihayetinde ise devletin peksimet hazırlamak için yeterli donanımına sahip bir imalathane bulunduğu anlaşılmaktadır, ancak belgelerde bu mahal tarif edilmemiştir. Neresi olduğu açıklanmayan bu yerin tamire muhtaç yerleri ve masrafları tespit etmek için keşifler yapılmış ve 4659 kuruş, 20 paralık masrafın karşılanmasından sonra faaliyete geçirilmiştir.⁴⁰⁶ Fakat ileriki yıllara ait bir kayda göre buranın Bulgaroğulları peksimethanesi olduğu anlaşılmıştır. Ailenin o dönemki üyeleri Konstantin, Drako ve Nikolaki 1907'de meseleyi yeniden gündeme taşıdıkları ve hatta problemin bir harici yönünün de zuhur ettiği anlaşılrsa da eldeki verilerle meselenin takibi yapılamamıştır.⁴⁰⁷ Bir diğer ifadeyle, devlet, donanması için peksimet hazırlamak için yeniden aynı mahalli seçmiştir, ancak bu sefer içerisindeki üreticiler değişmiştir.

Tüm bu veriler ışığında peksimethanenin aile ile birlikte anılmasına rağmen son dönemlerde aile fertlerinin “peksimethane/galetahane müdürü” veya “memuru” olarak anılmasından ve bazı tamir masraflarının devlet bütçesi tarafından karşılanmasından

⁴⁰⁴ DTA.ISLH. 1/51 (16 Şaban 1293/6 Eylül 1876).

⁴⁰⁵ DTA.MUH.564/35 (1 Cemaziyelahir 1286/8 Eylül 1869).

⁴⁰⁶ DTA.MUH.1172/69 (12 Teşrin-i Sani 1305/24 Kasım 1889).

⁴⁰⁷ DTA.ISLH.223/135 (16 Haziran 1323/29 Haziran 1907). Ayrıca Kalyonizade Mustafa'nın 1883'te peksimethaneyi alakadar eden arzuhali için bkz. BOA.C.AS.591/24870 (29 Zilhicce 1300/31 Ekim 1883).

ötürü devletin burayı miri arazi olarak kabul ettiğine şüphe yoktur. Ayrıca daha aileye vazifeden el çektilmeden önce tersanede bulunan fırınların altısından sadece üçünün tamir edildiği takdirde kullanılabilceği ifade edilmişti. Dolayısıyla onarımları halinde dahi fırınlar yalnızca %50 performansla çalışabilecekti, bununla birlikte leventlerin peksimet ihtiyacında bu yönde bir azalış söz konusu değildi. Bir diğer ifadeyle peksimet üretimi ve peksimet tüketimi arasında bir ters orantı mevcuttu. Bu şartlar altında devlet her ne kadar aileyi peksimetçilikten uzaklaştırırsa da ihtiyaçların giderilmesi için bir üretim yerine muhtaçtı ve bunun için de Bulgaroğulları'nın imalathanesi bir alternatifti. Sonuçta bu ahval içerisinde ailenin peksimethanesi devlet tarafından kullanılmaya başlanmıştır.

Peksimethanenin durumu hakkındaki bu mülahazalardan sonra 1861 sonrası ailenin fertlerinin faaliyetleriyle ilgili bahse tekrar dönülebilir. Bu hususta ele alınması gereken ilk konu aile bireylerinin diğer şahıslarla ticari faaliyetleridir. Söz gelişi Nikolaki ortaklarıyla miri mültezim Hacı Mustafa Efendi'den öşür bedelleri almış ve geri ödemişlerse de Hacı Mustafa'nın haksız yere faiz talep etmesi üzerine mevzu devlete havale edilmiştir.⁴⁰⁸

Bulgaroğlu Nikolaki'nin işini kaybetmesinden dolayı ticaretle işigale başladığına değinilmişti. Ancak müteşebbis zihniyetli birisinin geniş hacimli sermayesinin tamamını tek bir işe yatırması beklenemezdi. Nikolaki'nin de 1865 yılına ait bir belgeden hareketle yeni bir teşebbüsle peksimetçiliğin bir uzantısı olarak düşünülebilecek buharla çalışan bir un değirmeni kumpanyasına yatırım yaptığı anlaşılmaktadır. Böyle bir mesleğe girmesinde un tedarikçileriyle veya değirmencilerle önceden kurduğu bağlantılar etkili olmuş olmalı. Buna göre Kale-i Sultaniye sancağı dahilindeki Gelibolu'da üç gayri müslim müştereken bir "Dakik Vapur Değirmeni Kumpanyası" kurmuştu. Ancak Nikolaki'nin iki ortağı olan Tanas/Atnas ve Pereşkova/Braşkova'dan, kumpanya müdürlüğünü yapan Pereşkova ölmüş ve gerisinde beş çocuğu ve eşi Paolina kalmıştır. Şarköy'de ikamet eden Konstantin Hacı Manas adlı birisi de kumpanya hesabından Pereşkova'nın hissesinden borç para almıştır. Pereşkova'nın eşi de çocuklarının ve kendisinin zor durumda olmasından dolayı yaklaşık beş senedir geri ödenmeyen bu 10.000 kuruşu aşan borcunu ve faizini tahsil

⁴⁰⁸ BOA.A.)MKT.UM.811/18 (arzuhal tarihi: 5 Cemaziyelevvel 1281/6 Ekim 1864)

etmek üzere Nikolaki'ye ve diğer ortak olan Tanas'a müracaat etmiştir. Neticede altında üçünün de imzasının olduğu bir arzuhal hazırlanmış ve devlete sunulmuştur. Burada Nikolaki'nin imza atarken "beratlı" ifadesini kullanması bu kumpanyadaki ortaklığının haricinde tüccarlığının da devam ettiği anlamına gelmektedir.⁴⁰⁹

Nikolaki'nin ekmekçi esnafıyla temaslarının devam ettiğini gösteren bazı ticari meseleler de vardır. Mesela ekmekçilerden Atenaşaki ile arasındaki bir alacak davası olduğu görülmektedir. Buna göre Nikolaki'nin kefalet bedeli olarak ödemesi gereken bir miktar para vardır, ancak bunu ödeyememiştir. Bunun üzerine ağabeyi Yanko'nun oğlu Yorgaki devreye sokularak borçları onun ödemesi istenmiştir.⁴¹⁰ Bundan hareketle ailenin iki ferdinin sulbünden gelen nesiller arasındaki anlaşmazlıkların giderildiği söylenebilir.

Bu tarihten sonra devlet için peksimet üretimi yapan ailenin son ferdi Nikolaki'nin izi kaybolmuştur. Aynı şekilde un kumpanyasıyla ilgili başka bir veriye de ulaşılammıştır.

Nikolaki'nin arasının kötü olduğu ağabeyi Yanko'nun neslindeki gelişmelere bakıldığında ise, Yanko-oğlu Yorgaki'nin faaliyetleri görülecektir. Bu arada, Yanko'nun oğluna kendi babasının adını koyması ve tüm bu anlatılanlardaki Yanko, Yorgaki ve Nikolaki gibi isimlerin tekrar etmesi aile içerisinde aynı isimlerin verildiğinin ve çocuklar için de dede isimlerinin verilmesi geleneğinin devam ettiğinin bir göstergesidir.

Yorgaki'nin de parasını değerlendirmek için yakın çevrede yaşayanlara borç para vererek bunları faizle geri istemiştir. Burgos'da yaşayan Celbarinoğlu Panayot isimli bir kişiye peşin olarak bir miktar borç vermiştir ve bunu faiziyle geri talep etmiştir.⁴¹¹

Bulgaroğlu Yorgaki ile ilgili en ilginç, ancak anlaşılması bir o kadar da güç olan mesele mahalledeki bazı geçit kapılarının kapanmasıyla ilgidir. İtiraf edilmeli ki bu konuyla ilgili her ne kadar Osmanlı Türkçesi, Rumca ve Fransızca birkaç belge varsa da her birisinde birbiriyle hem örtüşen hem de çelişik olan bilgiler mevcuttur. Bu sebeple

⁴⁰⁹ BOA.HR.MKT.518/89.2 (21 Zilhicce 1281/17 Mayıs 1865).

⁴¹⁰ Bu olayın önceki yıllara giden bir mazisinin de olduğu anlaşılmaktadır, bkz. BOA.ŞD.348/45 (6 Muharrem 1311/ 20 Temmuz 1893)

⁴¹¹ BOA.MVL.541/90 (17 Rebiülevvel 1284/18 Ağustos 1867).

mevzu, dönemin yerleşim ve mimari yapısının da bilinmemesinden dolayı tam olarak anlaşılammamaktadır.

Buna göre İtalya konsolos vekili Petrini Gelibolu'da Aya Nikola Mahallesi'nde Yorgaki'nin kiracısı olarak ikamet etmekteydi. Yaşadığı evin bir kapısı orada bulunan Aya Nikola Kilisesi'nin avlusuna ve kilisenin arkasındaki mezarlığa açılmaktaydı. Ticaretin yapılabilmesi için buradaki kapıların açılması Petrini'ye ve ailesine bir imtiyaz olarak verilmişti. Ancak bölgede yaşayan ve ibadet için muhtemelen bu kiliseye gidip gelen Rum ahali bu durumdan bir süre sonra hoşnut olmamaya başladı. Burası gayri müslimlerin oturdukları mahalle durumundaydı.⁴¹² Mahalle sakinleri bir tarafı Rumca, bir tarafı da Türkçe olan ve altlarında kendi imzalarının bulunduğu bir toplu arzuhal yazarak asayışı bozduğu için ve orada medfun olanları rahatsız ettiği için Petrini'nin aleyhinde şikayette bulunmuştur. Bu esnada bölgede görev yapan ve İtalya konsolos vekili Petrini ile yakın bir diyalogunun olduğu anlaşılan Portekiz konsolosu Genna devreye girdi. Evin sahibi Bulgaroğlu Yorgaki olduğu için mesele ona da bildirildi. Beynelmillel yazışmalar neticesinde konsolos vekilinin işine son verildiği ve Yorgaki'nin de kiracısız kaldığı anlaşılıyor.⁴¹³

Bunun haricinde Yorgaki'nin bazı durumlarda zaman zaman devlete ihbarlar yaptığı da görülmektedir. Bir keresinde Gelibolu'daki bazı gayri müslimlerin devlet aleyhine karşı faaliyetlerini ihbar etmiştir. Bu anlamda peksimethane ailenin elinden çıksa da bazı durumlarda yine devletle irtibatının devam etmiştir.⁴¹⁴

Aileye dair bulunabilen son kayıt 1923 senesine aittir. Bulgaristan Krallığı Elçiliği Delegesi, ailenin Bulgaroğlu Dimitri Gorkif (Guerguieff) adlı ferdinin ve diğer aile üyelerinin akıbetini öğrenmek istemiştir. Yine aynı kayıta ailenin Yunanların bölgeden terhis edilmeden iki gün önce tren yoluyla İzmir'e gittikleri ve oradan da Karesi vilayetine geçtikleri ifade edilmiştir.⁴¹⁵ Bu tarihten sonra Osmanlı Arşivi'nde ailenin izi kaybolmuştur ve onlar hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Sonuçta Bulgaroğulları'nın 1710-1861 yılları arasında kesintisiz olarak devlet için peksimet hazırlayan ve bu mesleği adeta bir "aile şirketi" formuna getirerek zaman zaman tek bir kişinin uhdesinde veya bazen de içerisindeki ortaklarla idare eden bir

⁴¹² Detaylı bilgi için bkz. BOA.KK.d.2666, vr.17b.

⁴¹³ BOA.HR.MKT.889/31 (4 Cemaziyelevvel 1292/8 Haziran 1875).

⁴¹⁴ BOA.HR.TO.524/60 (29 Haziran 1880).

⁴¹⁵ BOA.HR.İM.90/98 (8 Aralık 1923).

sermayedar/müteşebbis aile olduğu görülmüştür. Yorgaki ile başlayıp Nikolaki ile sona eren süreçte ailenin statüsünde dikey bir hareketlilik yaşanmıştır. Yorgaki Gelibolu’da diğer esnafla birlikte peksimet hazırlayan bir figürken zamanla “kethüdalık”, “miri peksimetçilik” gibi unvanlar alarak durumunu devlet nezdinde de resmileştirmiş, Gelibolu miri peksimetçisi haline gelmiştir. Nikolaki ise son tahlilde “Gelibolu galetahanesi müdürü” olarak 1861’e kadar bu vazifeyi devam ettirmiştir.

SONUÇ

Bulgaroğlu Yorgaki'nin serbest bir girişimci olarak ortaya çıktığı 18. yüzyılın başlarında devlet, donanma için peksimet tedarikini Akdeniz'in Batı'sındaki Venedik ve İspanya örnekleriyle benzerlikler gösterdiği gibi taşeron olarak esnafa hazırlamaktaydı. Ancak bu sistemin getirdiği bazı sorunlara işaret edilmişti: Esnafın fiyattaki direnişi ve devletin belli bir miktar peksimetin tedariki için çok sayıda esnafa bel bağlaması bunların başında gelmekteydi. Sistemin bu aksaklıklarını gidermek üzere peksimetin tek bir muhatap tarafından karşılanması bir çözüm yolu olmuştur. Nitekim Bulgaroğlu Yorgaki bu vesile ile Gelibolu'daki diğer peksimetçilerden ayrılarak ön plana çıkmıştır. Ancak 1861 yılına gelindiğinde ise devletin fiskalist düşünceleri gereğince peksimeti daha ucuza imal edebileceğini öğrenmesiyle, bu vazife de devletin bünyesine alınmıştır.

Osmanlı dünyasında yalnızca sivil esnafta değil, devlet için çalışan kesimde de mesleğin nesiller arası aktarımı alışık olunan bir usul gibi gözükmektedir. Burada incelenen aile ile meslektaş olan İstanbul'daki Hacı Nureddin ve oğlu Salih de böyle bir aile mesleğine sahiptir. Aynı şekilde Tersane-i Amire'de yelken bezi üreten dokumacı Hacı Mehmed ve oğlu Abdurrahman bu duruma örnek teşkil edebilir. Nesiller arasındaki bu silsilenin korunması “mesleki eğitimin geliştirilmesi” ve “beşeri sermayenin desteklenmesi” olarak da açıklanabilir.⁴¹⁶ Sonuçta Bulgaroğulları'nda da böyle bir müesseseleşmenin olduğu görülmüştür. 1710-1861 yılları arasında kesintisiz olarak devlet için peksimet hazırlayan ve bu mesleği adeta bir “aile şirketi” formuna getirerek zaman zaman tek bir kişinin uhdesinde veya bazen de aile içerisindeki ortaklarla idare eden bir yapının ortaya çıktığı görülmüştür. Mesleğin aile içerisinde korunmasının sebepleri olarak ellerinde sermayelerinin haricinde kendilerine ait bir fırınlarının oluşu ve bu meslekte belli bir tecrübeye sahip olmaları etkili olmuştur.

Yorgaki ile başlayıp Nikolaki ile nihayete eren süreçte ailenin statüsünde dikey bir hareketlilik yaşandığı görülmüştür. Yorgaki Gelibolu'da diğer esnafla birlikte peksimet hazırlayan bir figürken zamanla “kethüdalık”, “miri peksimetçilik” gibi unvanlar alarak Gelibolu miri peksimetçisi haline gelmiştir. Bulgaroğulları'nın kendi fırınlarında üretilenler haricinde farklı fırınlara da peksimet hazırlatması, gerektiğinde un veya buğday tedarikçileriyle yakın temaslar kurarak alışveriş yapması, odun temin

⁴¹⁶ Örnekler için bkz. Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 94, d. 4. Söz konusu açıklama modeli de Mehmet Genç'in bir çalışmasından naklen: işaret edilen yer.

ederek peksimetler hazırlaması gibi bir dizi kompleks mali işlemleri gerektiren bu işi yürütebilmeleri için vazifeye başlarken ellerinde bir miktar sermayenin olması gerekirdi. Her ne kadar devletle iş yapmak zaman zaman piyasa fiyatlarından daha düşük ücrette iş yapmayı gerektirse de bu aile özelinde her yıl periyodik olarak peksimetin pişirilmesi onlara kâr sağlamıştır. Bir diğer ifadeyle, savaş ve ekonomi arasındaki bağlantı ile devletin politik konjonktürü ve askeri faaliyetleri buna imkan tanımıştır. Dahası, savaş hali olmasa dahi her yıl ruz-ı hızırda donanma-yı hümayunun denize açılması onların düzenli olarak peksimet üretimi yapmasını sağlamıştır.

Tüm bu şartlar altında Yorgaki'nin muhalefatından ve 19. yüzyılın ilk yarısına ait nüfus sayımından hareketle ailenin elinde belli bir sermaye biriminin olduğu görülmüştür. O halde burada açıklığa kavuşturulması gereken nokta bu sermaye birikiminden ziyade bunun ortaya çıkmasına imkan sağlayan koşullardır. Bulgaroğulları ailesi de devlet ile iş yaparak sermayesini geliştiren bir aile olduğu için mesele sermayedarlaşmadan ziyade devlet-sermaye ilişkisinin kendi doğasının anlaşılmasına dayanmaktadır. Bu sebeple buradaki devlet-sermaye ilişkisinin Avrupa'dakinden farklı olarak "Osmanlı tipi sermaye birimi"⁴¹⁷ şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Ancak bunun daha iyi anlaşılması ve sermaye ile sermayedarların Osmanlılardaki tezahürlerinin görülmesi için Avrupa'daki mahiyeti en azından ana hatlarıyla değerlendirilmelidir.

Bununla birlikte, sermayenin Avrupa tecrübesindeki oluşumu için tek tip bir anlatı mevcut değildir. Söz gelişi liberal bakış açısına göre sermaye Avrupa'daki devletlerle uyum içerisinde kendisini var etmiştir. Charles Tilly, ulus devlet modelinin ve modern devletin oluşumunda burjuvazinin önemine vurgu yapmış ve buradaki sermayedarlaşmayı devlet ile karşılıklı dayanışma esasına bağlamıştır. Özellikle 16. yüzyılda devletin kendini kurması sermayeye ve sonradan burjuvayı temsil edecek olan kapitalistlere bağlıdır. Bu bakımdan sermayedarların özellikle savaş zamanlarında ve diğer karışıklıklar halinde devleti finanse edebilecek bir mahiyette olması sebebiyle devlet bu kapital birikime karşı çıkmamış; bilakis onları teşvik etmiştir. Devletin neredeyse her türlü teşebbüsünde ve bilhassa askeri faaliyetlerinde bu sermayedarların önemine vurgu yapılmış ve burada şirket/kumpanya faaliyetlerinin altı çizilmiştir. O

⁴¹⁷ Bu ifade şu kaynaktan alınmıştır: Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 102.

kadar ki, kumpanyaların devletleri kendi adlarına yönettikleri ve tüm gücün bu sermayedarların elinde olduğu iddia edilmiştir. Sonuçta sermayenin devlet ile olan ilişkisi uyumluluk esasına bağlı olarak izah edilmiştir.⁴¹⁸

Liberal bakışın devlet-sermaye ilişkisine dair mutabakat esasına dayanan fikrine rağmen Marxist-Çatışmacı düşünürler ise sermayenin kendisini var etmesini bir mücadeleye bağlamaktadır. Örneğin bu düşünürlerden Leo Huberman'a göre sermaye ahlaki kısıtlamaları aşmak için öncelikle kiliseye karşı mücadele vermiştir, sonradan da kendisini destekleyen hukuki düzeni siyasi devrimlerle inşa etmiştir. Bu anlamda sermayenin devlet de dahil olmak üzere tüm geleneksel otoritelerle hesaplaşarak kendisini var ettiğini ileri sürmektedir. Bu hususta Protestan Reformu, İngiltere Devrimi ve Fransız Devrimi önemle vurgulanmıştır. Netice itibarıyla Marx'ın çatışmacı bakış açısını Feodal Dönem'den başlayarak 20. yüzyıla kadar getirmiş ve sermaye-devlet ilişkisini çatışma ve dikotomi üzerinden kurmuştur.⁴¹⁹

Tüm bu mülahazalardan hareketle, sermayenin Avrupa'da devlet ile olan ilişkisinin açıklanmasında en azından iki ayrı anlatının var olduğu görülmektedir. Aynı coğrafyayı, -farklı mezhepler olmakla birlikte- aynı dini inancı ve aynı tarihini kronolojiyi paylaşan bir yapı için bile birbirinin tamamen karşıtı olan iki ayrı anlatım biçimi kendisini göstermiştir. Birisi devlet ile sermayenin uyumuna, diğeri ise çatışmasına vurgu yaparak kendisini var ettiğini ileri sürmüştür. Nispeten müşterek bazı unsurlara sahip olduğu düşünülen bir coğrafyada dahi bu şekilde bir farklı izah yöntemleri olduğuna göre tamamen farklı coğrafya, farklı dünya algısı, farklı dini inanış gibi başka bir dünyaya karşılık gelen Osmanlı tecrübesinde sermayenin devletle olan ilişkisinin dışarıdan alınan bu modellerle açıklanmaya çalışılması bazı yanlış sonuçlar doğurabilir.⁴²⁰ Daha açık ifade etmek gerekirse, ithal modeller Osmanlılardaki yapıya – bazı yönleriyle benzerlikler göstermekle birlikte- tam manasıyla uymayabilir. Bu bakımdan deterministik bir bakış açısıyla toplumların aynı değer ve normlara sahip olup tek bir gelişim çizgisini takip ettiklerini söylemek hatalı çıkarımlara sebebiyet verebilir. Bunun yerine kendisine ait, biricik (*unique*) bir yapıdan bahsedilmelidir. Bundan dolayı

⁴¹⁸ Charles Tilly, *Coercion, Capital, and European States, AD.990-1990*, Oxford: Basil Blackwell, 1990, s. 84-86, s. 93, s.160.

⁴¹⁹ Leo Huberman, *Man's Worldly Goods: The Story of the Wealth of Nations*, New York: Monthly Review Press, 2009, s. 20, s. 85, s. 160.

⁴²⁰ Rifa'at 'Ali Abou-El-Haj, *Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Oktay Özel ve Canay Şahin, Ankara: İmge Kitabevi, 2018, s. 17-18.

“Osmanlı tipi sermaye birikimi” uygun bir kavram olabilir.⁴²¹ O halde, bu kavramdan ne anlaşılması gerekmektedir ve bu bağlamda Bulgaroğulları ailesi Osmanlı tarihinde nereye oturtulabilir?

Öncelikle sermaye oluşumuna izin veren, ancak “Avrupa tipi” bir sermayedarın çıkmasına imkan tanımayan bir iktisadi anlayışın benimsendiği görülmektedir. Yani ahlaki yükümlülüklerden azade, devletin piyasayla çatışmacı anlamda mücadele edebilecek bir müteşebbis örneği görülmemektedir. Öte yandan, devleti kendisine finansal anlamda mutlak olarak bağımlı kılarak gelişen bir sermayedar zümresi görülmemektedir. Ancak gündelik pratiklerin işleyebilmesi için veya peksimet imali, yelken bezi yapımı, iktisadi faaliyetlerin yürütülmesi ve bu sayede piyasa para dolaşımının sağlanması için sermayenin oluşumuna karşı çıkmamıştır. Bu bakımdan kumpanyalarda olduğu gibi özerk bir forma girmesine izin verilmeyen, fakat bunun haricindeki faaliyetlere, ticarete ve yatırımlara izin veren bir sermaye-devlet ilişkisi kendisini göstermiştir.

Bulgaroğulları da bu Osmanlı tipi sermaye birikime bağlı olarak faaliyet gösteren bir aile olmuştur. Peksimetçiliğe başlarken elinde belli bir miktar birikimi olduğu düşünülen Bulgaroğulları devlet donanmasına istisnasız, her yıl periyodik olarak peksimet hazırlamıştır. Bazı durumlarda piyasadan daha aşağı ücrette iş yapmak durumunda kalsa da aldıkları ücretlerin söz gelişi İstanbul’daki ücretlere nazaran Gelibolu için makul olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim özellikle son dönemlerde bu işi devralmak isteyen farklı adayların ortaya çıkması Gelibolu peksimetçiliğinin önemli bir kâr sağladığını göstermektedir. Aile, 18. yüzyılın iktisadi refah döneminde, devletin peksimet üretimi için tek bir muhatap aradıkları zamanda ortaya çıkmış, elindeki sermayeyi, fırını ve tecrübesini doğru kullanarak bu işi ellerinde tutmuştur. Bu bakımdan ödemelerde aksamaların olabilmesi sebebiyle, -her ne kadar ailenin değirmencilerle olan bağlantıları tespit edilmese de- unun öğütülerek buğdaya çevrilmesi, odunların tedarik edilmesi, peksimetlerin pişirilmesi gibi işlemler için ellerinde belli bir miktar hazır paranın olması gerekmektedir. Devlet ise kendi denizcileri için peksimet hazırlayan bu ailenin zenginleşmesine üretimin aksamaması için karşı çıkmamış olabilir. Netice itibarıyla Bulgaroğulları savaş tedariki veya her yıl

⁴²¹ Kavramın bir kullanımı için bkz. Aydın, *Müteşebbis ve Devlet*, s. 102.

rutin olarak denize açılan donanma için peksimet hazırlayarak siyasi-askeri konjonktür ve ekonomi arasındaki sarmal içerisinde zenginleşerek Gelibolu'nun maddi ve manevi anlamda itibarlı ailelerinden birisi haline gelmişlerdir. İşi kaybetmelerinden sonra da ellerindeki parayı farklı yerlere yatırarak ellerindeki zenginliği korumaya çalıştıkları ve girişimci faaliyetlerini sürdürdükleri görülmüştür.

Netice itibariyle 1710-1861 yılları arasında aktif olarak peksimet üretimi yapan bir aile portresinden hareketle Osmanlılarda sermaye oluşumuna dair bazı çıkarımlar yapılmıştır. Ancak elbette ki kapital birikimine, bunun varlığına ve niteliklerine dair daha söylenecek çok şey vardır. Bulgaroğulları gibi misaller veya Giriş kısmında verilen müteşebbis/sermayedar örnekleri daha çoğaltılabilir. Aynı şekilde bir buçuk asır boyunca etkin faaliyet gösteren bir aile için, onların ailevi rolleri, diğer iktisadi ve sosyal faaliyetleri için bu açıklamalar ve tespitler son söz olmamalıdır.

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

1. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, Osmanlı Arşivi (BOA)

Ali Emiri, Abdülhamid I (AE.SABH.I)

221/14623, 221/14624, 228/15119

Ali Emiri, Ahmed 3 (AE.SAMD.III)

57/5729, 64/6498, 204/19664

Ali Emiri, Mahmud 1 (AE.SMHD.I)

53/3217, 107/7671, 108/7714, 156/11716, 156/11720, 157/11728, 157/11729, 157/11742, 157/11743, 157/11744, 177/13785, 195/15266, 223/17690

Ali Emiri, Mahmud 2 (AE.SMHD.II)

24/1485 ,47/3060

Ali Emiri, Mustafa 3 (AE.SMST.III)

62/4573, 165/12955,

Ali Emiri, Selim 3 (AE.SSLM.III)

22/1265, 105/6361, 130/7883, 139/8403, 142/8610, 167/10015, 196/11772, 196/11782, 196/11783, 247/14352, 320/18566, 321/18604, 321/18607, 356/20431, 393/22727

Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Kalyon Peksimeti (D.BŞM.KNP)

3/2, 3/7, 3/8, 3/11, 3/12, 3/15, 3/16, 3/18, 3/18, 3/19, 3/21, 3/22, 3/35, 3/59, 3/103, 3/120, 3/123, 3/125, 3/128, 3/137, 4/4, 4/22, 4/23, 4/25, 4/36, 4/37, 4/55, 4/56, 4/57, 4/58, 4/59, 4/61, 4/62, 4/63, 4/64, 4/65, 4/66, 4/68, 4/69, 4/70 4/71, 4/74, 4/76, 4/80, 4/81, 4/82, 4/83, 4/84, 4/108, 4/122, 4/125, 4/139, 4/174, 4/175, 4/176, 4/177, 4/178, 4/179, 4/181, 4/186, 5/1 5/5, 5/9, 5/11, 5/21, 5/24, 5/30, 5/54, 5/58, 5/92, 5/109, 5/114, 5/135, 5/136, 5/137, 5/138, 5/139, 5/140, 5/141, 5/142, 5/147, 5/149, 5/151, 5/152, 5/154, 5/161, 5/177, 5/180, 6/1, 6/2, 6/3, 6/4, 6/5, 6/6, 6/8, 6/9, 6/10, 6/11, 6/12, 6/13, 6/14, 6/15, 6/16, 6/17, 6/18, 6/19, 6/20, 6/21, 6/22, 6/23, 6/24, 6/25, 6/26, 6/27, 6/28, 6/29, 6/30, 6/31, 6/32, 6/33, 6/34, 6/35, 6/36, 6/37, 6/38, 6/39, 6/40, 6/41, 6/43, 6/45, 6/48, , 6/52, 6/53, 6/54, 6/57, 6/58, 6/59, 6/74, 6/80, 6/82, 6/83, 6/84, 6/85, 6/87, 6/88, 6/89, 6/98, 6/99, 7/16, 7/33, 7/34, 7/46, 7/53, 7/113, 7/120, 7/123, 7/124, 7/125, 7/126, 7/127, 7/128, 7/129, 7/130, 7/131, 7/132, 7/133, 7/134

Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Peksimet Emmini Defterleri (D.BŞM.PKE.d)

12342, 12346

Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Tersâne Eminliği Defterleri (D.BŞM.TRE.d)

15487

Cevdet, Askeriye (C.AS)

59/2770, 242/10193, 284/11796, 591/24870, 930/40238, 940/40782

Cevdet, Bahriye (C.BH)

5/207, 7/341, 7/342, 7/343, 9/437, 10/455, 10/502, 31/1498, 40/1892, 47/2214, 49/2322, 50/2388, 52/2484, 57/2671, 65/3094, 70/3318, 72/3439, 74/3545, 86/4112, 97/4659, 98/4709, 101/4879, 102/4905, 107/5170, 108/5204, 115/5555, 115/5583, 116/5646, 121/5851, 122/5931, 135/6519, 138/6657, 138/6658, 138/6660, 138/6661, 138/6662, 138/6682, 145/6959, 149/7116, 156/7403, 158/7476, 162/7670, 163/7682, 164/7761, 169/7953, 169/7960, 169/7989, 171/8073, 173/8163, 178/8371, 179/8439, 191/8947, 199/9328, 211/9842, 220/10236, 222/10308, 225/10467, 227/10575, 242/11236, 246/11394, 246/11423, 247/11459, 256/11837, 260/12015, 263/12136, 265/12252, 270/12478, 274/12654, 616/25426

Cevdet, Dahiliye (C.DH)

165/8250

Cevdet, Maliye (C.ML)

545/22366, 616/25426, 707/28858

Cevdet, Zabtiye (C.ZB)

42/2052

Dahiliye Nezâreti, Mektubî Kalemi (DH.MKT)

159/29

Hariciye Nezâreti, Hariciye Tercüme Odası (HR.TO)

157/8, 524/60

Hariciye Nezâreti, İstanbul Murahhaslığı (HR.İM)

90/98

Hariciye Nezâreti, Mektubî Kalemi (HR.MKT)

61/99, 137/76, 448/74, 518/89, 889/31

Hariciye Nezâreti, Siyasi Kalemi (HR.SYS)

2924/106

Hatt-ı Hümâyûn (HAT)

617/30381, 930/40324

İrâde, Dahiliye (İ.DH)

202/16602,

İbnülemin, Adliye (İE.ADL)

8/536

İbnülemin, Bahriye (İE.BH)

9/775, 14/1240, 15/1406

Kamil Kepeci, Kamil Kepeci Defterleri (KK.d)

2666

Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d)

2756, 2833, 2844, 2850, 3014, 3133, 3165, 3171, 3254, 3388, 3389, 3435, 3864, 3874, 3918, 3925, 3988, 4005, 4122, 4375, 4629, 4636, 4681, 5456, 5547, 5988, 6266, 6905, 7914, 8909, 8911, 8912, 8914, 8913, 8914, 8916, 8917, 8918, 8920, 8921, 8922 8952, 9950, 10177, 10310, 10313, 10317, 10321, 10323, 10325, 10326, 10329, 10332, 10338, 10340, 10344, 10346, 10350, 10356, 10357, 10359, 10360, 10364, 13065, 10368, 10371, 10376, 10378, 10386, 10388, 10391, 10392, 10395, 10396, 10398, 10410, 10412, 10413, 10415, 10422, 10424, 10425, 10429, 10434, 10437, 10440, 10444, 10447, 10457, 10460, 10483, 10484, 10485

Meclis-i Vâlâ, Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL)

133/58, 177/5290, 374/42, 441/1333, 541/90, 845/27

Mühimme Defteri (MD)

Nr.146/h. 6

Sadâret, Mektubî Evrakı (A.)MKT)

92/95, 215/46

Sadâret, Mektubî Kalemî Meclis-i Vala Evrakı (A.)MKT.MVL)

30/35, 133/58

Sadâret, Mektubî Kalemî Nezâret ve Devair (A.)MKT.NZD)

92/82, 346/16, 349/27, 349/87, 351/61, 356/21, 362/83, 368/26

Sadâret, Mektubî Kalemî Umum Vilâyât (A.)MKT.UM)

466/96, 474/26, 486/77, 487/30, 488/9, 648/60, 811/18

Sadâret, Mektubî Mühimme Kalemî (A.)MKT.MHM)

24/50, 215/82, 229/78

Şûrâ-yı Devlet (ŞD)

1201/21, 348/45

2. Deniz Müzesi Komutanlığı Deniz Tarihi Arşivi (DTA)

Bahriye Nezareti, Mektubi Kalemî (MKT)

10/171

Islahat Komisyonu (ISLH)

1/51, 223/135

Muhasebe (MUH)

Kaynak Eserler, İncelemeler, Makaleler ve Maddeler

- Abdülkadir Efendi. *Topçular Kâtibi 'Abdülkâdir (Kadrî) Efendi Tarihi (Metin ve Tahlîl)*. Yay. Haz. Ziya Yılmaz. Cilt I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Abou-El-Haj, Rifa'at 'Ali. *Modern Devletin Doğası: 16. Yüzyıldan 18. Yüzyıla Osmanlı İmparatorluğu*. Çev. Oktay Özel ve Canay Şahin. Ankara: İmge Kitabevi, 2018.
- Ágoston, Gábor. *Guns for the Sultan Military Power and the Weapons Industry in the Ottoman Empire*, New York: Cambridge University Press, 2005.
- Altı, Aziz ve Başkutlu, Salih. "Bebek Peksimethanesi". *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD)*, 18 (2020): 419-437.
- Ambraseys, Nicolas N. ve Finkels, Caroline F. *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas: A Historical Review, 1500-1800*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1995.
- Aydın, Yusuf Alperen. *Müteşebbis ve Devlet: 18. Yüzyılda Peksimetçibaşı Nureddin Ağa'nın Yükselişi*. İstanbul:Kitabevi Yayınları, 2016.
- _____. *Sultanın Kalyonları Osmanlı Donanmasının Yelkenli Savaş Gemileri (1701-1770)*. İstanbul: Küre Yayınları, 2011.
- Azara, Felix de. *Diario de la navegación y reconocimiento del rio Tebicuari*. Buenos-Aires: Imprenta del Estado, 1836.
- Aynural, Salih. *İstanbul Değirmenleri ve Fırınları Zahire Ticareti (1740-1840)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2001.
- Baer, Marc. "Islamic Conversion Narratives of Women: Social Change and Gendered Religious Hierarchy in Early Modern Istanbul", *Gender and History* 16 (2004): 425-458.
- Batmaz, Şakir. "Seyir Jurnaline Göre Mir'at-ı Zafer Fırkateyninin 1850 Yılında Portsmouth Seyahati ve Personelinin Ölüm Sebebi". *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 23 (2007): 507-532.
- Baysu, Cengiz. "Gelibolu Peksimethanesi". *Gelibolu Rüzgarı*, 13 (2013-2014) :12-13.
- Beydilli, Kemal. *İki İbrahim Müteferrika ve Halefi*. İstanbul: Kronik Yayınları, 2019
- Bostan, İdris. "17. Yüzyılın İkinci Yarısından Osmanlı Gemi Teknolojisinin Değişimi: Kadırgadan Kalyona". *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*. İstanbul:Kitap Yayınevi, 2015, 183-206.

_____. “Kuyûd-ı Mühimmât Defterlerinin Osmanlı Teşkilât Tarihi Bakımından Önemi”. *Osmanlı-Türk Diplomatîği Semineri 30-31 Mayıs 1994*, Bildiriler, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1995, 143-163.

_____. *Kürekli ve Yelkenli Osmanlı Gemileri*. İstanbul: Bilge Yayın Habercilik ve Danışmanlık, 2005.

_____. *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.

_____. “Osmanlıların Denizlere Açılma Sürecinde Gelibolu”. *Beylikten İmparatorluğa Osmanlı Denizciliği*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2015, 33-46.

Cesáreo, Fernández Duro. *Estudios históricos del Reinado de Felipe II: El desastre de los Gelves (1560-1561) Antonio Pérez en Inglaterra y Francia (1591-1612)*. Madrid: 1890.

Cezar, Yavuz. “Osmanlı Devleti’nin Malî Kurumlarından Tersâne-i Âmire Hazinesi ve Defterdarlığı’nın 1805 Tarihli Kuruluşu Yasası ve Eki”. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası: Ord. Prof. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan*, C.41, 1-4 (1985): 361-388.

Çetin, Cemal. “İtibar ve İflas Sarmalında Bir Müteşebbis: Menzilci Hızır Çavuş.” *Toplumsal Tarih*, 322 (2020): 32-38.

Danış, İlhami. “1736-1739 Savaşlarında Karadeniz’de Osmanlı Donanması.” Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2007.

Emecen, Feridun M. “Gelibolu” *DİA*. XIV, 1-6.

Erkal Namık. “Reserved Abundance: State Granaries of Early Modern Istanbul”. *The Journal of the Society of Architectural Historians* 79 (2020): 17-38.

Faroqhi, Suraiya. “A Builder as a Slave Owner and Rural Moneylender: Hacı Abdullah of Bursa, Campaign Mimar.” *Stories of Ottoman Men and Women: Establishing Status, Establishing Control*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002: 95-112.

_____. “How to Prosper in Eighteenth Century Bursa: The Fortune of Hacı İbrahim, tanner.” *Stories of Ottoman Men and Women: Establishing Status, Establishing Control*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2002: 113-129.

_____. “Zeytin Diyarında Güç ve Servet: Edremit Âyânından Müridzade Hacı Mehmed Ağa’nın Siyasi ve Ekonomik Faaliyetleri”. *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*. Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak. Çev. Zeynep Altok. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, 82-100.

- Fusaro, Maria. "The Invasion of Northern Litigants: English and Dutch Seamen in Mediterranean Courts of Law". *Law, Labour, and Empire: Comparative Perspectives on Seafarers, c. 1500-1800*. Ed. Maria Fusaro, Bernard Allaire vd. New York: Palgrave Macmillan, 2015, 21-42.
- Genç, Mehmet. "18. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi ve Savaş". *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2014: 209-222.
- _____. "Osmanlı İktisadî Dünya Görüşünün İlkeleri". *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2014: 39-48.
- _____. "Osmanlı İktidatî Dünya Görüşünün Klasik İlkeleri ve Temel Değerleri", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*. Ankara: Ötüken Neşriyat, 2014: 64-82.
- Ginzburg, Carlo. *Peynir ve Kurtlar Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni*. Çev: Ayşen Gür, İstanbul: Metis Yayınları, 2014.
- _____. *The Cheese and the Worms: The Cosmos of a Sixteenth-Century Miller*. Çev. John Tedeschi ve Anne Tedeschi. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1992.
- Gökpınar, Bekir. "Varadin Seferinde Organizasyon ve Lojistik (1716)." Doktora Tezi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2014.
- Guilmartin, John Francis. *Gunpowder and Galleys Chancing Technology Mediterranean Warfare at Sea in the 16th Century*. Londra: Conway Maritime Press, 2003.
- Gürkan, Emrah Safa. *Sultanın Korsanları Osmanlı Akdenizi'nde Gazâ, Yağma ve Esaret, 1500-1700*. İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Gürsel, Musa. *Örgüt Sosyolojisi Kavramlar, Süreçler ve Açıklamalar*, Ankara: Pegem Akademi, 2015.
- Halil İnalçık, "Cizye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C.8, 1993, s. 45-48.
- Hanna, Nelly. *Making Big Money in 1600: The Life and Times of Isma'il Abu Taqiyya, Egyptian Merchant*. New York: Syracuse University Press, 1998.
- Heberer, Michael. *Osmanlıda Bir Köle: Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*. Çev. Türkis Noyan. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2003.
- Huberman, Leo. *Man's Worldly Goods: The Story of the Wealth of Nations*, New York: Monthly Review Press, 2009.

- İbrahim Sezgin, "XVII-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz Şehirlerinden Donanma İçin Peksimet Tedariki." *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 27 (2009): 27-37.
- Kahane, Henry Renée ve Tietze, Andreas. *The Lingua Franca in the Levant Turkish Nautical Terms of Italian and Greek Origin*. İstanbul: ABC Kitabevi, 1988.
- Karakuş, Sadık Emre. "270 Nolu Edirne Şer'iyye Sicili (H.1216-1217/M.1801-1803)." Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2011.
- Komisyon, "Kocabaşı", *DİA*. XXVI, 140-141.
- Korkmaz, Şerif. "II. Mahmud Döneminde Yapılan 1823 Tarihli Arazi ve Emlak Sayımı: Gelibolu Örneği". *Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığ* 22 (2017): 87-108.
- Kurtoğlu, Fevzi. *Gelibolu ve Yöresi Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası, 1938.
- Kütükoğlu, Mübahat S. "Temessük", *DİA*. XL, 413-414.
- Mikhail, Alan. *Nature and Empire in Ottoman Egypt: An Environmental History*. New York: Cambridge University Press, 2011.
- _____. *Under Osman's Tree: The Ottoman Empire, Egypt and Environmental History*, Chicago: The University of Chicago Press, 2017.
- Murphey, Rhoads. *Ottoman Warfare 1500-1700*. Londra: Ucl Press, 1999.
- Newson, Linda A. ve Minchin, Susie. *From Capture to Sale The Portuguese Slave Trade to Spanish South America in the Early Seventeenth Century*. Leiden: Brill, 2007.
- Örenç, Ali Fuat. *Yakındönem Tarihimize Rodos ve Oniki Ada*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2006.
- Özkaya, Yücel. *Osmanlı İmparatorluğunda Dağlı İsyancıları (1791-1808)*. Ankara: Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Basımevi, 1983.
- Özkuş, Ali Efdal. "Osmanlı İdaresinde Kıbrıs'ta Ekmekçi Esnâfi (Habbâz) ve Faaliyetleri". *Belleten*, C. 82, 295 (2018): 863-598.
- Pamuk, Şevket. "Kuruş", *DİA*. XXVI, 458-459.
- _____. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2007.
- Phillips, Carla Rahn. *Six Galleons for the King of Spain: Imperial Defense in the Early Seventeenth Century*. Londra: Johns Hopkins University Press, 1992.

- Raymond, André. *Yeniçerilerin Kahiresi Abdurrahman Kethüda Zamanında Bir Osmanlı Kentinin Yükselişi*. Çev. Alp Tümertekin. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.
- Rohlf, Gerhard. *Meine Mission nach Abessinien auf Befehl Sr. Maj. des deutschen Kaisers im Winter 1880-81*. Leipzig: F.A.Brockhaus, 1883.
- Röhricht, Reinhold ve Meisner, Heinrich. *Deutsche Pilgerreisen nach dem heiligen Lande*. Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1880.
- Rüstow Alexander. “İktisat Sistemi ve İktisat İdeolojisi”. *Ekonominin Bugünkü Meseleleri:1933/4 Ders Yılında Enstitü Azaları Tarafından Verilen Konferanslar Serisi*. Çeviren: Ali Hüseyin. Yayma Hazırlayan: Wilhelm Röpke. İstanbul Üniversitesi Hukuk, İstanbul: İktisat ve İctimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, 1934, 7-24.
- Serna, Justo ve Pons, Anaclot. *Microhistoria Las narraciones de Carlo Ginzburg*. Granada: Editorial Comares, 2019.
- Sevinç, Tahir. “Osmanlı-Sicilya İlişkileri ve Cizye Muhasebecisi Hüseyin Efendi’nin Sicilya Elçiliği (1740-1742)”. *History Studies*, 2 (2013): 411-428.
- Sosyal, İsmail. *Fransız İhtilâli ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1999.
- Şakul, Kahraman. “An Ottoman Global Moment: War of Second Coalition in the Levant.” Doktora Tezi. Georgetown Üniversitesi. 2009.
- Şânî-zâde Mehmed ‘Atâ’ullah Efendi. *Şânî-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*. Yay. Haz. Ziya Yılmaz, Cilt II, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2008.
- Tabakoğlu, Hüseyin Serdar. *Akdeniz’de Savaş Osmanlı İspanya Mücadelesi*. İstanbul: Kronik Kitap, 2019.
- Tansel, Salahattin. “1768 Seferi Hakkında Bir Araştırma”. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.8, 8 (1950): 475-536.
- Taş, Mehmet. “18.Yüzyılda Osmanlı Donanmasına Peksimet Tedariki”, *Journal of History School (JOHS)*, S. 39 (2019): 286-312.
- Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi. *Taylesanizâde Hâfız Abdullah Efendi Tarihi, İstanbul’un Uzun Dört Yılı (1785-1789)*. Yay. Haz. Feridun M. Emecen. İstanbul: Tatav Yayınları, 2003.
- Tilly, Charles. *Coercion, Capital, and European States, AD.990-1990*. Oxford: Basil Blackwell, 1990.

Turhan, Rıdvan. “Türkiye’de Cumhuriyet’in Erken Döneminde Max Weber Etkisi ve Bu Etkiyi Anlamak”. *Sosyoloji Dergisi*, S. 29 (2014): 259-284.

Ülgener, Sabri. *İktisadî İnhitat Tarihimizin Ahlâk ve Zihniyet Meseleleri: Başlangıcından 18inci Asır Sonlarına Kadar ve Sanat Tarihi Boyunca Akislerle Umumî Bir Tahlil Denemesi*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası, 1951.

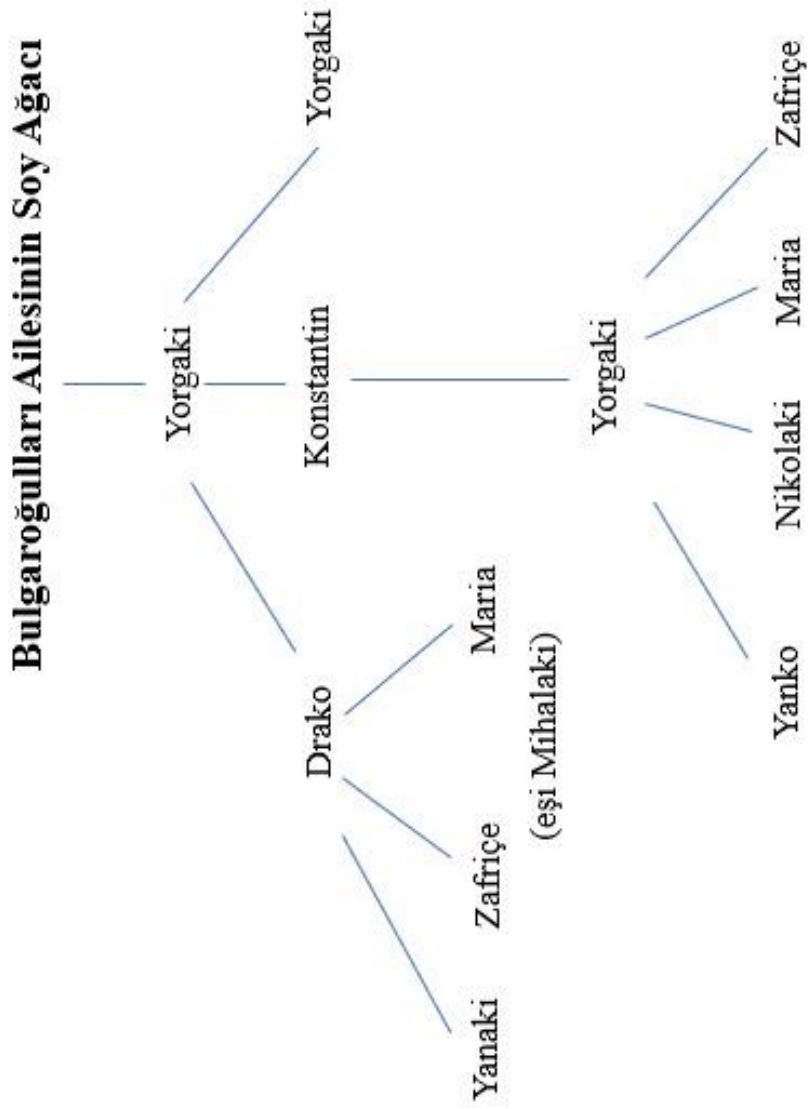
Vakalis, Anna. “Tanzimat in the Province: Nationalist Sediton (Fesat), Banditry (Eşkiya) and Local Councils in the Ottoman Southern Balkans (1840s to 1860s).” Doktora Tezi. Basel Üniversitesi. 2019.

Vergin, Nur. *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. İstanbul: Doğan Kitap, 2016.

EKLER

Resim 1: Bulgaroğulları'nın 1710-1861 Yılları Arasındaki Aile Bağlantıları Diyagramı

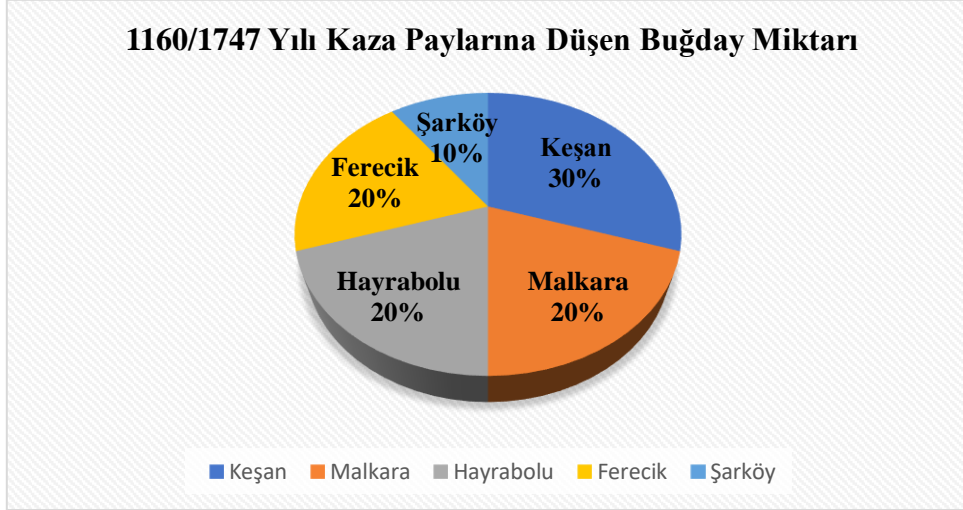
Resim-2: Gelibolu Peksimethanesine Un/Buğday Tedarik Eden Kazaları Gösteren Harita⁴²²

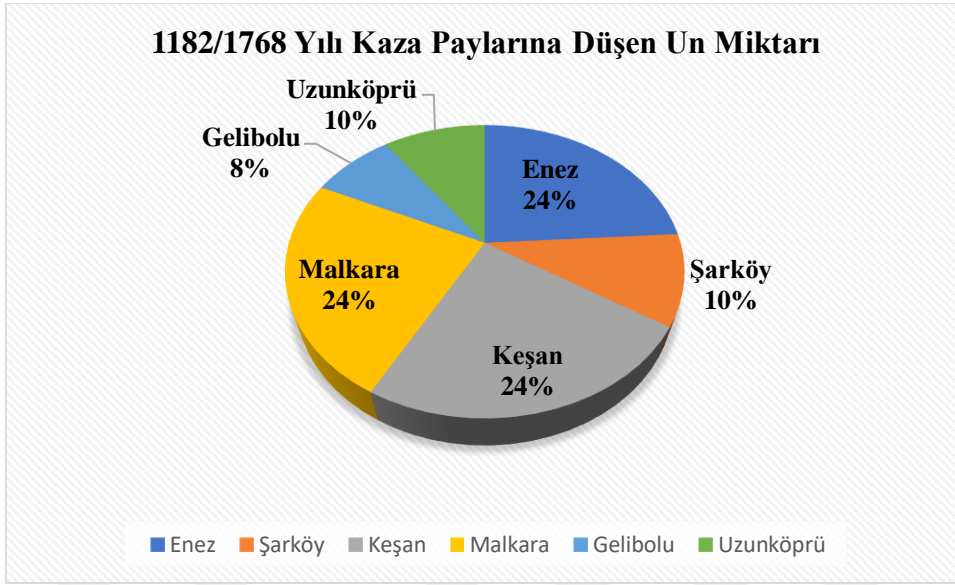
⁴²² Bu harita tablolar halinde açıklanan bilgilerin harita üzerinde gösterilerek görselleştirilmesi için metin yazarı tarafından hazırlanmış. Bu bakımdan profesyonel ölçekler kullanılmamıştır. Ayrıca tarihi kaynaklarda geçen “Cisr-i Ergene” Uzunköprü, “İnöz” Enez, “Zağra-yı Atık” ise Eski Zağra ismiyle gösterilmiştir.

**Grafik ve Tablolar 5: Kaza Paylarına Düşen Un/Buğday Miktarları
(1747-1820)**

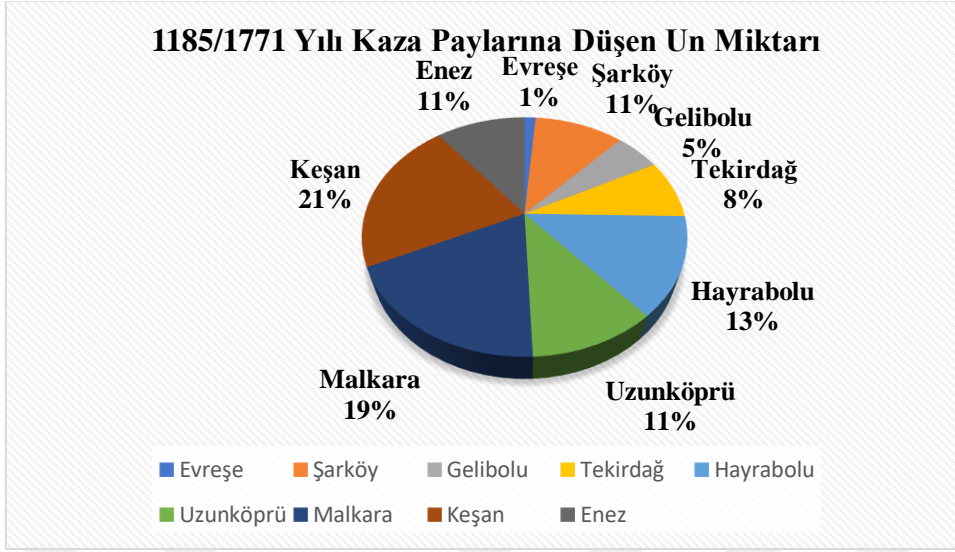
1160/1747 Yılı Kaza Paylarına Düşen Buğday Miktarı	
Kaza Adı	Buğday (Kile)
Keşan	1500
Malkara	1000
Hayrabolu	1000
Ferecik	1000
Şarköy	500
Toplam 5000 (2000 kantar peksimet için)	
(Kaynak:BOA.MAD.d.10346, s. 83)	

1182/1768 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	3000
Şarköy	1250
Keşan	3000
Malkara	3000
Gelibolu	1000
Uzunköprü	1250
Toplam 12.500 (5000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.102/4905 ve BOA.MAD.d.4629, vr. 99b)	

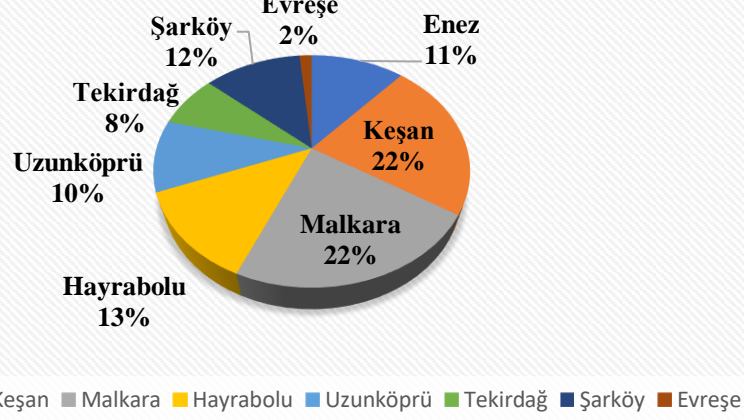

1185/1771 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Evreşe	333
Şarköy	2667
Gelibolu	1333
Tekirdağ	2000
Hayrabolu	3333
Uzunköprü	2667
Malkara	4667
Keşan	5333
Enez	2667
Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.10388, s. 233)	

1187/1774 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	2300
Keşan	4500
Malkara	4500
Hayrabolu	2500
Uzunköprü	2000
Tekirdağ	1500
Şarköy	2400
Evreşe	300
Toplam 20.000 (8000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.AE.SMST.III.165/12955)	

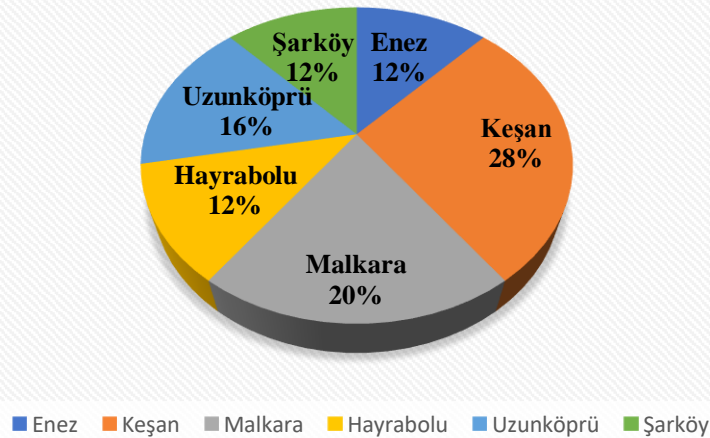
1187/1774 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı

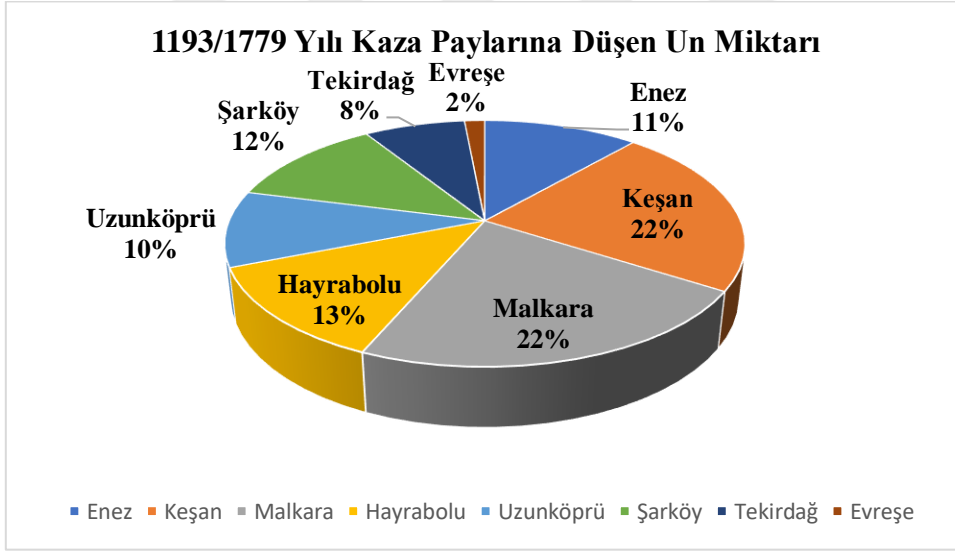
1191/1777 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı

Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	1500
Keşan	3500
Malkara	2500
Hayrabolu	1500
Uzunköprü	2000
Şarköy	1500
Toplam 12.500 (5000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.265/12252)	

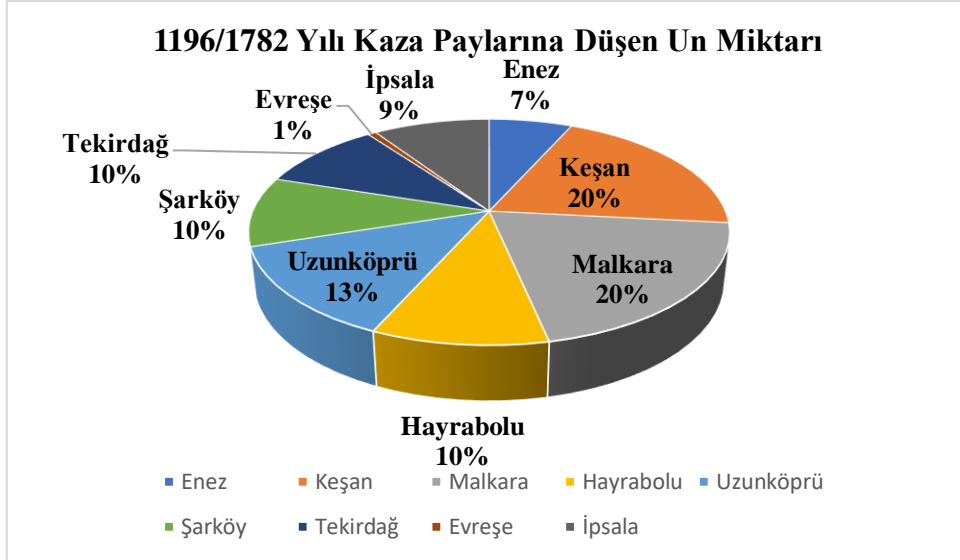
1191/1777 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı

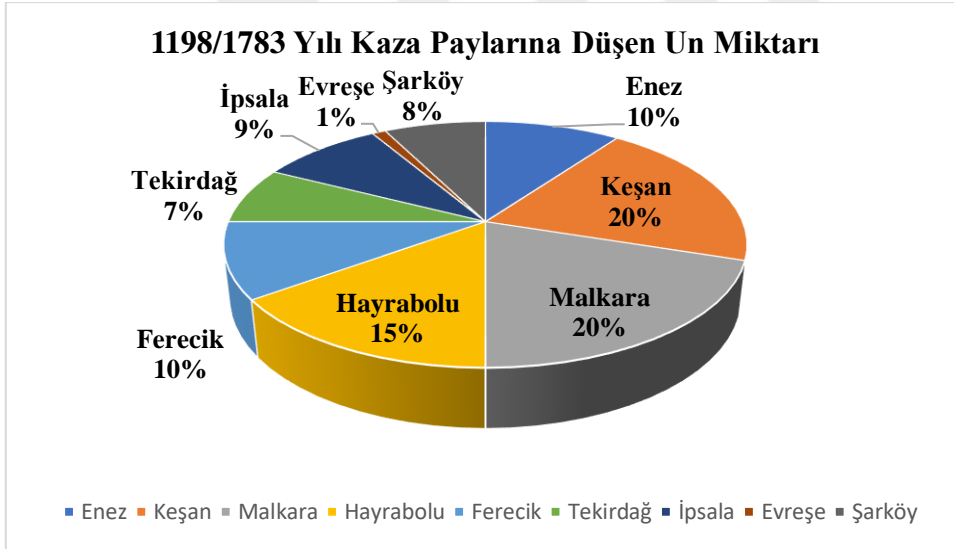
1193/1779 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	862,5
Keşan	1687,5
Malkara	1687,5
Hayrabolu	937,5
Uzunköprü	750
Şarköy	900
Tekirdağ	562,5
Evreşe	112,5
Toplam 7500 (3000 kantar için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.3988, s. 277 ve BOA.C.BH.199/9328)	

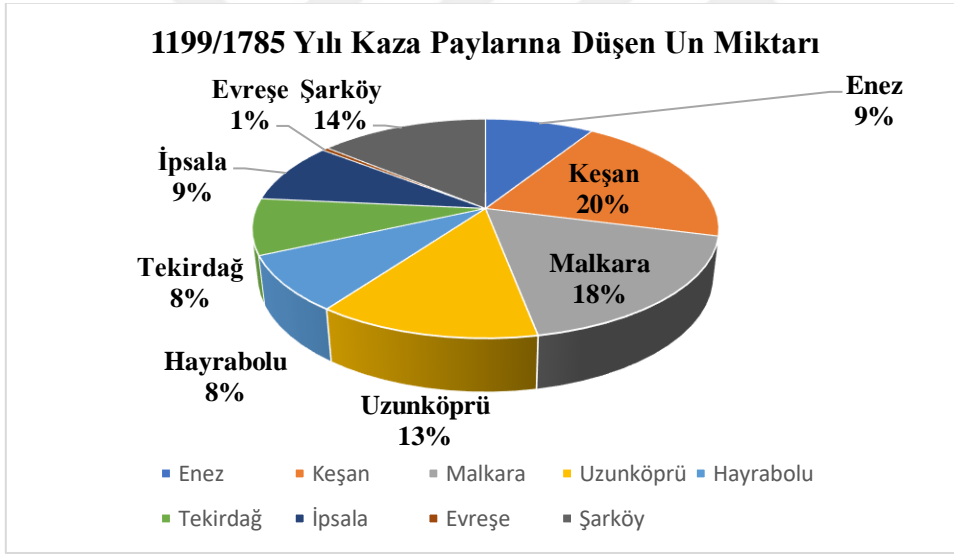
1196/1782 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	1000
Keşan	3000
Malkara	3000
Hayrabolu	1500
Uzunköprü	2000
Şarköy	1500
Tekirdağ	1500
Evreşe	100
İpsala	1400
Toplam 15.000 (6000 kantar için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.86/4112)	

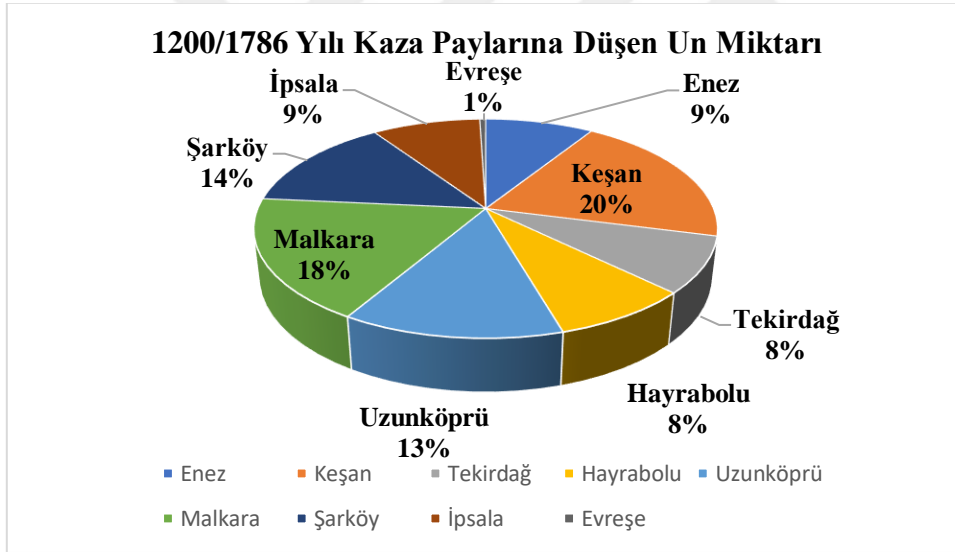
1198/1783 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	2000
Keşan	4000
Malkara	4000
Hayrabolu	3000
Ferecik	2000
Tekirdağ	1500
İpsala	1800
Evreşe	200
Şarköy	1500
Toplam 20.000 (8000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.247/11459)	

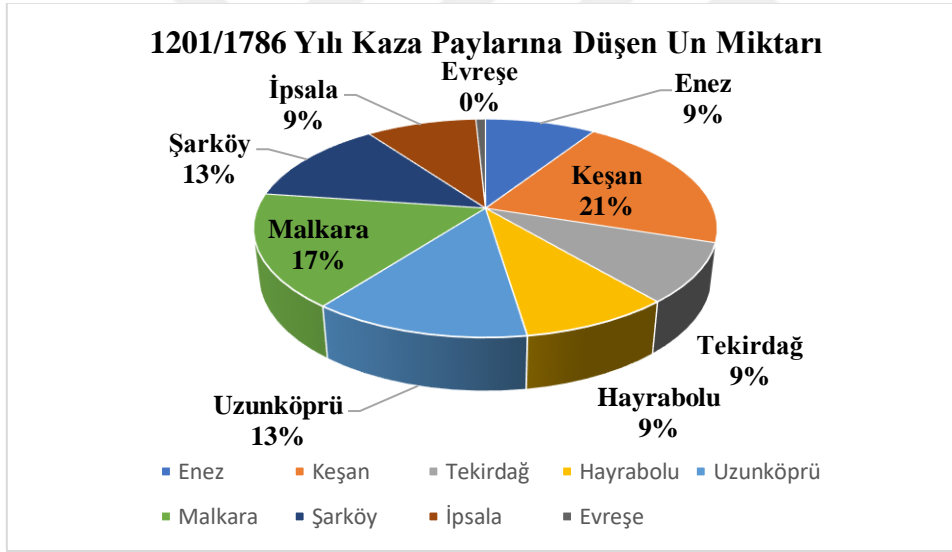
1199/1785 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	1800
Keşan	4000
Malkara	3600
Uzunköprü	2600
Hayrabolu	1650
Tekirdağ	1650
İpsala	1800
Evreşe	100
Şarköy	2800
Toplam 20.000 (8000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.263/12136)	

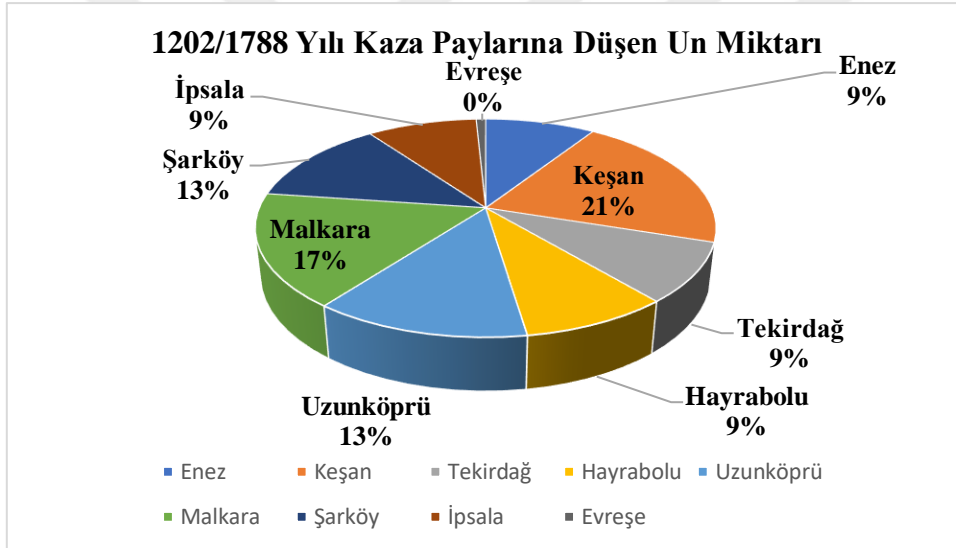
1200/1786 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	1800
Keşan	4000
Tekirdağ	1650
Hayrabolu	1650
Uzunköprü	2600
Malkara	3600
Şarköy	2800
İpsala	1800
Evreşe	100
Toplam 20.000 ((8000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.10410, s.244-245 ve BOA.AE.SABH.I.221/14624)	

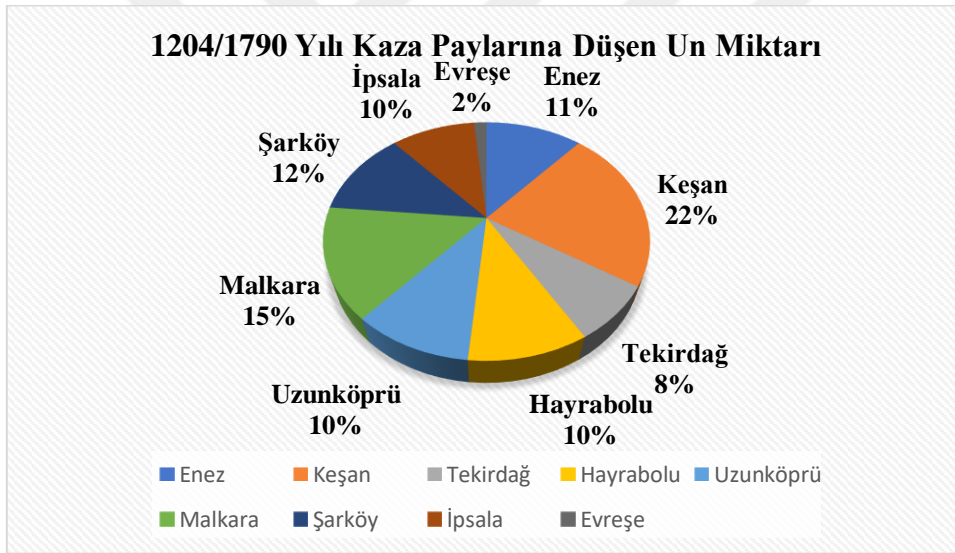
1201/1786 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	2300
Keşan	5200
Tekirdağ	2200
Hayrabolu	2200
Uzunköprü	3200
Malkara	4200
Şarköy	3200
İpsala	2300
Evreşe	200
Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.10412, s. 282 ve BOA.C.BH.C.AS.930/40238)	

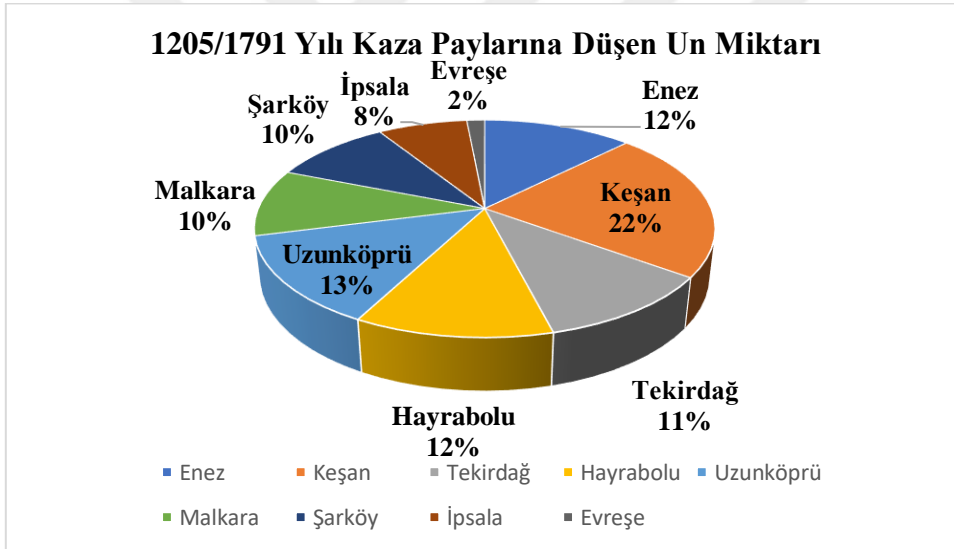
1202/1788 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	3450
Keşan	7800
Tekirdağ	3300
Hayrabolu	3300
Uzunköprü	4800
Malkara	6300
Şarköy	4800
İpsala	3450
Evreşe	300
Toplam 37.500 (15.000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.10413, s. 304)	

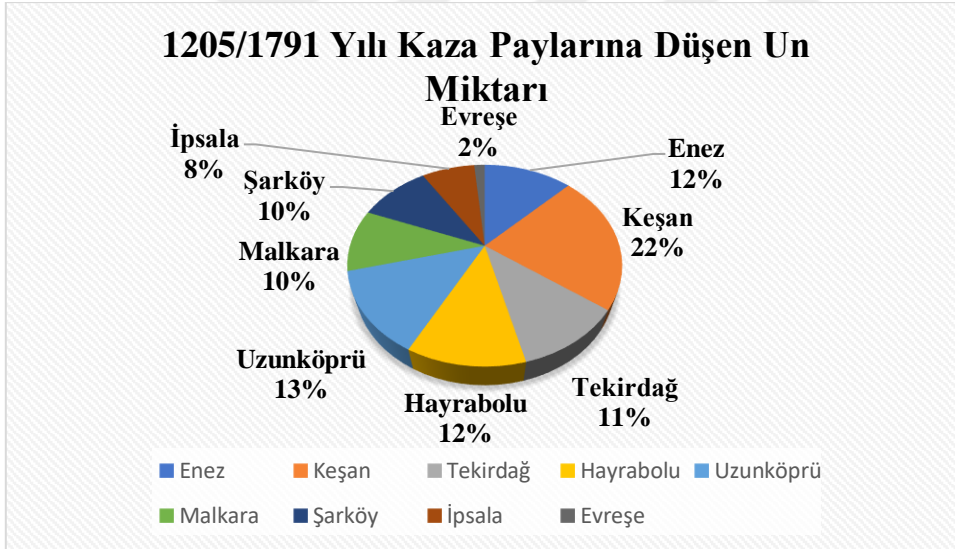
1204/1790 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	2300
Keşan	4500
Tekirdağ	1500
Hayrabolu	2000
Uzunköprü	2000
Malkara	3000
Şarköy	2400
İpsala	2000
Evreşe	300
Toplam 20.000 (8000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.10415, vr.132b)	

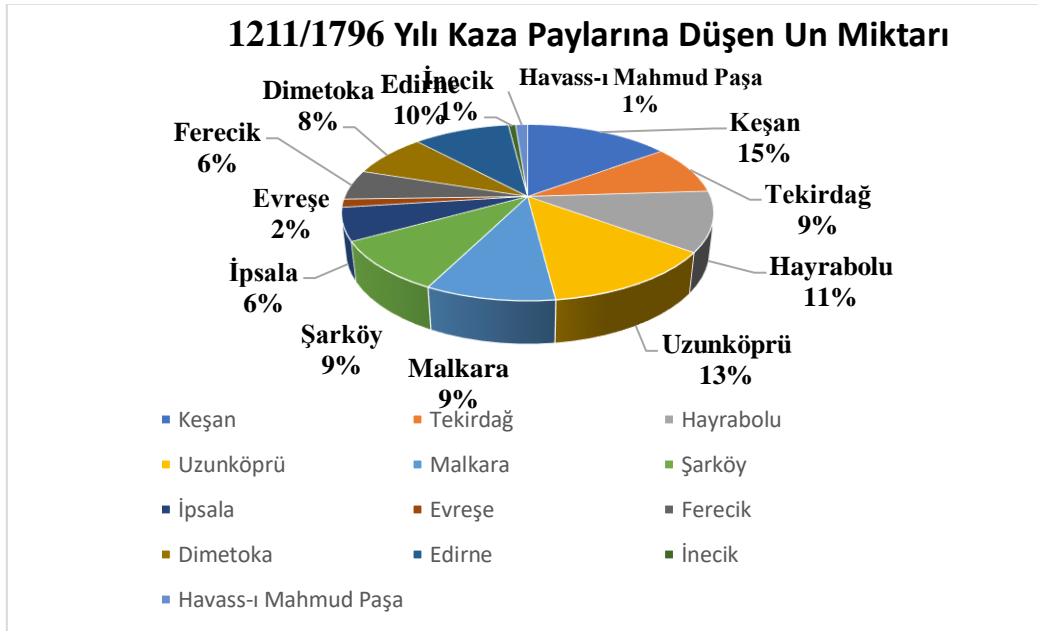
1205/1791 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	2500
Keşan	4500
Tekirdağ	2200
Hayrabolu	2350
Uzunköprü	2650
Malkara	2000
Şarköy	2000
İpsala	1500
Evreşe	300
Toplam 20.000 (8000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.246/11394)	

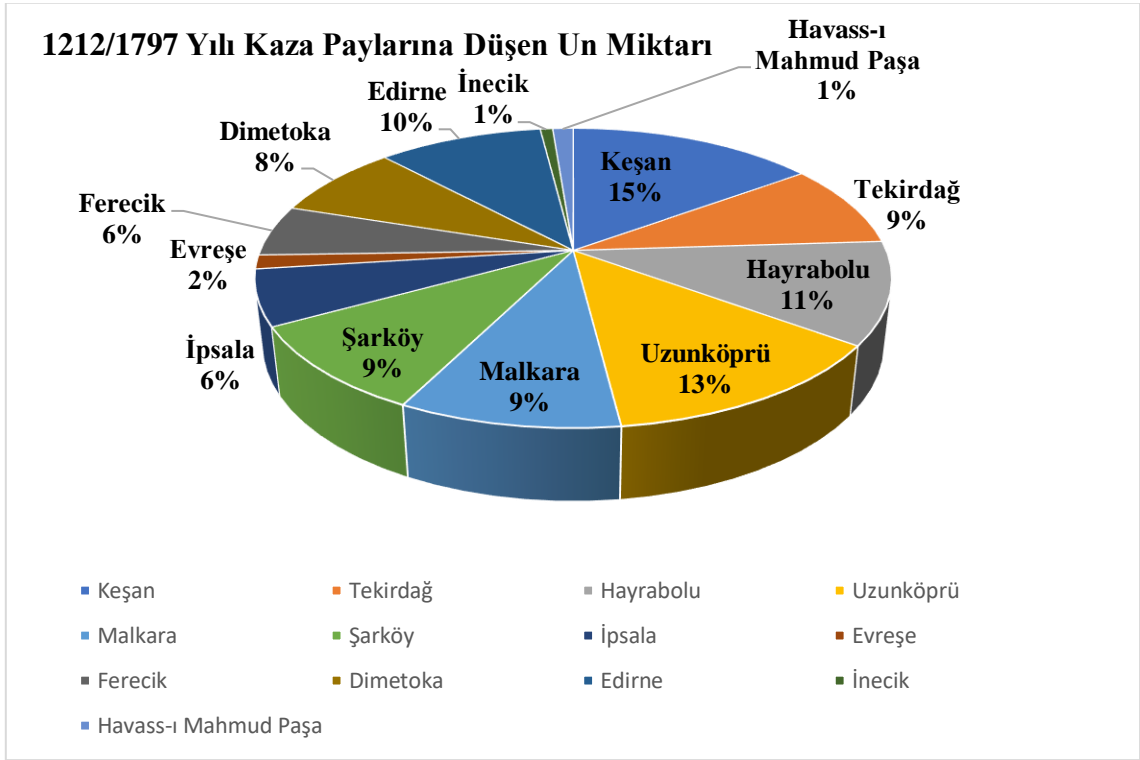
1205/1791 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Enez	2500
Keşan	4500
Tekirdağ	2200
Hayrabolu	2350
Uzunköprü	2650
Malkara	2000
Şarköy	2000
İpsala	1500
Evreşe	300
Toplam 20.000 (8000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.5/207)	

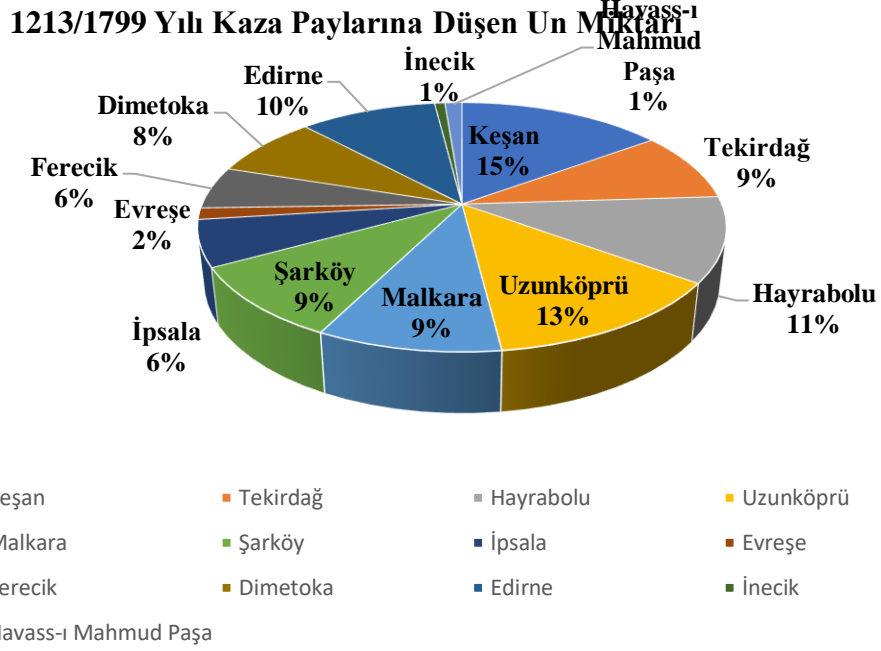
1211/1796 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	3750
Tekirdağ	2250
Hayrabolu	2750
Uzunköprü	3250
Malkara	2375
Şarköy	2375
İpsala	1500
Evreşe	375
Ferecik	1375
Dimetoka	2000
Edirne	2500
İncecik	188
Havass-ı Mahmud Paşa	312
Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.C.BH.7/343)	

1212/1797 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	3750
Tekirdağ	2250
Hayrabolu	2750
Uzunköprü	3250
Malkara	2375
Şarköy	2375
İpsala	1500
Evreşe	375
Ferecik	1375
Dimetoka	2000
Edirne	2500
İncik	188
Havass-ı Mahmud Paşa	312
	Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)
(Kaynak: BOA.C.BH.49/2322)	

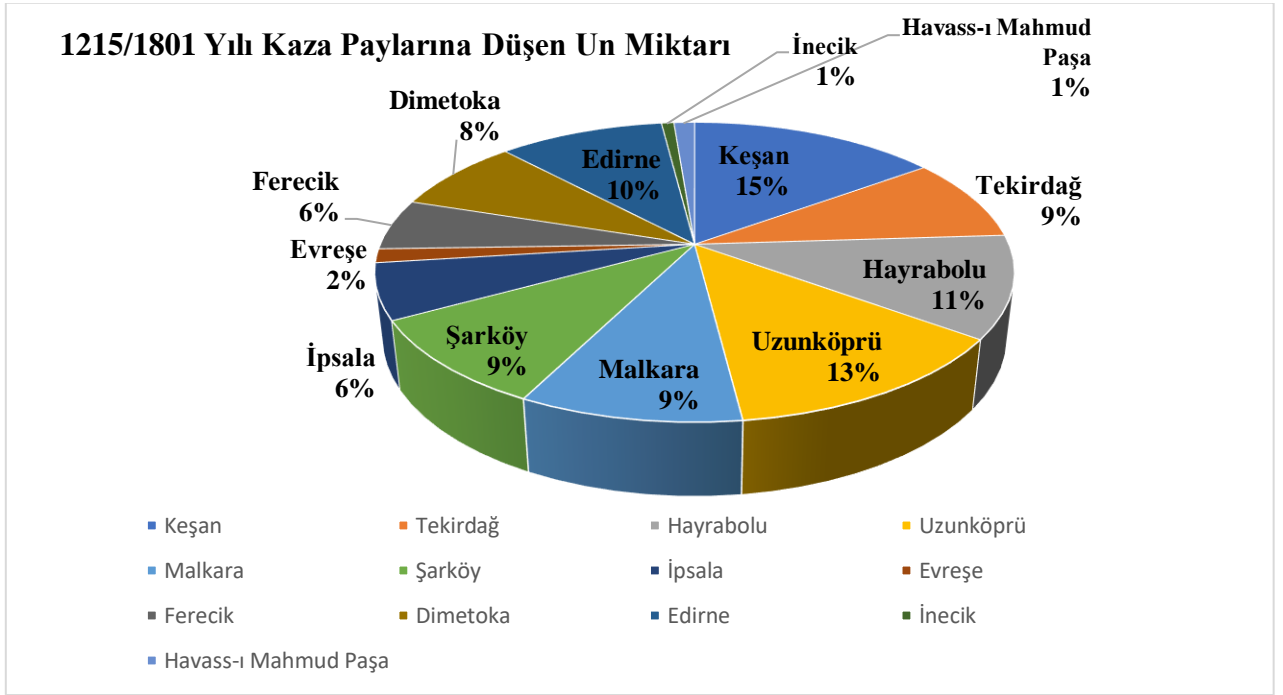

1213/1799 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	3750
Tekirdağ	2250
Hayrabolu	2750
Uzunköprü	3250
Malkara	2375
Şarköy	2375
İpsala	1500
Evreşe	375
Ferecik	1375
Dimetoka	2000
Edirne	2500
İncecik	188
Havass-ı Mahmud Paşa	312
	Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)
(Kaynak: BOA.MAD.d.8911, s. 326 ve BOA.AE.SSLM.III.393/22727)	

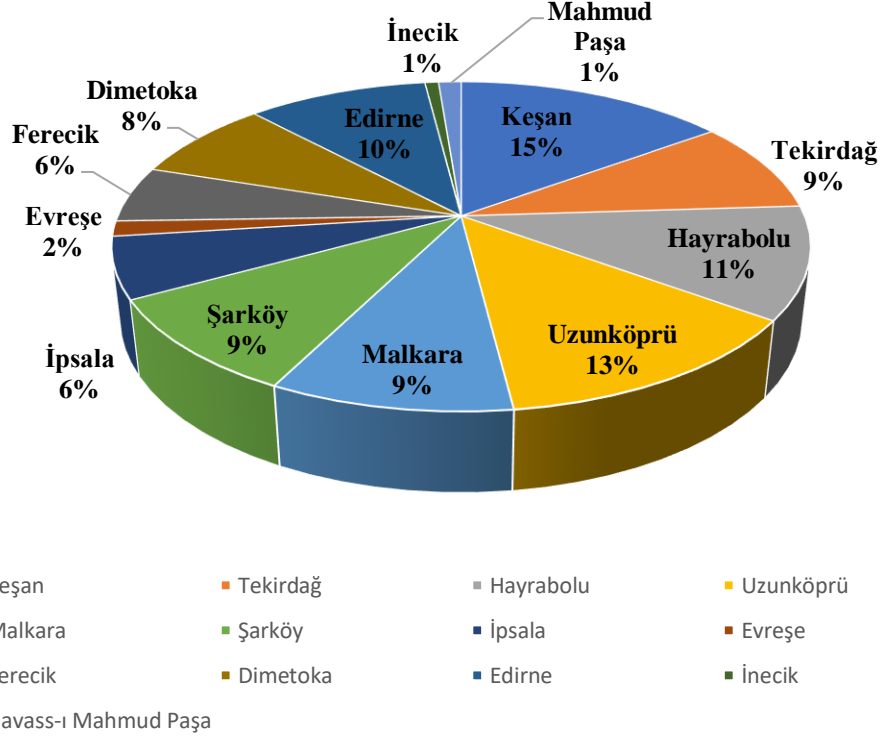
1215/1801 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	3750
Tekirdağ	2250
Hayrabolu	2750
Uzunköprü	3250
Malkara	2375
Şarköy	2375
İpsala	1500
Evreşe	375
Ferecik	1375
Dimetoka	2000
Edirne	2500
İncecik	188
Havass-ı Mahmud Paşa	312
	Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)

(Kaynak: BOA.MAD.d.8909, s. 247)

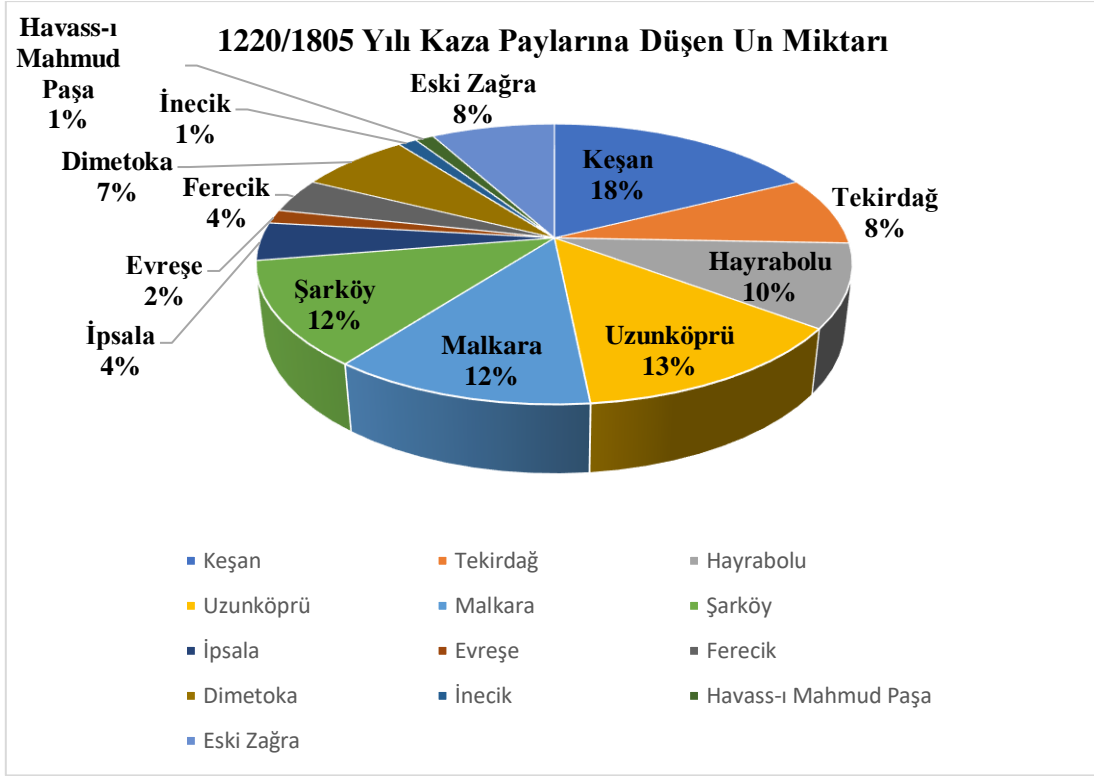
1218/1803-1804 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	3750
Tekirdağ	2250
Hayrabolu	2750
Uzunköprü	3250
Malkara	2375
Şarköy	2375
İpsala	1500
Evreşe	375
Ferecik	1375
Dimetoka	2000
Edirne	2500
İncecik	188
Havass-ı Mahmud Paşa	312
	Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)
Kaynak: BOA.MAD.d.10437, BOA.C.BH.50/2388, BOA.C.BH.31/1498, BOA.C.BH.70/3318	

1218/1803-1804 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı

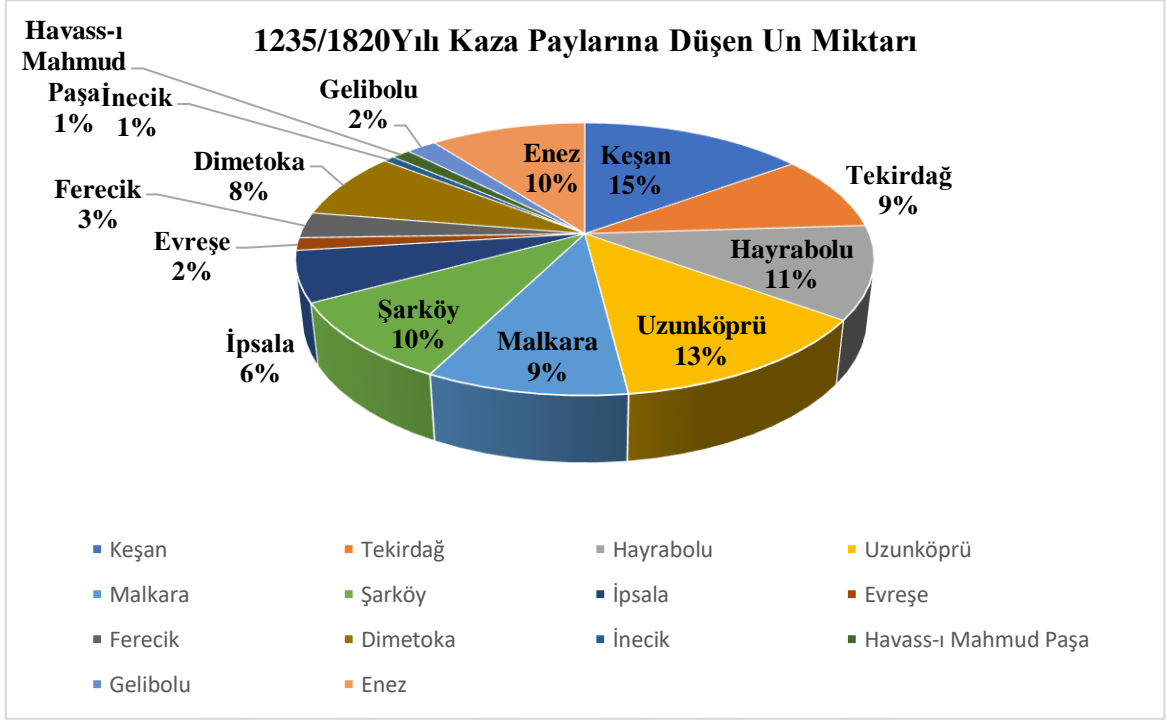

1220/1805 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı

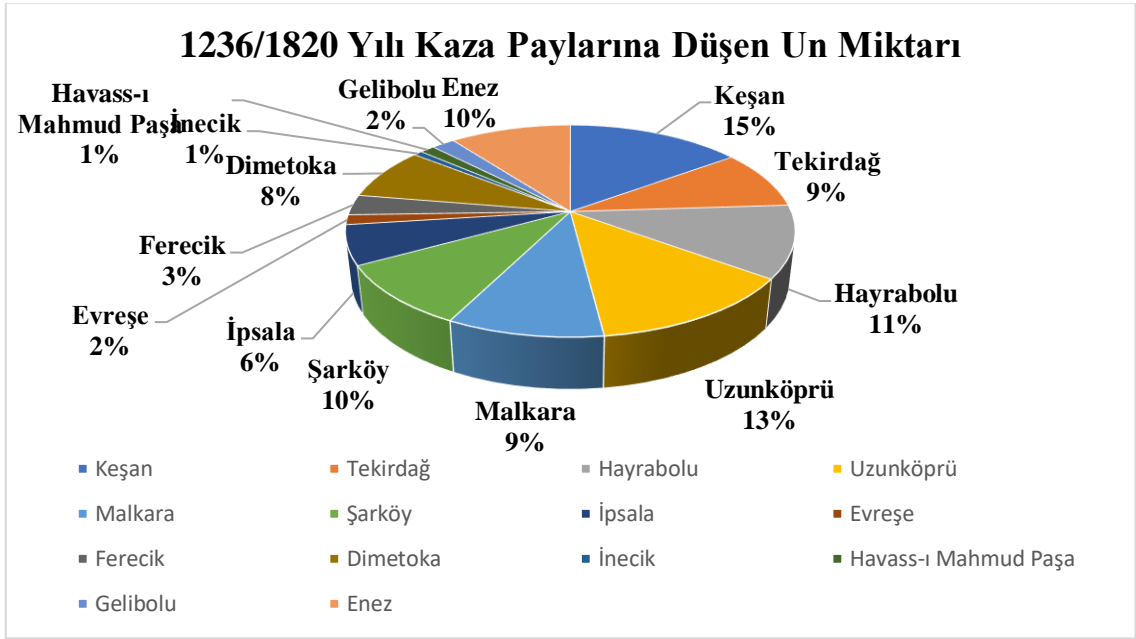
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	2200
Tekirdağ	1000
Hayrabolu	1200
Uzunköprü	1650
Malkara	1500
Şarköy	1500
İpsala	550
Evreşe	200
Ferecik	500
Dimetoka	900
İncecik	150
Havass-ı Mahmud Paşa	150
Eski Zağra	1000
Toplam 12.500 (5000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.10447, s. 196)	

1235/1820Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	1875
Tekirdağ	1125
Hayrabolu	1375
Uzunköprü	1625
Malkara	1187,5
Şarköy	1187,5
İpsala	750
Evreşe	187,5
Ferecik	387,5
Dimetoka	1000
İnecik	94
Havass-ı Mahmud Paşa	156
Gelibolu	250
Enez	1300
Toplam 12.500 (5000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.8913, vr. 139b)	

1236/1820 Yılı Kaza Paylarına Düşen Un Miktarı	
Kaza Adı	Un (Kile)
Keşan	3750
Tekirdağ	2250
Hayrabolu	2750
Uzunköprü	3250
Malkara	2375
Şarköy	2375
İpsala	1500
Evreşe	375
Ferecik	775
Dimetoka	2000
İncecik	188
Havass-ı Mahmud Paşa	312
Gelibolu	500
Enez	2600
Toplam 25.000 (10.000 kantar peksimet için)	
(Kaynak: BOA.MAD.d.8952, s. 398 ve BOA.C.BH.115/5555)	

Fotoğraf 1: Gelibolu Limanının Arkada Kadı İskelesi Camii'nin Görüldüğü 19. Yüzyıldan Bir Fotoğrafı

(Kaynak: <http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/FOTOGRAF/90803---0036.jpg>, erişim tarihi: 28.02.2021)

Fotoğraf 2: Peksimethanenin Yakınındaki Kadı İskelesi Camii

(Kaynak: <https://gelibolu1354.wordpress.com>, erişim tarihi: 01.03.2021)

Tablo 6: Bulgaroğlu Yorgaki'nin Muhallefatındaki Envanterinin Dökümü⁴²³

Eşya Adı	Adedi	Fiyatı
Müstamel kadife yastık	12	100 kuruş
Kilim makad	4	
Seccade	2	
Minder ma-takım		
Sim serli nargile köhne	1	10 kuruş
Venedik-kari tabak sağır ve kebir	100	40 kuruş
Köhne beledi yastık	3	20 kuruş
Kadife yastık	1	
Minder	1	
Çit-makad	1	
Üzengi çift	2	25 kuruş
harbilik ve hırdavat ve saire		
Güvez kaput	2	100 esedi kuruş
Gezi kaplı sancar paçası kadife kürk	1	40 kuruş
Gezi kaplı kayum/kakum cübbe kürk	1	60 kuruş
Gezi kaplı nafe kürk	1	40 kuruş
Gezi kaplı köhne nafe kürk	1	15 kuruş
Sincap bir tahta kürk	1	30 kuruş

⁴²³ Eşya dökümünün referansı ve yorumlanması için ilgili bölüme bakınız. Bu envanter dökümündeki amaç listenin ortaya çıkartılmasıdır, bu sebeple belge transkribe edilmemiştir.

Sincap yaka zağralı kürk		30 kuruş
Sincap kafası bir tahta		15 kuruş
Şaliye kaplı kubur sincap kürk		100 kuruş
Kubur sincap kürk	1	60 kuruş
Gezi kaplı kakum cübbe kürk	1	60 kuruş
Ketfi şal	1	100 kuruş
Çuka cübbe	1	40 kuruş
Çuka biniş	1	40 kuruş
Müstamel gezi kaftan	1	10 kuruş
Müstamel gezi entari	1	20 kuruş
Şali biniş	2	50 kuruş
Sarı gezi kaftan	1	30 kuruş
İstanbul şalisi entari	2	40 kuruş
Şali yelek	2	5 kuruş
Barça gezi		5 kuruş
Müstamel şali çakşır	2	10 kuruş
Köhne entari	2	10 kuruş
Sim tas, tabak, buhurdan, gülabdan ve kuşak		100 kuruş
Tire saçaklı müstamel makat köhne		10 kuruş
Balgami kabzalı sim kınlı sağır bıçak	2	15 kuruş
Simli sağır kım	1	5 kuruş
Sim zarf ma-fincan	13	25 kuruş
Polat tepsi	1	
Diyarbakır alacası top	2	30 kuruş
İstanbul şalisi parça	3	10 kuruş
Muhabbethane top	2	40 kuruş
Cedid merze havlu	13	80 kuruş
Satranç ve bürümcük çarşaf	5	50 kuruş
Çakı dest	7	50 kuruş
İğne ve iğnedenlik deste	1	
Çatal deste	1	
Bıçak deste	1	
Mum mikrazı deste	1	
Sağır mikraz	4	
Merze peştamal, hamam peştamal ve mendil		30 kuruş
Basma makat ve yorgan ma-çarşaf	7	150 kuruş
Yapağı memlu çit şinte	4	40 kuruş

Yemeni yüz yastığı	3	12 kuruş
Beyaz baş yastığı	6	30 kuruş
Müstamel tennuri (?) yorgan	1	10 kuruş
Bir miktar beyaz bari kağıt		6 kuruş
Sim köhne saat	1	10 kuruş
Çakı dest	1	15 kuruş
Yelpaze	12	
Ustura dest	2	
İğnedenlik	1	
Tesbih	1	
Sakızkari uçkur	2	
Müstamel enfiye kutusu	4	10 kuruş
Piş-tahta gözgöz ma-hırdavat		10 kuruş
Kebir tahta sandık	2	30 kuruş
Sağir simlice kordonlu piştov çift	1	10 kuruş
Prizren-kârî piştov	1	5 kuruş
Tüfek	3	90 kuruş
Fincan	9	15 kuruş
Peçkari tabak	1	
Sim zarf	2	
Nemçekari üstüne (?)	20	30 kuruş
Fağfur kase	2	30 kuruş
Peçkari kase	2	
Fağfur sağir tabak	2	
Nemçekari sağir tabak	12	
Baldur (?) tabak	1	
Pirinç şamdan	4	20 kuruş
Derun-ı dolabda müteaddid şişe, kase ve bardak		50 kuruş
Fanus	3	20 kuruş
Kebir mirat	2	50 kuruş
Sağir mirat	2	
Müstamel seccade	3	15 kuruş
Lehkari basma makat orta döşemesi ma-takım		200 kuruş
Mai köhne ihram	1	10 kuruş
Müstamel kadife yastık	8	30 kuruş
Kaliçe makad	3	
Minder	3	

Köhne köşe minderi	2	
Seccade	1	
İşret sandığı	2	10 kuruş
Kapaklı sahan	30	100 kuruş
Ma-lenger çorba tası	3	
Kapaklı bakraç	1	
Tas	1	
Şamdan	1	
Kuşhane	1	
Tunç maşrafa	3	
Kahve ibriği	3	
Sefer tası	4	
Kalay lenger (kıyye:30)	5	
*424	30	
Köhne penye bezi alaca döşek	4	20 kuruş
Sirke ile memnu bodsa	7	10 kuruş
Köhne beledi yastık	4	30 kuruş
Minder	2	
Seccade	3	
Yanbolu kebe ser	1	
Berber takım ve ustura	4	10 kuruş
Sandalye ve iskemle	5	10 kuruş
Köhne çalar saat	1	30 kuruş
Müstamel çit makat, yastık ve sofada olan döşemesi		30 kuruş
Kenarlı nühasiye sağır köhne sini	10	31 kuruş
Köhne çamaşır leğeni	2	10 kuruş
Leğen ma-ibrik	2	20 kuruş
Müstamel burun tası	1	5 kuruş
Memşa ibriği	1	5 kuruş
Badem keyl-i İstanbuli	3	15 kuruş
Tabaklar ma-sele sepeti	100	50 kuruş
Kiler odasından yetimlerin yiyeceği zahire		25 kuruş
Kehribarice duhan çubuğu	1	20 kuruş
Vesair harci çubuk	8	
Müstamel Kıbrıskari sofra bezi ve takımı		15 kuruş

⁴²⁴ Bu kelime okunamamıştır.

Köhne müteaddid nühasiye	25	125 kuruş
Köhne kebir meydan sinisi	1	100 kuruş
Vasat sini	4	
Kantar	2	20 kuruş
Nühasiye mangal	2	30 kuruş
Soldat tüfek	2	20 kuruş
Müstamel Kıbrıskari yorgan ma-çarşaf	3	60 kuruş
Beyaz yastık	4	
Yapağı ile Musul şilte	1	
Elmalı kebesi	4	
Köhne beledi yastık	6	30 kuruş
Minder	2	
Moskofkari makat	2	
Der-Aliyye'ye giderken oğlu zimmetinde rubiyye vesair		600 kuruş
Hamr fiçısı 3 kıyye-3550		532,5 kuruş
Sirke	1000 kıyye	75 kuruş
Kebir köhne fiçı		100 kuruş
Arak	80 kıyye	60 kuruş
Sağır ve kebir tehi fiçı	16	100 kuruş
Hınta keyl-i İstanbuli (birim fiyatı 9 kuruş)	50 kile	450 kuruş
Baklagil-i İstanbuli	8 kile	24 kuruş
Gügüm	2	10 kuruş
Şair keyl-i İstanbuli	20 kile	45 kuruş
Kebir ve sağır kazgan	7	210 kuruş
Arak kazganı ma-ibrik	2	140 kuruş
Köhne çuval	15	30 kuruş
Köhne eğer		10 kuruş
Hınta keyl-i İstanbuli	60 kile	550 kuruş
Aya Dimitri mahallesinde menzil		3000 kuruş
Tehi hamr fiçısı	5	60 kuruş
Köhne kebir fiçı	3	50 kuruş
Esbab-ı bahr	2	1000 kuruş
Liman sokağında vaki bir bab isticarda olan bakkal dükkanı		1700 kuruş
Bir bab simitçi fırını		1800 kuruş
Fırın ittisalinde bir bab bakkal dükkanı		1600 kuruş
Limanda Çekibaşı'nda bir bab bakkal dükkanı		2000 kuruş

Tersane sukunda bir bab köhne fiçici dükkanı -bab		60 kuruş
Liman derununda bir bab sağır mağaza		600 kuruş
Direkbaşı'nda bir bab sağır dükkan		200 kuruş
Direkbaşı sukunda bir bab attar dükkanı		250 kuruş
Pabuçcular sukunda bir bab harab dükkan		75 kuruş
Gedik Hızır Mahallesi'nde fevkani mağaza	1 bab	200 kuruş
Mahalle-i merkumede diğeri ittisalinde fevkani bir bab mağaza	1	200 kuruş
Gelibolu civarında Sırabademlerde vaki kürumi mülk bağ	1 dönüm	50 kuruş
Sırabademlerde mezrada vaki kürumi mülk bağ	15 dönüm	1500 kuruş
Gelibolu civarında mezru hinta keyl-i İstanbuli	88 kile	792 esedi kuruş
Malik-i mersumun karye-i cedide ba-tesemmsük alacağı		
Der zimmet-i Bozboroğlu Yani		174 kuruş
Der zimmet –i Bukalioğlu Todori		18 kuruş
Der zimmet-i Kebir Yakooğlu Likoraki		191 kuruş
Der zimmet-i Karyecik (?)		510 esedi kuruş
Der zimmet-i ... ⁴²⁵ Gadrice (?) ve oğlu Anaski		43 kuruş
Der zimmet-i Agustosoğlu İstiraki		258 kuruş
Der zimmet-i Hirsaf oğlu Nikolaki ve Zohraki		145 esedi kuruş
Der zimmet-i Vankigöz oğlu Nikolaki		207 esedi kuruş
Der zimmet-i Marmaraoğlu Konstantini		48 kuruş
Der zimmet-i Yorgakioğlu Kiryako		311 esedi kuruş
Der zimmet-i Zarifinoğlu Konstantindaki ve Yanki		171 kuruş
Der zimmet-i Ağustosoğlu Kosta		506 esedi kuruş
Der zimmet-i Panayot Nikotooğlu		60 kuruş
Der zimmet-i Liyozoğlu Konstantin		124 esedi kuruş
Der zimmet-i Ağustosoğlu İstrati ve Yorgaki		302 esedi kuruş
Der zimmet-i Bulgar Ataneşer		200 esedi kuruş
Der zimmet-i Çiçekli Ataneş		60 esedi kuruş
Der zimmet-i Hirsaf Andrea		180 esedi kuruş
Der zimmet-i Elmalılı Konstantin Andriço		60 esedi kuruş
Der zimmet-i Terzi Nikola		12 esedi kuruş
Der zimmet-i Arabacıoğlu Anastas		86 kuruş
Der zimmet-i Yorgi Giryako		124 esedi kuruş
Ehl-i vukuf ihbarıyla Gerne karyesinde köycek		40.000 esedi

⁴²⁵ Bu kelime okunamamıştır.

		kuruş
Ehl-i vukuf ihbarıyla Elmalı karyesinde köycek		6000 esedi kuruş
Karye-i cedidde bağ	Dönüm 6	450 esedi kuruş
Karye-i cedidde bahçe	1	100 esedi kuruş
Peksimethane fırını derununda olan eşyası		
Kazgan-ı kebir	2	60 kuruş
Hatab çeki	50	100 kuruş
Elek	16	26 kuruş
Şinik	5	
Kantar	5	50 kuruş
Kalbur	5	5 kuruş
Kürek	2	2 kuruş
Müstamel çuval	24	24 kuruş
Köhne beledi yastık	8	15 kuruş
Sağır minder	2	
Mai bez makad	2	
Seccade	1	
Malkara kepçesi	1	
Havlu	1	15 kuruş
Müstamel beledi yastık	4	
Minder	1	
Köhne kepçe	1	
Kebir ve sağır sini	2	30 kuruş
Müstamel, köhne nühasiye (?)	2	10 kuruş
Pirinç şamdan	3	3 kuruş
Leğen ma-ibrik		5 kuruş
Köhne fener	1	2 kuruş
Harci kahve takımı		1 kuruş
Timurlu sağır sandık ve derununda Venedikkari sağır piştol	1	50 kuruş
Harbilik	1	
Piştov çift	1	
Esb res	11 res	1100 kuruş
Binek için doru esb res	1 res	200 kuruş
Alat-ı çiftiden dört tekerlekli	1	50 kuruş
Kağnı arabası	1	
Camiş yuları	2 çift	12 kuruş

Kara Bergoz'da olan ebniye-yi çiftlik tahtani oda	9	750 kuruş
Mezru hinta keyl-i İstanbuli	248	2232 kuruş
Mezru alef	60	150 kuruş
Mezru nohut	6 keyl	42 kuruş
Mezru bakla	8 keyl	40 kuruş
Mezru anason	40 vukiyye	40 kuruş
Mısır sanarısı (?)	2 keyl	20 kuruş
Koşum camış öküzü	3 res	400 kuruş
Koşum kara, sağır öküz	7 res	525 kuruş
Kağnı arabası	2	80 kuruş
Yalnızrak (?) arabası	1	10 kuruş
Dört tekerlekli araba	1	15 kuruş
Alat-ı çiftlik vesaire		
Pulluk	1	70 kuruş
Saban	5	

ÖZGEÇMİŞ			
Adı, Soyadı	Hasan		Saybir
Doğum Yeri ve Yılı			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce (İleri)		İspanyolca (Orta)
ve Düzeyi	Almanca (Orta)		
Eğitim Durumu	Başlama - Bitirme Yılı		Kurum Adı
Lise	2010	2014	Silivri Atatürk Anadolu Lisesi
Lisans	2014	2018	İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü
Lisans	2015	2019	İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Bölümü (Çift Anadal)
Yüksek Lisans	2019	2021	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü
Doktora			
Çalıştığı Kurum/lar	Başlama - Ayrılma Yılı		Çalışılan Kurumun Adı
1.	2021		Hacettepe Üniversitesi Tarih Bölümü
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Kuruluşlar			
Katıldığı Proje ve Toplantılar			
Yayımlar:	<p>Saybir, Hasan. “Kılıç Ali Paşa Camii’nden Tophane’yi Okumak”. <i>Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi</i>, 10 (2017): 127-141.</p> <p>Saybir, Hasan. “Osmanlı Şehrini Sosyolojik Bir Gözle Düşünme Denemesi”. <i>Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi</i>, 11 (2018): 117-128.</p> <p>Saybir, Hasan. “Osmanlı İmparatorluğu ve Floransa”. <i>Tarih ve Uygarlık İstanbul Dergisi</i>, 11 (2018): 53-57.</p>		
İletişim (e-posta):			
	Tarih	20/05/2021	
	İmza		
	Adı Soyadı	Hasan Saybir	

